



**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ**  
**EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı  
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

LİSE ÖĞRENCİLERİNDEKİ AKRAN ZORBALIĞININ YORDAYICILARI OLARAK  
ANNE BABA TUTUMU VE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR

Ayşe Zeliha TUĞRAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

*Daha ileriye ... En İyiyeye ...*



**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ**  
**EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı  
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

LİSE ÖĞRENCİLERİNDEKİ AKRAN ZORBALIĞININ YORDAYICILARI OLARAK  
ANNE BABA TUTUMU VE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR

PARENTAL ATTITUDES AND BASIC PSYCHOLOGICAL NEEDS AS  
PREDICTOR VARIABLES OF BULLYING AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Ayşe Zeliha TUĞRAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

## Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

AyŒe Zeliha TUĞRAN'ın hazırladığı “Lise Öğrencilerindeki Akran Zorbalığının Yordayıcıları Olarak Anne Baba Tutumu ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar” başlıklı bu çalıŒma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik DanıŒmanlık Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiŒtir.

J¼ri BaŒkanı Prof. Dr. T¼rkan DOĞAN

J¼ri Üyesi (DanıŒman) Doç. Dr. Meliha TUZGÖL DOST

J¼ri Üyesi Prof. Dr. Tuncay ERGENE

J¼ri Üyesi Doç. Dr. Gökhan ATİK

J¼ri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Leyla ERCAN

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 27 / 10 / 2020 tarihinde uygun gör¼lm¼Œ ve Enstitü Yönetim Kurulunca ..... / ..... / ..... tarihi itibarıyla kabul edilmiŒtir.

Prof. Dr. Selahattin GELBAL  
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

## Öz

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin zorbalık statülerini yordamada anne baba tutumunun ve temel psikolojik ihtiyaçların rolünü incelemektir. Ayrıca zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre fark olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 697 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (Ergen Formu), Anne Baba Tutum Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (Lise Formu) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Anne baba tutumunun ve temel psikolojik ihtiyaçların zorbalık statülerini yordamadaki rolünü incelemek için çok kategorili lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre fark olup olmadığını incelemek amacıyla ki-kare analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre anne baba tutumunun tüm boyutları ve temel psikolojik ihtiyaçların ilişki alt boyutu zorbalık statülerini anlamlı bir şekilde yordarken temel psikolojik ihtiyaçların yeterlik ve özerklik alt boyutu zorbalık statülerini yordamamaktadır. Anne baba tutumunun ilgi alt boyutu zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını, psikolojik özerklik desteği boyutu mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını ve denetim alt boyutu zorba/mağdur olma olasılığını azaltırken ilişki ihtiyacının tatminindeki artış mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Aynı zamanda zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir.

**Anahtar sözcükler:** akran zorbalığı, zorbalık statüleri, anne baba tutumu, temel psikolojik ihtiyaçlar, ergen

## **Abstract**

The aim of this study is to investigate the role of parental attitudes and basic psychological needs in predicting the bullying status (bully, victim, bully/victim, and not involved). In addition, it was examined whether there is a difference in the distribution of bullying statuses according to sex and domestic violence. The sample of the study consists of 697 high school students. In the study, Peer Bullying Scale (Adolescent Form), Parents Attitude Scale, Basic Psychological Needs Scale (High School Form) and Personal Information Form were used for data collection. The data was analyzed using multinominal logistic regression analysis and chi-square analysis. According to the results of the research, while all dimensions of parental attitude and the need of relatedness significantly predict bullying status, the needs of competence and autonomy do not predict bullying status. The involment dimension of the parental attitude decreases the likelihood of being bully and bully/victim. The psychological autonomy dimension decreases the likelihood of being victim and bully/victim. The supervision dimension decreases the likelihood of being bully/victim. Satisfaction of the need of relatedness decreases the likelihood of being victim and bully/victim. It was determined that there is a significant difference in the distribution of bullying statuses according to gender and domestic violence status.

**Keywords:** peer bullying, bullying status, parental attitude, basic psychological needs, adolescence

## Teşekkür

Öncelikle tez süreci boyunca düzeltme ve görüşleriyle tezime katkı sağladığı, kaygılandığım zamanlarda beni rahatlatmaya çalıştığı, tez işlemleriyle ilgili elinden gelen yardımı sunduğu ve ihtiyacım olduğunda ulaşılabilir olduğu için tez danışmanım Sayın Doç Dr. Meliha TUZGÖL DOST'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Türkan DOĞAN, Prof. Dr. Tuncay ERGENE, Doç. Dr. Gökhan ATİK ve Dr. Öğr. Üyesi Leyla ERCAN hocalarıma tezimin daha iyi olması için sundukları eleştiri, görüş ve öneriler için teşekkür ederim.

Tez sürecinde veri analizleri konusunda yardımcı olan ve analizle ilgili sorularımı cevaplayarak kaygımı azaltan Arş. Gör. Haydar KARAMAN'a ve tez çalışmamda kullandığım bilgisayar programlarıyla ilgili yaşadığım teknik aksaklıklar konusunda yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Ufuk AKBAŞ hocama teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimi tamamlamamda gerekli kolaylığı sağlayan Okul Müdürüm Şaban UZUN'a ve psikolojik açıdan desteklerini esirgemeyen değerli çalışma arkadaşlarım Doğan DURMAN ve Özlem AKBAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Ölçek uygulaması yaptığım okullarda gerekli yardım ve kolaylığı sağlayan ilgili okul idarecilerine ve araştırmama katılarak destek veren öğrencilere teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği bulunan ve bugüne gelmemi sağlayan tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Tez süreci boyunca yaşadığım kaygı ve stresi paylaştığım arkadaşlarım Eylül UNCU ve Fatma KESKİN'e, online savunma sınavında olası teknik aksaklıklara ilişkin kaygımı gerekli yardımlarda bulunarak gideren, görüş ve önerileriyle tezime katkı sağlayan Hasan SEVER'e, Ankara'da işim olduğunda beni her zaman evinde konuk eden ve rehberliğiyle motivasyonumun artmasını sağlayan Hülya ALTUN'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak ihtiyacım olduğunda her zaman yanımda olacaklarını bildiğim sevgili aile üyelerime teşekkür ederim, iyi ki varsınız.

## İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	vii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	viii
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
Araştırma Problemi.....	9
Sayıtlılar.....	9
Sınırlılıklar.....	9
Tanımlar.....	10
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	13
Akran Zorbalığı.....	13
Akran Zorbalığı ile İlgili Kuramlar.....	24
Anne Baba Tutumları ile İlgili Kuramsal Sınıflandırma.....	36
Anne Baba Tutumu ve Akran Zorbalığı İlişkisi.....	42
Temel Psikolojik İhtiyaçlar ile İlgili Kuramlar.....	45
Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Akran Zorbalığı İlişkisi.....	50
İlgili Araştırmalar.....	52
Bölüm 3 Yöntem.....	59
Araştırma Grubu.....	59
Veri Toplama Süreci.....	60
Veri Toplama Araçları.....	60
Verilerin Analizi.....	64
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar.....	67



Zorbalık Statülerinin Yordayıcılarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar .....	67
Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Zorbalık Statülerinin Dağılımına İlişkin Bulgu ve Yorumlar .....	69
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler .....	71
Sonuç .....	71
Tartışma .....	72
Öneriler .....	86
Kaynaklar .....	92
EK-A: Ölçek Kullanım İzinleri .....	111
EK-A1: Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu Kullanım İzni .....	111
EK-A2: Anne Baba Tutum Ölçeği Kullanım İzni .....	112
EK-A3: Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu Kullanım İzni .....	113
EK-B: Örnek Ölçek Maddeleri .....	114
EK-B1: Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu Örnek Maddeler .....	114
EK-B2: Anne Baba Tutum Ölçeği Örnek Maddeler .....	115
EK-B3: Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu Örnek Maddeler .....	116
EK-B4: Kişisel Bilgi Formu .....	117
EK-C: Veli Onam Formu .....	118
EK-Ç: Gönüllü Katılım Formu .....	119
EK-D: Etik Komisyonu Onay Bildirimi .....	120
EK-E: MEB Araştırma Uygulama İzni .....	121
EK-F: Etik Beyanı .....	122
EK-G: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu .....	123
EK-Ğ: Thesis/Dissertation Originality Report .....	124
EK-H: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı .....	125

## Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Öğrencilerin Demografik Özelliklere, Aile İçi Şiddet Durumuna ve Zorbalık Statülerine Göre Dağılımı</i> .....	59
Tablo 2 <i>Zorbalık Statülerinin Yordayıcılarına İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları</i> .....	68
Tablo 3 <i>Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Öğrencilerin Zorbalık Statülerine Dağılımına İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları</i> .....	70

## **Simgeler ve Kısaltmalar Dizini**

**ABT:** Anne Baba Tutumu

**AZBÖ:** Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği

**DFA:** Doğrulayıcı Faktör Analizi

**ES:** Ebeveyn Saymazlığı

**LRA:** Lojistik Regresyon Analizi

**MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı

**PK:** Psikolojik Kontrol

**RTÜK:** Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

**SPSS:** Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (Statistical Package for the Social Sciences)

**TPI:** Temel Psikolojik İhtiyaçlar

## Bölüm 1

### Giriş

Bu bölümde araştırmaya ait problem durumu, araştırmacının amacı ve önemi, problem cümlesi, alt problemler, sayılılar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmiştir.

#### Problem Durumu

Okula devam eden bir gencin, gün içindeki zamanının önemli bir bölümü okul ortamında geçmektedir. Okul, akademik olarak kazandırdığı bilgilerle gencin eğitsel yönünü ve bilişsel gelişimini destekler. Bununla birlikte okul, önemli bir sosyalleşme ortamıdır. Eğitim ve öğretim hizmetleriyle hem bireyin içinde bulunduğu toplumun hem evrensel kültürün değerleri ve ilkeleriyle uyumlu istendik davranışlar kazandırmak ve bireyin topluma uyumunu kolaylaştırmak amaçlanır. Okulda amaç istendik davranış kazandırmak olmasına rağmen okulda eğitsel çabaları engelleyen birtakım istenmeyen davranışlar da meydana gelmektedir. Akran zorbalığı da bu kapsamda yer alır. Zorbalığın olduğu yerde kişi kendini güvende hissedemez. Güvenlik ihtiyacı karşılanmayan çocuktan ve gençten kendini okula ait hissetmesini, sosyal uyum göstermesini, başarılı olmasını ve kendini gerçekleştirmesini beklemek pek mümkün değildir. Bu sebeple okul güvenliğini tehlikeye atan davranışlar, çocuğun eğitimini olumsuz etkileyecek ve belki de çocuğun ileriki yaşamında da kalıcı hasarlar yaratabilecektir. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı bireyler yetiştirmek gereklidir. Bu sebeple okuldaki zorbalık olayları iyi analiz edilmelidir.

'Zorbalık' ile ilgili araştırmalar 1970'li yıllarda başlamış, Dan Olweus ve arkadaşları tarafından İskandinavya'da çalışmalar yapılmıştır. Norveç'te 1980'li yıllarda düzenli bir şekilde zorbalığa uğrayan üç çocuğun intiharı Norveç'teki okullarda zorbalığa karşı ulusal bir etkinlik başlatılmasına sebep olmuştur. Olweus tarafından Norveç'teki okullarda zorbalığı önlemek için bir program geliştirilmiş ve uygulanmıştır, bu yapılanlar aynı zamanda zorbalık ile ilgili ilk sistematik çalışmaları oluşturmaktadır (Olweus, 1997).

Akran zorbalığı; bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri süreç içinde tekrarlanan şekilde, kasıtlı saldırgan davranışlarla mağdur etmesiyle sonuçlanan, mağdurun kendisini savunamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür (Olweus, 1997). Sullivan (2011, s.10) ise bir veya daha fazla

kişinin kendilerinden daha zayıf olan(lar)a karşı kasıtlı ve tekrarlı manipülasyonunu, dışlayıcı ve saldırgan davranışlarını zorbalık olarak tanımlamıştır. Olweus (1994) zorbalığın tanımlanmasında üç temel ölçüte dikkat çekmiştir: (1) Taraflar arasındaki güç dengesizliği, (2) Davranışın zarar verme kastı taşıması, (3) Davranışın süreç içinde tekrarlanması. Ayrıca bu ölçütlere zorbalığın provokasyon olmadan meydana geldiğinin de eklenebileceğini belirtmiştir. Farrel ve Volk (2017) da zorbalığın empati eksikliği veya öfke sonucu oluşan reaktif tepki olmaktan çok birincil olarak proaktif antisosyal davranış olduğunu belirtmiştir.

Akran zorbalığında mağdur, kendini savunamayacak durumdadır ve bu kasıtlı davranışlara sürekli maruz kalmaktadır. Bu nedenle saldırganlık ve şiddetin özel bir türü olan akran zorbalığının ayrıca ele alınması önem taşımaktadır. Akran zorbalığı kavramının ayırıcı öğelerinin tanımlanmasının ardından araştırmacılar, akran zorbalığının yaygınlığına ve akran zorbalığının olumsuz sonuçlarına yönelik çalışmalar yapmışlardır. Akran zorbalığının yaygınlığına yönelik yapılan çalışmalar akran zorbalığının evrensel bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin; Craig ve diğerlerinin (2009) Avrupa ülkeleri, Güney Amerika ülkeleri ve İsrail olmak üzere toplam 40 ülkede 202,056 ilkökul, ortaokul, lise öğrencisi ile yürüttükleri anket çalışmasında öğrencilerin %10.7'si zorba, %12.6'sı mağdur, %3.6'sı zorba/mağdur olarak toplamda %26'sı zorbalık olaylarına dahil olmaktadır. Baltık ülkelerinde ergenlerin zorbalık ve mağduriyet oranları daha yüksek iken Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygınlık oranları en düşük seviyede bulunmuştur.

Türkiye'deki çalışmalara baktığımızda Kapçı'nın (2004) 4. ve 5. sınıfa devam eden 206 öğrenci ile yürüttüğü çalışmada öğrencilerin %40'ı zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Ortaokula devam eden 622 öğrenci ile yapılan çalışmada öğrencilerin toplamda %31.6'sı zorbalık olayına dahil olmuş ve %18.8'i mağdur, %7.2'si zorba, %5.6'sı zorba/mağdur grubunda yer almıştır (Atik ve Kemer, 2008). Burnukara ve Uçanok'un (2012) 12-18 yaşlarındaki 800 ergenle yürüttüğü çalışmada ergenlerin %5.1'nin zorba, %17.2'sinin mağdur ve %9.6'sının zorba/mağdur statüsünde olmak üzere toplamda %31.9'unun akran zorbalığına dahil olduğu görülmüştür. Türkiye'de yapılan bu çalışmalar yaklaşık her üç öğrenciden birinin zorbalık olayına dahil olduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, zorbaca davranışların kızlara nazaran erkeklerde daha yüksek ve yaygın olduğunu göstermiştir (Açıkgöz, 2017; Arslan, Savaşer ve Yazgan, 2011;

Atik 2009; Ayas ve Pişkin, 2011; Aypay ve Durmuş, 2008; Ergün, 2015; Kartal ve Bilgin, 2012; Olweus, 1994; Pişkin, 2010). Cinsiyete göre zorbalık mağduriyetine ilişkin çalışma sonuçları ise tutarsızlık göstermektedir. Bazı çalışmalar zorbalık mağduriyetinde cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını (Burnukara ve Uçanok, 2012; Ergün, 2015; Eşici, 2013; Gültekin, 2003; Kapçı, 2004; Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005); bazıları kızların erkelere göre daha çok mağduriyet yaşadığını (Arslan vd., 2011; Craig vd., 2009; Pişkin, 2010), bazıları da erkeklerin mağduriyet oranlarının kızlardan daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Açıkgöz, 2017; Ayas ve Pişkin, 2011; Aypay ve Durmuş, 2008; Bulut, 2008). Zorba/mağdur olma olasılığı da kızlara kıyasla erkeklerde daha yüksektir (Arslan vd., 2011; Craig vd., 2009; Pişkin, 2010). Erkekler daha çok doğrudan zorbalık yaparken kızlar daha çok dolaylı zorbalık yapmaktadır (Olweus, 1994). Burnukara ve Uçanok'un (2012) ergenler ile yaptığı çalışmada erkeklerin fiziksel zorbalığa, kızların ise ilişkisel zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları saptanmıştır. Yapılan çalışmalar cinsiyetin akran zorbalığında, zorbalık mağduriyetinde ve uygulanan ya da maruz kalınan zorbalık türünde etkisi olduğunu göstermiştir. Dahil olunan zorbalık statülerinde cinsiyete göre fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla bu araştırmaya cinsiyet değişkeni dahil edilmiştir.

Zorbalığa dahil olmanın sonuçlarını araştıran çalışmalar oluşabilecek olumsuz ruhsal ve fiziksel sonuçlara odaklanmıştır. Bunlar dört kategoride tanımlanabilir (Rigby, 2003): (1) Düşük psikolojik iyi oluş: Genel mutsuzluk, düşük benlik saygısı, öfke ve üzüntü gibi genel olarak memnun olmayan ama akut olarak rahatsız edici olmayan ruhsal yapıyı içerir. (2) Kötü sosyal düzenlemeler: Kişinin sosyal çevresine karşı isteksizlik, hoşlanmama duygularını içerir. Bu durum, okulu veya işyerini sevmeme, yalnızlık, izolasyon ve okula/işe devamsızlık durumlarından anlaşılabilir. (3) Psikolojik rahatsızlıklar: Yüksek kaygı, depresyon ve intihar düşüncesini içerir; bu sebeple ilk iki kategoriden daha ciddidir. (4) Fiziksel rahatsızlık: Psikosomatik semptomlar ve tıbbi olarak tanımlanan hastalıklar bu kategoriye dahildir. Zorbalık davranışlarının olumsuz etkileri, zorbalığın türü ve kişinin zorbalığa ne kadar süredir ve ne sıklıkla maruz kaldığıyla ilişkilidir (Forero, McLellan, Rissel, ve Bauman, 1999).

Zorbalığın yaygınlığı ve olumsuz etkileri göz önüne alındığında akran zorbalığı ile mücadele etmek için zorbalığın nedenlerinin iyi anlaşılması

gerekmektedir. Zorbalığın nedenlerine yönelik yapılan çalışmalar zorbalığa neden olan birçok faktörün olduğunu ortaya koymuştur. Zorbalığa maruz kalanlar, zorbalık yapanlar ve zorbalığa dahil olmayanlar karşılaştırıldığında bireysel ve çevresel özellikler açısından birçok fark gözlemlenmiştir (Olweus, 1994; Patton, Hong, Williams ve Allen-Meares, 2013; Thomas, Connor ve Scott, 2018). Bireyin ilk öğrenme ve sosyalleşme ortamı olması sebebiyle zorbalıkla ilişkili olan en önemli çevresel faktörlerden biri ailedir. Zorbalığı aile özellikleri açısından inceleyen çalışmalara göre otoriter tutuma sahip, fiziksel ceza uygulayan, zor kullanarak denetim sağlamaya çalışan, destekleyici olmayan ebeveynlerin çocukları zorbalığa daha yatkındır. Zorbalık yapan çocuklar yıkıcı problem çözme stratejilerinin kullanıldığı, huzursuz ve çatışmalı aile ortamında büyümüşlerdir (Stevens, De Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002; Yerger ve Gehret, 2011). Ebeveyn (özellikle anne)-çocuk arasındaki yoğun duygusallık ve aşırı yakınlık çocukların (özellikle erkek çocuğu) akran mağduriyeti yaşama riskini arttırmaktadır (Ladd G.W. ve Ladd, B.K., 1998). Akran zorbalığı, aşırı koruyucu tutum ile negatif yönde ilişkiliyken (Kokkinos, 2013); otoriter tutum ile pozitif yönde ilişkilidir (Baldry ve Farrington, 1998; Braza vd., 2015; Georgiou, Fousiani, Michaelides, ve Stavrinides, 2013). Türkiye’de yapılan çalışmalarda da sağlıklı ebeveyn tutumları ile akran zorbalığına dahil olma arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Reddecı (Ergün, 2015), destekleyici olmayan, aşırı müdahaleci (Gür, Eray, Makinecioğlu, Sığırlı ve Vural, 2020), duyarsız, ilgisiz ve gerekli kontrolü sağlamayan ebeveynlerin çocuklarının akran zorbalığına daha çok karıştığı görülmüştür (Ünal, 2019). Ailenin zorbalığa katkısının iki şekilde meydana geldiği söylenebilir (Baumrind, 1966; Stevens vd., 2002): (1) Ebeveynin çocuğa karşı sağlıklı destek ve denetim göstermesi, çocuğun saldırgan ya da pasif bir kişilik geliştirmesine sebep olabilir. (2) Aile, olumsuz davranışları ile çocuğa kötü rol model olabilir. Aile üyelerinin birbirine ve çocuğa karşı davranış ve tutumları çocukların ileride kuracakları iletişimi, bir problem ya da engellenme durumu ile karşılaştıklarında verecekleri tepkiyi etkiler (Staub, 1999). Şiddetin ve saldırganca tutumun yaygın olduğu bir aile ortamında yetişen çocuk bu tepkileri normalleştirebilir, saldırganlığı ilkel veya kabul edilemez görmekten ziyade kabul edilebilir hatta doğru olduğuna yönelik biliş geliştirebilir. Bilişsel süreçler, saldırgan davranış biçimleri ile güçlü bir şekilde ilişkilidir ve saldırgan davranış, zaman ve kuşaklar boyunca oldukça kararlılık göstermektedir (Huesmann ve Eron, 1984). Bu açıdan anne baba tutumu, akran zorbalığına neden olabilecek önemli bir faktör

olarak düşünülerek, bağımsız değişken olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Kabul/ilgi, kontrol/denetim ve psikolojik özerklik desteği boyutlarının akran zorbalığı ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca ergen için olumsuz rol model oluşturacak bir aile ortamının olup olmadığını ve bunun akran zorbalığı ile ilişkisini incelemek amacıyla ergenlerin aile içi şiddet düzeyini değerlendirmeleri için kişisel bilgi formuna bir soru eklenmiştir.

Anne baba tutumları özellikle ergenlik dönemindeki kimlik kazanımı veya rol karmaşası açısından da kritiktir. Ergenlik döneminde ergen bir yandan özerklik savaşımı verirken, bir yandan da anne ve babasının desteğine ihtiyaç duyar. Ergenin yaşadığı bu iç çatışma duygusal gerginliğe neden olur. Ebeveyn tutumları, ergenin hakları ile sorumlulukları arasındaki dengeyi kurabilecek türden olmalıdır. Aksi halde ergenin ihtiyaçlarını göz ardı eden ebeveyn tutumları, olumlu ve yapıcı geçmesi gereken bu evreyi çatışmalarla dolu, olumsuz bir döneme dönüştürebilir (Yavuzer, 2009, s. 248-250). Hem özerklik hem de ilişki ihtiyacı karşılanacağı için ergenler için en uygun benlik modeli, özerk-ilişkisel benliktir. Ayrıca ebeveyn ve ergen arasında duygusal bağın olduğu, ergene özerklik tanımakla birlikte baskıcı olmayan kontrolün sağlandığı aile modelinin en uygun aile modeli olduğu belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı, 2013). Olumlu ebeveyn tutumları, varoluşsal psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlarken, olumsuz ebeveyn tutumları temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesine sebep olabilmektedir (Cihangir Çankaya, 2009). Çocuklar ihmal edildiğinde ve çocuğa sert muamele edildiğinde, çocuğun tüm temel ihtiyaçları engellenir. Bunun sonucunda çocukta insanlara karşı korku, güvensizlik ve nefret duyguları oluşur. En azından bu duygular, tehdit veya yaşam streslerine tepki olarak kolayca ortaya çıkabilir (Staub, 1999). Karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçların, çocukların daha saldırgan olmasına (Şahin ve Korkut Owen, 2009); aynı zamanda daha fazla zorbalık mağduriyeti yaşamalarına (Gök, 2017) ve boyun eğici davranışlarda bulunmalarına neden olduğu belirtilmiştir (Hamurcu ve Sargın, 2011). Engellenme-saldırganlık kuramı ve öz belirleme kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde çocukların karşılanmayan, engellenen ihtiyaçları, çocukta olumsuz duygu ve davranışlara yol açabilir. Engellenme ve karşılanmayan ihtiyaçlardan dolayı oluşan öfkeyi birey, öfkenin esas kaynağına gösteremezse yön değiştirmiş saldırganca davranışlarda bulunabilir (Cüceloğlu, 2012, s. 313). Engellenen birey, yön değiştirmiş saldırganca davranışları kendinden daha güçsüz



birine gösterirse ve bu saldırganca davranışlar süreklilik içinde tekrarlanırsa okullarda akran zorbalığı sorununa neden olabilir. Ayrıca bu durum zorbalık mağduriyeti yaşayanlarda psikolojik, sosyal ve akademik problemlere neden olacağından, bu öğrencilerin de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması zor olacaktır. Bu durum, yön değiştirilmiş saldırganlık üzerinden bir zincirleme etki olasılığını düşündürmektedir.

Çalışmaların çoğu yaş ile birlikte zorbalık mağduriyetinin azaldığını bildirirken (Craig vd., 2009; Kartal ve Bilgin, 2012; Pellegrini ve Long, 2002), zorbalık mağduriyetinde yaşa göre fark olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Ayas ve Pişkin, 2011; Gültekin, 2003; Pişkin, 2010). Zorbaca davranışların ise yaşla arttığını gösteren çalışmalar vardır (Ayas ve Pişkin, 2011; Kartal ve Bilgin, 2012). Bu sebeple lise öğrencilerindeki akran zorbalığının incelenmesi önemli görülmüştür. Ayrıca ergenlik döneminde sağlıklı benlik ve kişilik gelişimi için ebeveyn tutumlarının ve temel psikolojik ihtiyaçların kritik öneme sahip olduğu da göz önüne alınarak bu çalışmada lise öğrencileri çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Olumsuz anne baba tutumlarının ve karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçların bireyde istenmeyen davranışlara sebep olduğu göz önüne alınarak ebeveyn tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların akran zorbalığına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte cinsiyete ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerine dağılımda fark olup olmadığı da incelenmiştir.

### **Araştırmanın Amacı ve Önemi**

Zorbalık olaylarının okullarda artması ve tüm kademelerde de dikkat çekici boyutlara ulaşması konuyu güncel tutmaktadır (Atik ve Kemer, 2008; Burnukara ve Uçanok, 2012; Gür vd., 2020; Özada, 2018; Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005; Pişkin, 2010). Akran zorbalığı hem zorbalığı yapan hem de zorbalığa maruz kalan gençlerde ciddi şekilde psikolojik problemlere neden olmakta ve gençlerin eğitim hayatını olumsuz yönde etkilemektedir (Nazir ve Pişkin, 2015; Rigby, 2003). Akran zorbalığının evrensel bir sorun olması ve kişiler üzerinde olumsuz etkiler oluşturması sebebiyle akran zorbalığı ile etkili bir şekilde mücadele edebilmek için öncelikle akran zorbalığına neden olan etkenlerin keşfedilmesi önem arz etmektedir.

Literatür incelendiğinde anne baba tutumunun ve temel psikolojik ihtiyaçların, günlük dilde neredeyse zorbalıkla eş anlamlı olarak düşünülen fakat aslında farklı

kavramlar olan saldırganlık ve şiddet üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar (Avcı, 2010; Bulut, 2008; Şahin ve Korkut Owen, 2009; Olweus, 1980; Tuzgöl, 1998; Yıldız ve Erc, 2011) mevcut iken bu bağımsız değişkenlerin akran zorbalığına etkisine yönelik yeterli çalışma bulunmamaktadır. Ülkemizde lise öğrencilerinde temel psikolojik ihtiyaçlar ve akran zorbalığı ilişkisini inceleyen araştırmaların da sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Ayrıca temel psikolojik ihtiyaçların akran zorbalığına etkisine yönelik ortaokul ve lise öğrencileri ile yapılan bazı çalışmalarda üniversite öğrencileri üzerinde geliştirilen temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin kullanıldığı fark edilmiştir. Bazı araştırmalar ise konuyu sadece akran mağduriyeti açısından ele almıştır. Lise grubunda anne baba tutumunun ve temel psikolojik ihtiyaçların akran zorbalığına etkisi, çalışmalarda ayrı ayrı ele alınmıştır. Ayrıca anne baba tutumu ve akran zorbalığına ilişkin çalışmaların çoğunda ebeveyn tutumu, kabul/ilgi ve kontrol/denetim olmak üzere iki boyut açısından ele alınmıştır. Ebeveyn kontrolü, davranışsal ve psikolojik olarak iki ayrı boyutta ele alındığında ebeveyn kontrolüyle ilgili daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabileceğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Barber, Olsen ve Shagle, 1994; Steinberg, Elmen ve Mounts, 1989). Pek çok kültürde ergenin davranışlarının uygun biçimde kontrolü olumlu sonuçlarla ilişkiliyken; ergenin benliğini baskı altına alan, psikolojik özerkliğini ketyen kontrol uygulamaları, olumsuz gelişimsel ve davranışsal sonuçlarla ilişkili bulunmaktadır (Barber,1996; Barber vd., 1994; Petit, Laird, Dodge, Bates ve Criss, 2001; Sayıl ve Kındap, 2010). Bu nedenle bu çalışmada anne baba tutumunu kabul/ilgi, denetim/kontrol ve psikolojik özerklik desteği olarak üç boyutta ele almak önemli görülmüştür.

Anne-babanın sağlayacağı psikolojik özerklik desteğinin, dengeli ilgi ve denetimin bireyin yeterlik, özerklik ve ilişki ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynayacağı düşünülmüştür. Engellenme-saldırganlık kuramı perspektifinden karşılanmayan, engellenen ihtiyaçlar bireyde öfke duygusu ve saldırgan davranışlara sebep olabilir. Fromm (2016, s. 20) engellenmenin sebep olduğu gerginlik sonucu verilen saldırgan tepkiyi tepkisel şiddetin bir biçimi olarak değerlendirir ve yok etme amacından çok yaşama amacı taşıdığını belirtmiştir. Ama yön değiştirilmiş saldırganlık, engelleme ve kızgınlığın esas kaynağına ifade edilmediği için yaşama hizmet ettiği söylenemez. Evde otorite konumunda olan ebeveynleri tarafından engellenen ergen, engellenme sonucu oluşan kızgınlığını

anne babasına ifade edemeyip kendinden daha zayıf olan diğer arkadaşlarına yöneltebilir. Sosyal öğrenme kuramı açısından aile çocuğun ilk öğrenme ortamıdır ve çocuk, anne babasının davranışlarını gözlemleyerek model alabilir (Bandura, 1989). Çocuk, anne ve babanın olumsuz davranışlarını normalleştirebilir hatta olumsuz davranışlara yönelik olumlu düşünceler geliştirebilir (Huesman ve Eron, 1984). Ekolojik sistemler kuramı açısından çocuğu çevreleyen sistemler arasında etkileşim söz konusudur (Bronfenbrenner, 1977). Çocuk aile içindeki yanlış ilişki biçimlerini okula taşıyabilir. Ayrıca birey davranışları ile çevresini etkilerken, çevresindekilerin tepkileri de bireyi etkileyecektir (Bronfenbrenner, 1977). Anne babanın olumsuz tutumu ile çocuğun agresif davranışları arasında bir kısır döngü gelişebilir. Anne babanın olumsuz tutumu çocuğun saldırgan ya da pasif kişilik özelliklerine sahip olmasına neden olabilir (Baumrid, 1966). Dinamik sistemler yaklaşımı açısından çocuğun geliştirmiş olduğu pasif kişilik, bu çocukların zorbalık için uygun ve pekiştirici hedef haline gelmesine neden olmaktadır (Schwartz, Dodge ve Coie, 1993). Bu sebeple zorba, mağdur, zorba/mağdur grubu açısından ebeveyn tutumlarının ve temel psikolojik ihtiyaçların akran zorbalığına etkisini birlikte incelemek önemli görülmüştür.

Böylece lise öğrencilerinde temel psikolojik ihtiyaçlar, anne baba tutumu ve akran zorbalığı arasındaki ilişki anlaşılabilir ve akran zorbalığını önlemeye yönelik çalışmalar, projeler geliştirilebilir. Milli Eğitim Bakanlığınca okullarda şiddeti önlemeye yönelik geliştirilen programlar bu araştırma verileri ile desteklenebilir. Okulda şiddeti önlemeye yönelik programlara ailelerin dahil edilmesinin önemine ve okullarda çocukların temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çeşitli ortam ve koşulların oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekebilir. Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler okullarındaki zorbalık yapan ve zorbalık mağduriyeti yaşayan öğrenciler ile ilgilenirken bu araştırma verilerinden yararlanarak onların özelliklerini daha iyi tanıyabilir ve bu davranışların nedenlerine ilişkin fikir sahibi olarak çözüm yolları üretebilir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve sosyal hizmet uzmanları anne baba tutumunun, çocuğun olumsuz davranış ve tepkilerindeki etkisini dikkate alarak toplumdaki şiddet olaylarını azaltmak için öncelikle çocukları yetiştirenleri ve çocukların yetiştiği çevreleri düzenlemeye yönelik önlemler alabilir.

## **Araştırma Problemi**

Bu araştırmada 'Temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne baba tutumu, lise öğrencilerinin zorbalık statülerini (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?' ve 'Zorbalık statülerine dağılımda cinsiyete ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?' sorularının yanıtı aranmıştır.

**Alt problemler.** Bu araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Temel psikolojik ihtiyaçların alt boyutları olan ilişki, yeterlik, özerklik ihtiyaçları ile anne baba tutumunun alt boyutları olan ilgi, denetim ve psikolojik özerklik desteği lise öğrencilerinin zorbalık statülerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. Lise öğrencilerinin zorbalık statülerine dağılımında cinsiyete ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?

## **Sayıtlar**

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile istenilen değişkenlerin geçerli ve güvenilir şekilde ölçüldüğü varsayılmıştır.

Katılımcıların veri toplama araçlarını samimiyetle cevapladıkları varsayılmıştır.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeğinin cevaplandırılmasına geçilmeden önce zorbalığın tanımı, saldırganlık ve şiddetten ayrılan özellikleri katılımcılara ifade edilmiştir. Katılımcıların Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeğini (AZBÖ) zorbalığın ayırıcı özelliklerini göz önünde tutarak cevapladıkları varsayılmıştır.

## **Sınırlılıklar**

Araştırma grubu, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki büyükşehir statüsündeki bir ilin merkez ilçesine bağlı Anadolu liselerinde okuyan öğrenciler ile sınırlıdır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, sadece benzer özellikteki gruplara genellenebilir.

İlgili değişkenler mevcut ölçeklerin ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.

Elde edilen veriler sadece kişilerin öz bildirimlerine dayanmaktadır.

AZBÖ'nün cevaplandırılmasından önce akran zorbalığının ölçütleri katılımcılara ifade edilmesine rağmen ölçeğin bünyesinde zorbalığın ayırıcı özelliklerini ölçen sorular bulunmadığından akran zorbalığı yerine akran şiddeti; zorbalık mağduriyeti yerine de akran mağduriyeti ölçülmüş olabilir.

Zorbalık statüleri dört grup (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr) açısından ele alınmıştır. AZBÖ'de eylemlerin bizzat kişiler tarafından yapılması gerektiğinden eğer grupta pasif veya olası/gizli zorbalılar varsa nötr grupta yer almış olmaktadır. Dolayısıyla nötr (karışmayan) grupta farklı özellikteki kişiler sınıflandırılmış olabilir.

Araştırmada kullanılan Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) güncel bir ölçek olmamasına rağmen anne baba tutumuna yönelik sınırlı sayıda ölçme aracı bulunduğu ve bu araştırmada anne baba tutumunun üç boyutta incelenmesi amaçlandığından kullanılmıştır.

Aile içi şiddet durumu, kişisel bilgi formuna eklenen bir maddeyle ölçülmüştür. Katılımcılardan 'Ailemde kişiler birbirine şiddet uygular.' maddesini sıklık ifadelerine göre cevaplandırmaları istenmiştir.

## **Tanımlar**

Bu kısımda, ilgili terime ilişkin bilginin araştırmacı tarafından nasıl ölçüldüğünün anlaşılması ve terimlerin netleştirilmesi amacıyla terimlerin yapısal tanımlarının yanında işlevsel tanımlarına da yer verilmiştir.

**Akran zorbalığı (bullying).** Bir veya daha fazla öğrencinin daha zayıf olan kişi ya da kişilere karşı zarar verme amacıyla, devamlı olarak doğrudan ya da dolaylı saldırganca davranışlar göstermesi durumudur (Olweus, 1997).

**Zorba (bully).** Kendisinden daha güçsüz kişilere doğrudan ya da dolaylı şekilde kasıtlı olarak zorbaca davranışlarda bulunarak zorbalığı başlatan fakat başkaları tarafından zorbaca davranışlara maruz kalmayan kişilerdir (Olweus, 1994). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği - Ergen Formunda (Ayas ve Pişkin, 2015) zorba alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birini "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" yaptığını; mağdur alt ölçeğinde ise zorbaca eylemlerden hiçbirine "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" maruz kalmadığını belirten kişilerdir.

**Mağdur (victim).** Türkçe literatürde "kurban" olarak da kullanılan bu kavramın tezde Türkçe uygunluğu açısından "mağdur" olarak kullanılması tercih edilmiştir. Zorbaca davranışlara maruz kalan ama zorbaca davranışlarda bulunmayan, kendini savunamayan, pasif, kaygılı kişilerdir (Olweus,1994). Akran Zorbaları Belirleme Ölçeği - Ergen Formunda (Ayas ve Pişkin, 2015) mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birine "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" maruz kaldığını; zorba alt ölçeğinde ise zorbaca eylemlerden hiçbirini "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" yapmadığını belirten kişilerdir.

**Zorba/mağdur (bully/victim).** Hem zorbalığa uğrayan hem zorbaca eylemlerde bulunan, hem kaygılı hem saldırgan tepkilerle karakterize olan kişilerdir (Olweus, 1994). Akran Zorbaları Belirleme Ölçeği - Ergen Formunda (Ayas ve Pişkin, 2015) mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birine "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" maruz kaldığını; zorba alt ölçeğinde ise zorbaca eylemlerden en az birini "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" yaptığını belirten kişilerdir.

**Nötr (karışmayan).** Hem zorbaca davranışlarda bulunmayan hem de zorbaca eylemlere maruz kalmayan, zorbalık olaylarına dahil olmayan kişilerdir. Akran Zorbaları Belirleme Ölçeği - Ergen Formunda (Ayas ve Pişkin, 2015) mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirine "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" maruz kalmadığını ve zorba alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirini "hemen hemen her gün" veya "haftada en az bir kez" yapmadığını belirten kişilerdir.

**Ebeveyn tutumu (parental attitudes).** Ebeveyn-çocuk ilişkisindeki duygusal atmosferi oluşturan ve çocuğa yöneltilen tutumlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Darling ve Steinberg, 1993). Bu araştırmada Anne Baba Tutum Ölçeği (Yılmaz, 2000) kullanılarak anne baba tutumu 'kabul/ilgi', 'kontrol/denetim' ve 'psikolojik özerklik' şeklinde boyutlar bazında değerlendirilmiştir. Kabul/ilgi boyutundan alınan yüksek puanlar, ebeveynin çocuğa gösterdiği kabul ve ilginin yüksek olduğunu; kontrol/denetim boyutundan alınan yüksek puanlar, ebeveynin çocuğa karşı davranışsal kontrolünün yüksek olduğunu; psikolojik özerklik boyutundaki ters maddeler dönüştürüldüğünde alınan yüksek puanlar, ebeveynin çocuğa sağladığı psikolojik özerkliğin yüksek olduğunu göstermektedir.

**Temel psikolojik ihtiyaçlar (basic psychological needs).** Bireyin kendini gerçekleştirebilmesi, sahip olduğu potansiyeli en st seviyede kullanabilmesi ve bireyin psikolojik büyüme, bütünlük ve öznel iyi oluşu için karşılanması gereken, doğuştan gelen, içsel ve evrensel ihtiyaçlardır (Ryan ve Deci, 2000a). Özerklik ihtiyaı, insanların davranışlarını özgürce seçmesi ve istekli şekilde yaşamaları olarak tanımlanırken; yeterlik ihtiyaı, kişinin üstlendiği etkinliklerde kendini etkili ve yeterli hissetmesi olarak tanımlanır. İlişki ihtiyaı ise, insanların doyurucu, destekleyici, sağlam sosyal ilişkiler kurması ve bu ilişkileri sürdürmesi olarak ifade edilir (Ryan ve Deci, 2000b). Temel Psikolojik İhtiyaçlar leği - Lise Formunun (şahin, 2007) zerklik, yeterlik ve ilişki ihtiyaına yönelik alt ölçeklerinden alınan puanların (ters maddelere ilişkin cevapların dönüştürülmesinden sonra) düşüklüğü kişinin ihtiyaçlarının düşük düzeyde karşılandığını; alt ölçeklerden alınan puanların ykseklėi ise kişinin ihtiyaçlarının yüksek düzeyde karşılandığını gösterir.

## Bölüm 2

### Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde akran zorbalığı, anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar ile ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir. İlgili araştırmalar kısmında literatürdeki akran zorbalığı ve anne baba tutumları ile ilişkili çalışmaların ardından akran zorbalığı ve temel psikolojik ihtiyaçlar ile ilişkili çalışmalara yer verilmiştir.

#### Akran Zorbalığı

Olweus (1997) zorbalığın tanımlanmasında kullanılan üç temel ölçütü dikkate alarak zorbalığı şu şekilde tanımlamıştır: Zorbalık, daha güçsüz birine/birilerine kasıtlı olarak zarar verme ya da rahatsız etme amacıyla yapılan süreç içinde tekrarlanan saldırgan bir davranıştır. Zorbalık, bir grup ya da kişi tarafından gücün sistematik olarak kötüye kullanımudur (Smith, 2013). Zorba davranan kişinin amacı kendini savunmak değildir. Zorbalık davranışı, karşıdakine zarar vermeye yöneliktir ve genelde provokasyon olmadan oluşur (Olweus, 1994). Berger (2007), arkadaşça takılmaların, bir seferlik meydana gelmiş saldırgan davranışların ve oyun amaçlı kavgaların zorbalık kapsamına girmediğini belirtmektedir. Olweus (1997), şaka yapma niyetli arkadaşça takılmaların (teasing), karşıda rahatsızlığa sebep oluyorsa zorbalığa (bullying) dönüşeceğini belirtmiştir.

Zorbalığın, bir süreç ya da tekrarlayan mağduriyetler serisi olarak ele alınması dört temel varsayıma dayanmaktadır (Greift ve Furlong, 2006):

(1) Mağdur, bir sebepten dolayı seçilir. Herkes zorbanın hedefi olmaz. Zorbanın o kişiyi hedef olarak belirlemesi, zorbalığın zorba açısından işlevi, mağdurun özellikleri ve tepkisinin uymasına bağlıdır.

(2) Zorbalık, zorba için işlevseldir ve rastgele bir saldırganlık eyleminden ziyade zorbanın amacına hizmet eden planlı bir eylemdir.

(3) Zorba ile saldırganlığı koruyan mağdur arasında dinamik bir süreç vardır.

(4) Süreç, olduğu bağlam tarafından alenen ya da üstü örtülü şekilde pekiştirilir. Bağlamdan kastedilen kültür, okul ve toplum kuralları vb. dir.

Sullivan (2011, s. 13) da zorbalığın ne olduğu ve ne olmadığı hakkında net olmanın önemine dikkat çekmiştir. Zorbalık gibi görünen bazı davranışların zorbalık



kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Zorbalık, antisosyal ve zarar vericidir ancak cezai bir davranış değildir. Bazı saldırganlık eylemleri, zorbalığın tüm ayırt edici özelliklerine sahiptir (tekrarlayıcı olabilirler, taraflar arası güç dengesizliği ve kasıt içerebilir) ancak yoğunluğu ve şiddeti, okul zorbalığını oluşturan sınırların ötesine geçer ve bu nedenle okulun yargı yetkisinin dışında kalır. Örneğin; önemli hırsızlık, çok büyük bedensel zarar, öldürmeye yönelik ciddi tehdit, cinsel sınırların ihlali bunlar ceza gerektiren suçlardır ve bu cezai davranışlar suçluların yaşına bağlı olarak polis veya çocuklara ilişkin diğer yetkililerce ele alınmalıdır. Çocuklar genellikle yetişkinler tarafından saldırganlık ve yaramazlık olarak görünebilecek taşkın fiziksel ve sözlü oyunlar oynarlar. Bu tür faaliyetler tekrarlayıcı değilse veya zarar vermeyi amaçlamıyorsa, en kötü ihtimalle alt zorbalık davranışı sayılabilir ve zorbalığa dönüşme ihtimali açısından takip edilebilir. Bu davranışlar hatalı olabilir ama zorbalık değildir.

**Akran zorbalığının saldırganlık ve şiddetten farkı.** Problemi doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için öncelikle kavramlar arası benzerlik ve farklılıkların ayrımını yapmak önem taşımaktadır. Zarar verme kastı taşıyan taşımamasın başkasının zarar görmesiyle sonuçlanan her türlü davranış saldırganlık kapsamında değerlendirilir. Fromm (2018, s. 239-254) saldırganlığı yumuşak ve yıkıcı saldırganlık olarak ele almanın daha sağlıklı olacağını vurgulamıştır. 'Yumuşak saldırganlığı' da kendi içinde 'yalandan saldırganlık' ve 'savunucu saldırganlık' şeklinde ayırmıştır. 'Yumuşak-yalandan saldırganlık', zarar verme kastı taşımaksızın kişinin davranışının sonucunda birinin kazara zarar görmesidir. Kişinin kendisinin ya da bir başkasının canına ya da malına yönelik bir zararı engellemek amacıyla başkasına zarar vermesi 'yumuşak-savunucu saldırganlık' olarak tanımlanır. Savunucu saldırganlık, yaşama hizmet eden içgüdüsel özellik taşımaktadır. 'Yıkıcı saldırganlık' ise yaşama hizmet etmeyen, başkalarına zarar verme kastı taşıyan davranışları ve bu davranışlardan duyulan hazzı içerir. Dodge ve Coie (1987) ise reaktif ve proaktif saldırganlık olarak saldırganlığın farklı alt tipleri olduğunu ifade etmiştir. Tehdit algısı ve öfke deneyimi sonucunda gösterilen savunmacı tepki 'reaktif saldırganlık' olarak tanımlanır. Bu tür saldırgan davranışların işlevi, içsel bir hedefe ulaşmak değil, algılanan tehdidi hafifletmektir. Proaktif saldırganlık ise genel olarak açık öfke belirtileri ile birlikte bulunmayan, algılanan bir tehdit durumunun söz konusu olmadığı, kendini savunmaktan ziyade

daha hedef yönelimli bir davranış olarak kavramsallaştırılmıştır. Olweus (1994) da zorbalık ve araçsal saldırganlık gibi davranışların kışkırtma olmadan ortaya çıktığını belirtmiştir. Sonrasında proaktif saldırganlık, araçsal ve zorbalık saldırganlığı şeklinde iki alt kategoride ele alınmıştır. Araçsal saldırganlıkta hedef, bir nesnenin veya pozisyonun elde edilmesi gibi sosyal olmayan bir neticedir. Zorbalık saldırganlığı ise bir akranını korkutma ve sindirme amacı taşır (Dodge ve Coie, 1987; Schwartz vd.,1993). Fromm'un yaptığı sınıflamada savunucu saldırganlığın, reaktif saldırganlığa; yıkıcı saldırganlığın da proaktif saldırganlığa karşılık geldiği söylenebilir. Araştırmacıların ifadelerinden yola çıkarak en geniş kapsamıyla saldırganlık canlı ve cansız nesnelere yönelik zarar verme amacıyla yapılan (bu amaca ulaşsın ya da ulaşmasın) veya zarar verme amacı taşımadığı halde zararlar sonuçlanmış her türlü davranış şeklinde tanımlanabilir. Şiddette ise zarar verme kastı vurgulanmaktadır. Zarar verme amacıyla fiziksel güç kullanılması ya da başkalarının haklarını ihlal edecek şekilde gücün adaletsizce kullanılması şiddet olarak tanımlanmaktadır (Furlong ve Morrison, 2000). Kavramların ayırıcı özellikleri göz önünde bulundurulduğunda şiddet ve zorbalığın, saldırganlığın bir alt türü olduğu, zarar verme amacı taşıdığı için de 'yıkıcı saldırganlık' içinde yer aldığı söylenebilir. Aynı zamanda Olweus'un (1994) zorbalık için belirttiği 'tekrarlılık arz etmesi' ve ' taraflar arası güç dengesizliği' de şiddet ile zorbalığı birbirinden ayırmaktadır. Zarar verme amacıyla gerçekleşen ama tekrarlılık göstermeyen davranışlar ve güçleri birbirine yakın ya da eşit olan kişiler arasındaki, zarar verme amacıyla yapılan davranışlar zorbalık olarak değerlendirilemezken şiddet olarak değerlendirilir (Berger, 2007; Sullivan, 2011).

**Akran zorbalığının türleri.** Akran zorbalığı türlerinin araştırmacılar tarafından farklı şekilde ele alındığı görülmektedir. Zorbalık ile ilgili çalışmalara öncülük eden Olweus (1994), zorbalığı doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki genel grupta incelemiştir. Doğrudan zorbalıkta, zorba ve mağdur karşı karşıya bulunmakta, zorba davranış aleni bir şekilde fiziksel ya da sözel olarak gerçekleşmektedir. Dolaylı zorbalık, gizlice ve manipülatif bir şekilde gerçekleştiğinden dolaylı zorbalığı farketmek zordur. Dolaylı zorbalık, diğer araştırmacılar tarafından tanımlanan ilişkisel zorbalık davranışlarını içerir. İlişkisel zorbalık, akran ilişkilerine zarar vermeyi amaçlayan kötü dedikodular yayma ve sosyal dışlama gibi davranışları kapsar (Smith, 2013).

Sullivan (2011, s. 11-13) da zorbalığı fiziksel ve psikolojik zorbalık olarak ikiye ayırmıştır. Fiziksel zorbalığın kişinin kendisine ya da malına yönelik bir saldırı olduğu ve fiziksel zorbalık sonucunda oluşan zararın somut olması sebebiyle fark edilmesinin kolay olacağı belirtilmiştir. Psikolojik zorbalık sonucunda oluşan zarar daha soyut olması sebebiyle fark edilmesi daha zordur. Psikolojik zorbalık; küfür, lakap takma, hakaret şeklinde sözlü olarak gerçekleşebileceği gibi kaba el kol hareketleri ve olumsuz yüz ifadeleri şeklinde ya da dışlama, ilişkileri manipüle etme gibi sözsüz şekilde de gerçekleşebilir.

Mynard ve Joseph (2000), akran zorbalığını fiziksel, sözel, sosyal manipülasyon ve mala zarar verme olarak dört boyutta ele almıştır. Sosyal manipülasyon, bir kişiye zarar vermek amacıyla sosyal çevresindeki diğer insanları manipüle etmeyi ifade eder. Önceki araştırmacıların kullandığı 'dolaylı zorbalık', 'sosyal zorbalık' ve 'ilişkisel zorbalık' ifadeleri ile tutarlı olduğu belirtilmiştir. Eşyalara zarar verme boyutu da ilk kez bu araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Yaptıkları çalışmada erkeklerin kızlara oranla daha çok fiziksel mağduriyet yaşadığı, ama sözel mağduriyette cinsiyete göre bir fark görülmediği, sosyal manipülasyonun kızlar arasında, eşyalara zarar vermenin de erkekler arasında daha çok yaşandığı saptanmıştır. Bu araştırma sonucu da göstermektedir ki akran zorbalığı boyutlarını ayrı ayrı ele almak daha sağlıklı sonuçlara ulaştıracaktır.

Ayas ve Pişkin'e (2015) göre akran zorbalığı vurma, itme, tokat atma gibi 'fiziksel'; alay etme, kızdırma, hoşça gitmeyen lakap takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi 'sözel'; grup içinde meydana gelen 'dışlama-yalnızlaştırma'; hakkında dedikodu çıkarma ve bu dedikoduyu yayma gibi 'söylenti yayma'; değerli eşyalarını, parasını zorla alma, mağdurların eşyalarını yırtma, atma gibi 'eşyalara zarar verme'; rahatsız edici cinsel içerikli şakalar yapma, birini onun isteği dışında cinsel amaçla öpmeye dokunmaya çalışma gibi 'cinsel' biçimde gerçekleşebilir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte bireyin teknolojiyi kullanarak kasıtlı, tekrarlayıcı zarar verici davranışlarda bulunması 'siber/sanal zorbalık' adıyla adlandırılmıştır (Ayas ve Horzum, 2010). Alan yazında sanal zorbalığa ek olarak birkaç zorbalık türü daha sayılmıştır: Eşcinsel bireylere karşı olumsuz tutumları, saldırganca davranışları ifade eden homofobik zorbalık (homophobic bullying) ve bireyin içinde yaşadığı toplumda azınlıkta olan etnik nüfusa dahil olmasından dolayı ayrımcılık içeren davranışlara maruz kalmasıyla ortaya çıkan ırkçı zorbalık.

Ayrımcılığın kesin rolünü anlamak için, diğer mağduriyet biçimlerinin özellikle kişisel ve etnik mağduriyet arasındaki ayrımı dikkate almak yararlı olabilir. Kişisel mağduriyet, garip davranma ve kekemelik gibi bireysel özelliklerle ilişkili olan olumsuz akran yaşantılarını ifade eder. Grup mağduriyeti, çocukların yaşadıkları olumsuz deneyimler cinsiyet, ırk veya etnik köken gibi grup üyelikleri ile ilişkili olduğu zaman ortaya çıkar (Verkuyten ve Thijs, 2001).

Bu zorbalık türleri zorbalığın yapılış tarzına, niteliğine göre belirlenmiştir. Sullivan (2011), tarafların yaş özelliklerine göre bir sınıflama yapmıştır. Zorbalığın aynı yaştaki taraflar arasında gerçekleşmesi durumunu 'yatay zorbalık', farklı yaştaki taraflar arasında gerçekleşmesi durumunu ise 'dikey zorbalık' olarak adlandırmıştır.

**Akran zorbalığının yaygınlığı.** Pişkin'in (2010) 4-8. sınıf 1154 öğrenci ile yaptığı çalışmada öğrencilerin %35.1'inin mağdur, %30.2'sinin zorba, %6.2'sinin ise zorba/mağdur olduğu, ayrıca en yaygın zorbalık türünün sözel zorbalık, ardından da fiziksel zorbalık olduğu belirlenmiştir. Zorba ve zorba/mağdur grubunda erkeklerin, mağdur grubunda ise kızların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Atik ve Yerin Güneri'nin (2013) 742 ortaokul öğrencisi ile yaptığı çalışmada ise öğrencilerin üçte biri (%32,4) zorbalık içinde yer almaktadır. Öğrencilerin %21,3'ü mağdur, %4,6'sı zorba, %6,5'i ise zorba/mağdur statüsündedir. Gür ve arkadaşlarının (2020) 11-16 yaşlarındaki 856 ergenle yaptığı çalışmada öğrencilerin %47'si mağdur, %31.42'si zorba, %4.5'i zorba/mağdur ve %10.98'i nötr (karışmayan) grubunda yer almıştır. İstanbul'da 1670 lise öğrencisi ile yapılan çalışmada ise öğrencilerin %5.3'ü zorba, %5.9'u mağdur ve %5.8'i zorba/mağdur olarak toplamda %17'sinin zorbalık döngüsünde yer aldığı belirlenmiştir. Ancak %83'ü zorbalığa katılmamıştır (Arslan ve Savaşer, 2012). Kepenekçi ve Çınkır (2006) 692 lise öğrencisi ile yürüttükleri çalışmada kendi hazırladıkları anket ile zorbalık mağduriyetini incelemişler. Tüm öğrenciler, bir eğitim yılı boyunca en az bir kez mağduriyet yaşadıklarını belirtmiştir. Erkekler daha çok olmak üzere kızlar da erkekler de en çok fiziksel ve sözel zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

KKTC'de 836 lise öğrencisi ile yapılan çalışmada öğrencilerin %12'si mağdur, %9'u zorba ve %5'i zorba/mağdur statüsündedir. Öğrencilerin dörtte biri akran zorbalığından etkilenmektedir (Özada, 2018). Avustralya'da 38.000'den fazla öğrenci ile yapılan geniş çaplı anket çalışmaları, Avustralyalı öğrencilerin yarısının

okulda biraz zorbalık yaşadığını ve yaklaşık olarak her altı kişiden birinin haftalık zorbalığa uğradığını ortaya koymuştur (Rigby, 2004). Analitis ve arkadaşlarınınca (2009) 11 Avrupa ülkesinde yaşları 8-18 olan 16.210 çocuk ve ergen ile yapılan çalışmada çocukların %21'inin zorbalık mağduriyeti yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada düşük sosyoekonomik düzey, aşırı kilolu olma, psikolojik problemlere sahip olma, düşük sosyal destek ve anne babanın düşük eğitim düzeyine sahip olması zorbalık mağduriyeti ile ilişkili bulunmuştur. Nansel ve arkadaşlarınınca (2001) Amerika'daki 6-10. sınıf 15.686 öğrenci ile yürüttükleri çalışmada katılımcıların %13'ü zorba, %10,6'sı mağdur ve %6,3'ü zorba/mağdur olmak üzere yaklaşık %30'u zorbalık olayı içinde yer almaktadır. Bununla beraber çalışmada erkeklerin kızlara göre hem daha çok zorbalık yaptığı hem daha çok zorbalığa maruz kaldığı ve zorbalık davranışının lise grubuna göre alt sınıflarda daha yaygın olduğu saptanmıştır.

Bu araştırma sonuçları göz önüne alındığında okulları güvensiz bir ortam haline getiren akran zorbalığının azımsanmayacak boyutta ve evrensel bir problem olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalardaki oran farklılıklarında kültürel farklılıklar, ülkede uygulanan zorbalıkla mücadele stratejileri, zorbalığın ölçümünde farklı ölçme araçlarının kullanılmış olması, okul atmosferi ve sınıf kademesi etkili olmuş olabilir.

**Akran zorbalığının etkileri.** Akran zorbalığına maruz kalanlar, olumsuz okul yaşantılarına, fiziksel ve ruhsal problemlere sahiptir. Zorbalık mağdurlarının akademik başarılarında ve okul etkinliklerine katılımında düşüş, okuldan kaçma, devamsızlık ve okulu bırakma durumları çok muhtemeldir (Nazir ve Pişkin, 2015; Rigby, 2003). Ayrıca öğrencilerin yaşadığı mağduriyet arttıkça okula yabancılaşma algıları da yükselir (Haskaya, 2016). Zorbalığa dahil olan ergenler, zorbalığa karışmayanlara kıyasla öğretmenlerine, arkadaşlarına ve devam ettikleri okula karşı daha olumsuz bir tutuma sahiptir (Açıkgöz, 2017; Bayar ve Uçanok, 2012; Ergün, 2015). Zorbalık mağdurlarında çeşitli sağlık şikayetleri oluşabilmektedir. Yeme ve uyku alışkanlıklarında değişiklik, depresyon, kaygı, yüksek derecede yalnızlık ve mutsuzluk hissi ile hoşlanılan aktivitelere yönelik ilgi kaybı görülmektedir. Depresyon, kaygı, düşük öz güven ve öz saygı, kendine zarar verme davranışları zorbalıktan etkilenen çocuklarda en yaygın görülen ruhsal problemlerdir. Zorbalık mağduru çocuklar içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri yaşayabilir (Nazir ve Pişkin, 2015). Liseye devam eden 2342 öğrenci ile yürütülen çalışmada öğrencilerin

%9'u sıklıkla zorbalığa maruz kaldığını, %13'ü sıklıkla zorbalık yaptığını belirtmiştir. Sıklıkla zorbalık yapan ya da zorbalığa uğrayan öğrencilerde zorbalığa karışmayan öğrencilere göre depresyon, intihar düşüncesi ve intihar girişimi riski daha yüksek bulunmuştur (Brunstein Klomek, Marrocco, Kleinman, Schonfeld ve Gould, 2007). Kapçı (2004), her tür zorbalığın olumsuz benlik benlik saygısı, yüksek kaygı ve yüksek depresyon düzeylerine neden olduğunu ve duygusal zorbalığa maruz kalmanın, ruh sağlığı açısından zorbalık türleri arasında en önemli risk faktörü olduğunu belirtmiştir. Ruh sağlığı ile zorbalık arasındaki ilişki, bu problemlerin çift yönlü doğasından dolayı karmaşıktır. Çocuklar ruhsal sağlık problemlerinden dolayı zorbalığa maruz kalabilir ya da zorbalığa maruz kalmanın sonucunda ruhsal problemler meydana gelebilir (Nazir ve Pişkin, 2015). Ortaokula devam eden 2680 öğrenci ile yürütülen boylamsal çalışmada bu tartışmaya cevap aranmıştır. Çalışmanın sonuçları mağduriyet öyküsünün özellikle ergen kızlarda anksiyete veya depresyon başlangıcını öngördüğünü ve önceki tekrarlayan duygusal problemlerin gelecekteki mağduriyetle önemli ölçüde ilişkili olmadığını göstermiştir (Bond, Carlin, Thomas, Rubin ve Patton, 2001). Sonuç olarak ruhsal problemler, mağduriyete sebep olmaktan ziyade yaşanan mağduriyetin sonucunda ortaya çıkmakta ve maruz kalınan zorbalığın şiddeti ölçüsünde olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir.

**Zorbalık statüleri ve özellikleri.** Olweus (2001), akran zorbalığının sadece zorba ve mağdur arasında gerçekleşmediğini belirtmiş ve detaylı bir sınıflandırma yaparak sekiz grup tanımlamıştır: Zorbalığı başlatan 'zorbalılar'; gerçekleşmiş, devam eden zorbalık olayına sonradan dahil olan 'takipçiler'; açıkça zorbalığı destekleyen, zorbaca davranışa alkış tutan 'destekçiler/pasif zorbalılar'; zorbalığı açıkça desteklemeyip içten içe destekleyenler 'pasif (gizli) destekçiler/olası zorbalılar'; zorbaca davranışlara maruz kalan 'mağdurlar'; zorbaca davranışları tasvip etmeyen mağdura yardım etmek isteyen ama eylemsiz kalan 'olası savunucular'; zorbalığı tasvip etmeyen ve mağdura yardım etmek için eyleme geçen 'savunucular' ve olanları seyreden, olayın kendilerini ilgilendirmediğini düşünüp olayda yer almayan 'karışmayanlar' (Akt. Goldstein, 2002). Olweus'un yaptığı sınıflamada bir yerde zorbalık meydana geldiğinde bu olaydan haberdar olan, tanık olan herkes tepki ve tutumları ile ister istemez bir gruba dahil olmuş oluyor. Dolayısıyla zorbalık, sadece zorbaca davranışı yapan 'zorba' ve zorbaca davranışa maruz kalan 'mağdur' arasında kalmıyor. Çevresinde zorbalık olayı gerçekleşen

herkes olayın içine çekilmiş oluyor. Zorba ve mağdurların dışındaki kişilerin göstereceği tutum da zorbalığın pekiştirilmesinde etkili olabilir. Eğer kişiler açık bir şekilde zorbayı destekliyor ya da içten içe zorbalıktan haz duyuyorlarsa zorbalığın sürmesi çok muhtemeldir. Eyleme geçmeyen savunucuların da istemeden de olsa zorbalığın sürdürülmesine katkı sundukları düşünülebilir.

Literatürde akran zorbalığına yönelik yapılan çalışmalar genelde dört zorbalık grubunu ele alır: Zorba, mağdur, zorba/mağdur ve nötr (karışmayan). Aşağıda zorba, mağdur ve zorba/mağdur grubuna dahil olanlar bireysel ve çevresel özellikleriyle ele alınmıştır.

**Zorbalar.** Zorbalar, baskın olmak, gücünü göstermek ve hayranlık kazanmak için proaktif saldırganlık gösterirler. Proaktif saldırganlık, bir provokasyon olmadan oluşur (Unnever, 2005). Zorbalar sadece akranlarına karşı saldırgan olmakla kalmayıp, sıklıkla ebeveyn ve öğretmenleri vb. yetişkinlere karşı da saldırganca davranışlarda bulunurlar. Zorba erkekse, diğer erkeklere kıyasla fiziksel olarak daha güçlüdürler. Şiddete karşı diğerlerine göre daha olumlu tutum gösterirler. Dürtüseldirler ve diğerleri üzerinde baskın olmak için güçlü bir istek duyarlar, mağdurlarla çok az empati kurarlar. Bazı psikologlar ve psikiyatristler, zorba davranışların altında aslında kaygı ve güvensizliğin yattığını belirtirken, zorbalığı zorbanın kişilik özellikleriyle açıklayan çalışmaların çoğu da zorbanın benlik kavramındaki zayıflık algısını, daha zayıf bir çocuk üzerinde kontrol sağlayarak ödünlemeye çalıştığı biçiminde yorumlamaktadır. Ama Olweus'un (1994) bu varsayımı test etmek için yaptığı çalışmalarda zorbaların çok az kaygı ve güvensizlik çektiği, öz saygılarının düşük olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Genellikle zorbalığı başlatmayan pasif zorba ya da yandaş olarak etiketlenen grupta güvensiz ve kaygılı öğrenciler yer alabilir (Olweus, 1994). Slee ve Rigby'nin (1993) çalışması da zorbaların düşük benlik saygısına sahip olmadığını, başkalarına zorbalık yapma eğiliminin kendisiyle ilgili olumsuz duygular ile ilişkili olmadığını göstermiştir. Slee ve Rigby, zorbaların psikotik kişilik özellikler ile karakterize olduğunu belirtmiştir. Connolly ve O'Moore'nin (2003) 6-16 yaşlarındaki öğrencilerle yürüttüğü, zorba ve nötr (kontrol grubu) grubu kıyasladığı çalışmada ise zorbaların dışadönüklük, psikotiklik ve nevrotiklik puanları zorbalığa dahil olmayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca kız zorbaların, erkek zorbalara göre daha nevrotik;

ilköğretim çağındaki zorbalanın ise ilköğretim sonrası zorbalara göre daha nevrotik ve psikotik olduğu görülmüştür.

Zorbalar genellikle onları destekleyen birkaç kişilik grupla çevrili olmasına rağmen popülerlikleri mağdurlar kadar düşük değildir (Olweus, 1997) ve arkadaşları tarafından çok sevilmemelerine rağmen zorba/mağdurlar kadar sosyal ret durumlarıyla karşılaşmazlar (Schwartz, 2000). Mağdur ve nötr (karışmayan) çocuklara kıyasla zorba çocuklar, arkadaşları tarafından daha çok 'kavgayı başlatan, rahatsız edici ve lider' olarak algılanmaktadır. Lider olarak algılanmaları, misilleme korkusu sebebiyle kimsenin liderlik için zorbalara ile mücadeleyi göze alamama olasılığından kaynaklanabilir (Boulton ve Smith, 1994). Akran grubu egemenliği gibi araçsal ve sosyal hedeflere ulaşmak için zorbalara, saldırganlığı kontrollü bir strateji olarak kullanılabilir (Schwartz, 2000). Zorbalar grup içinde kendilerini ifade etmede yetersiz, gruba daha az uyum ve bağlılık gösteren kişilerdir. Varsayımsal durumlarda zorba gruptaki öğrenciler, daha olumsuz tepkiler vermekte ve daha yıkıcı problem çözme stratejileri kullanmaktadır (Stevens vd., 2002).

Zorbalık yapan çocukların diğerlerine göre daha fazla aile problemlerine sahip oldukları görülmüştür (Bulut, 2008; Cenkseven Önder ve Yurtal, 2008;). Zorbaların aile üyeleri arasındaki uyum azdır. Zorbalar daha huzursuz ve çatışmacı aile yapısına sahiptirler. Diğer zorbalık gruplarına göre zorbalara ebeveynleri daha fazla cezalandırıcı tutum sergiler ve daha az denetim gösterir (Stevens vd., 2002).

**Mağdurlar.** Salırgan davranışlarda bulunmayan, kendini savunamayan, arkadaş ortamı tarafından dışlanan, yalnız çocuklar "pasif/itaatkar mağdurlar" olarak adlandırılmıştır (Olweus, 1997). Mağdurlar, tipik olarak kaygılıdır (Olweus, 1994). Ancak bazı araştırma sonuçları, saldırgan olmayan mağdurların depresyon ve kaygı ile karakterize olmadığını ortaya koymuştur (Schwartz, 2000). İlkokulda okuyan 87 erkek öğrenci ile yürütülen çalışmada mağdur olma, düşük benlik saygısı ve içedönüklükle ilişkiliyken nevrotiklik ile ilişkili bulunmamıştır. Mağdurları, diğerlerinden ayıran en önemli kişilik faktörünün nevrotiklik değil içe dönüklük olduğu belirtilmiştir (Slee ve Rigby, 1993). Mağdurlar güvensiz, düşük öz güvene sahip, utangaç, pasif, tedbirli, hassas, sessiz kişilerdir. Kendilerini sık sık başarısız olarak değerlendirir ve kendilerini aptal hissederler. Başkalarına saldırmaz ve sataşmazlar, saldırganlığa karşı negatif tutum içindedirler. Salırgan davranışa maruz kaldıklarında genellikle kendilerini savunamazlar. Özellikle alt sınıftaki



öğrenciler genellikle saldırganca davranışlara maruz kaldığında ağlayarak tepki vermekle yetinirler (Olweus, 1994). Olweus, erkek mağdurların diğer erkeklerden fiziksel olarak zayıf olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Zorba ve nötr (karışmayan) gruptaki erkeklere kıyasla erkek mağdurlar, kendilerini atletik olarak daha az yeterli algılamaktadır (Boulton ve Smith, 1994).

Zorbalığın türü ne olursa olsun, zorbalığa maruz kalmak benlik saygısını olumsuz yönde etkilemektedir (Kapçı, 2004). Zorba, mağdur ve nötr grubun karşılaştırıldığı çalışmada mağdurların benlik saygısı diğerlerine göre daha düşük bulunmuştur. Mağdurlar, akran grubunun çoğunluğu tarafından 'yardım arayan' kişiler olarak algılanmaktadır (Boulton ve Smith, 1994). Benlik saygısı ve mağduriyet arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu söylenebilir.

Mağdurların sınıfta bir tek yakın arkadaşları yoktur. Mağdurlar okulda yalnız ve reddedilen kişilerdir (Olweus, 1994). Bu yalnızlık durumu, kişinin zorbalık mağduriyeti yaşamasının nedeni olabileceği gibi sonucu da olabilir. Schwartz ve arkadaşlarının (1993) erkek çocuklarla yaptığı çalışmada zorbalığa uğrama sonucunda mağdurun sosyal davranışlarında sosyal karşılaşmalardan kaçınma gibi değişimler meydana gelmiştir. Mağdurun yaşadığı mağduriyet oranı arttıkça akran grubunun da mağdura yönelik davranışlarının daha olumsuz hale geldiği gözlemlenmiştir. Mağdurlar gittikçe artan oranda reddedilmekte ve saldırgan davranışla karşılaşmaktadır. Mağdurun sosyal davranışı, maruz kaldığı zorbalık olaylarına bir tepki olarak değişebilir (Schwartz vd., 1993). Burada yine yalnızlık ve zorbalık mağduriyeti arasındaki çift yönlü ilişkiye dikkat çekilmektedir.

Mağdur erkekler genelde ebeveynleri (özellikle anne) ile daha yakın ve pozitif ilişki kuran, aşırı koruyucu ebeveynlere sahip kişilerdir. Bazı zamanlar bu aşırı koruyuculuk öğretmenden de algılanabilir (Olweus, 1994). Aşırı koruyuculuk çocuğun özerkliğinden ziyade çocuğun bağımlılığını pekiştirir. Dinamik sistemler yaklaşımına göre çocukta oluşacak kırılganlık ve zayıflık ifadeleri, çocuğu zorbaların hedefi haline getirir (Ladd, G.W. ve Ladd, B.K.,1998). Aşırı koruyuculuk akran zorbalığının hem nedeni hem sonucu olarak değerlendirilebilir (Olweus, 1994). Aşırı koruyuculuğun erkeklerde daha fazla mağduriyete sebep olmasının altında toplumsal cinsiyet rolleri yatabilir. 'Yüksek müdahalecilik/talepkarlık' ve 'duyarlılık eksikliği' ile karakterize olan otoriter ebeveyn tutumu hem kızlarda hem erkeklerde akran mağduriyeti ile ilişkilidir (Ladd, G.W. ve Ladd, B.K., 1998). Mağdurların

ebeveynleri, zorbaların ebeveynlerine kıyasla daha fazla kaçınmacı davranış göstermektedir (Stevens vd., 2002). Bakım verenleriyle kaçınmacı bağlanma öyküsü olan çocuklar daha çok zorbalık mağduriyeti yaşamaktadır (Kokkinos, 2013; Troy ve Sroufe,1987). Zorba ve nötr gruba kıyasla mağdurlar daha güvensiz bağlanma stiline sahiptir (Koiv, 2012).

**Zorba/mağdurlar.** Olweus'un (1997), mağdur grubunu pasif/itaatkar ve provokatif/kışkırtıcı olarak iki alt grupta incelemesiyle 'zorba/mağdur' grubu tanımlanmıştır. Mağdur çocukların küçük bir grubunu oluşturan provokatif mağdurlar, kolayca öfkelenme, diğerlerini rahatsız etme, diğerlerine sataşma ve saldırıya uğradıklarında kendilerini savunma eğilimindedirler. Boulton ve Smith'in (1994) çalışmasında da nötr (karışmayan) gruba kıyasla mağdurlar akranları tarafından daha çok 'kavgayı başlatan, rahatsız eden kişiler' olarak algılanmıştır. Bu da tüm mağdurların pasif olmadığını göstererek Olweus'un ayrımını desteklemektedir. Schwartz (2000) ise 'saldırgan mağdur' olarak adlandırmış ve saldırgan mağdurların bazılarının kendinden daha zayıflara zorbalık yapan ama kendilerinden daha baskın akranları tarafından sömürülen kişiler olabileceğini belirtmiştir. Gerçek veya hayali bir saldırıya karşı dürtüsel bir yanıt olan reaktif saldırganlık, zorba/mağdurlara özgüdür. Olgunlaştıkça daha az doğrudan ve daha az fiziksel moda geçiş yapan, sosyal olarak yetkin zorbaların aksine zorba/mağdurlar, çocukluk boyunca fiziksel saldırganlığın hem faili hem de hedefi olarak devam ederler (Unnever, 2005).

Schwartz'ın (2000) 354 ilkokul öğrencisi ile yaptığı çalışma saldırgan mağdur oranının %5'den az olduğunu ancak bu gruptakilerin karakteristik özellikleri açısından ciddi riskler taşıdığını ve klinik müdahaleler için önemli bir hedef grubu olduğunu ortaya koymuştur. Saldırgan mağdurlar, bir dereceye kadar sosyal ve davranışsal uyumsuzlukla beraber davranış ve duygu düzenlemede ciddi sorunlar yaşamaktadır. Zorba/mağdurlar, düzensiz ve aşırı saldırgan davranışlar gösterir ve arkadaşlarını kışkırtırlar (Olweus, 1997). Bu çocuklardaki duygusal ve davranışsal düzensizlikler, akran zorbalığına maruz kalmaları için sebep veya akranlarının ısrarlı kötü davranışları sonucu ortaya çıkan bir tepki de olabilir (Schwartz, 2000).

Saldırgan mağdurların saldırganlık, depresyon, duygusal stres ve kaygı düzeyleri yüksektir. Depresif ve endişeli belirtiler, olumsuz duygusal durumların üstesinden gelmede yaşadığı güçlüklerin bir başka işareti olabilir ve aynı zamanda

mevcut sosyal güçlülere bir tepki olarak da yansiyabilir (Olweus, 1997; Schwartz, 2000). Varsayımsal problem durumlarında zorbalara kıyasla daha az, mağdurlara kıyasla daha fazla saldırgan tepki gösterir ve yıkıcı problem çözme stratejilerini kullanırlar (Stevens vd., 2002). Zorbalığa dahil olanların benlik saygısı nötr (karışmayan) gruba göre daha düşük olmakla birlikte en düşük benlik saygısına zorba/mağdurlar sahiptir (Arslan ve Savaşer, 2012).

Zorba/mağdurlar, konsantrasyon sorunu yaşarlar. Ayrıca zorba/mağdurların bazıları hiperaktiftir (Olweus, 1997). Öğretmenler tarafından yapılan değerlendirmede de saldırgan mağdurların dikkat eksikliği ve hiperaktif bozukluğuna (ADHD) diğer zorbalık gruplarına kıyasla daha yatkın oldukları belirtilmiştir (Schwartz, 2000).

Zorba/mağdurlar, diğer zorbalık gruplarına kıyasla arkadaşları tarafından daha fazla dışlanmakta ve reddedilmektedir. Bu durum hem saldırganlarla hem de pasif mağdurlarla yüz yüze gelmelerinden kaynaklanabileceği gibi (Olweus, 1997), saldırgan mağdurların yaşadığı akademik zorlukların da sosyal ret ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Schwartz, 2000). Pekel Uludağlı ve Uçanok'un (2005) beşinci ve altıncı sınıf öğrencileriyle yaptıkları çalışmada zorba/mağdurların, zorbalığa dahil olmayan çocuklara göre akranları tarafından daha fazla reddedildikleri ve akademik başarılarının daha düşük olduğu görülmüştür. Zorba mağdurlar diğer sosyometrik statülere göre reddedilen statüsünde daha fazla yer almıştır.

Zorba/mağdurlar, aile içi öfke ve saldırganlığın fazla olduğu, çatışmacı aile ortamından gelme eğilimindedirler. Az ilgi gösteren ve zorbalara kıyasla daha kontrolcü ebeveynlere sahip olma olasılıkları yüksektir (Schwartz, 2000; Stevens vd., 2002). Zorba/mağdur erkekler, diğer gruptaki erkeklere kıyasla daha fazla istismarcı, cezalandırıcı ve düşmanca aile davranışına maruz kalmıştır (Schwartz, Dodge, Pettit ve Bates, 1997).

### **Akran Zorbalığı ile İlgili Kuramlar**

Akran zorbalığının, saldırganlığın özel bir türü olduğu belirtilmiştir. Aşağıda insan yıkıcılığını açıklamaya çalışan bazı kuramlara yer verilmiştir.

**İçgüdü Kuramları.** İçgüdü kuramları kapsamında psikoanalitik kuram ve etiyolojik kurama yer verilmiştir.

**Psikoanalitik Kuram.** Freud, içgüdüleri ilk başta cinsellik ve kendini korumaya yönelik içgüdüler şeklinde sınıflandırmıştır (Fromm, 2018, s.39). Freud saldırganlığı iki şekilde ele alıyordu: (1) Cinsel içgününün bir bileşeni olarak saldırganlık (sadistlik), (2) Cinsel içgüdüden bağımsız olan, savunucu saldırganlığa benzeyen benlik içgüdülerinden kaynaklı saldırganlık (Fromm, 2018, s. 568).

Freud'un kuramının ikinci evresinde cinsellik ile kendini koruma içgüdüleri arasındaki çatışmanın yerini yaşam ve ölüm içgüdüleri arasındaki çatışma almıştır (Fromm, 2018, s.569). Freud (2018; s.75-76) yaşamın başlangıcından ve biyolojik paralelliklerden yola çıkarak canlı maddeyi koruma ve onu gitgide büyüyen birimler halinde bir araya getirme içgüdüünün yanısıra, bu birimleri dağıtmaya, başlangıçtaki inorganik duruma dönüştürmeye uğraşan bir başka karşıt içgüdüünün var olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Freud, insanın içinde yaşam içgüdüüsü (eros) ve ölüm içgüdüüsü (thatanos) olarak birbirine zıt iki içgüdüünün bulunduğunu belirtmiştir. Bu iki içgüdü, kişinin neden o şekilde davrandığını anlamamızda bize yol gösterir. Ölüm içgüdüüsü, bireyin hem kendine hem başkalarına yönelik zarar verici davranışlarını açıklar. Güçlü bir benliğin kişinin kendisini yok etmesine izin vermeyeceğinden bu içgüdüünün başkalarına yönlendirildiği ileri sürülmüştür (Corey, 2015; Yavuzer, 2013). Bu iki içgüdü çoğunlukla birlikte bulunur, değişen ve farklı oranlarda bir araya gelirler. Sadistlik, cinsellik (eros) ve dışa yönelmiş ölüm içgüdüününün birleşimi iken mazoşistlik, içe yönelmiş ölüm içgüdüüsü ile cinselliğin birleşimidir. Ama ölüm içgüdüününün cinsel amaç olmaksızın orta çıktığı durumlarda, ben'e eski mutlak güç isteğinin gerçekleştirilmesini göstermesi nedeniyle ölüm içgüdüüsü doyumunun olağanüstü yüksek narsistik haz ile ilişkili olduğu görülür (Freud, 2018; s. 76-78). Freud, Eros kapsamına girmeyen her davranışın ölüm içgüdüüsünden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu nedenle saldırganlık, yıkıcılık, denetleme ve üstünlük dürtülerini ölüm içgüdüününün dışa vurumları olarak incelemiştir (Fromm, 2018, s. 578-579). Freud, öfke veya biriken enerjinin tehdit edici asıl hedef yerine başka hedefe yönlendirilmesini 'yer değiştirme' olarak adlandırmıştır (Corey, 2015, s.84).

Freud (2018, s.78) saldırganlık içgüdüüsünü, ölüm içgüdüüsünün bir türevi ve esas temsilcisi olarak kabul etmekte ayrıca saldırganlığın, uygarlık önündeki en güçlü engel olduğunu belirtmektedir. Uygarlık, kendisine karşıt olan saldırganlığı engellemek için bazı araçlar kullanır. Saldırganlık içe yansıtılır. Benliğin bir bölümü

bu saldırganlığı devralır. Üstben olarak benliğin geri kalan bölümüne karşı durur ve vicdan biçimine dönüşür. Üstben ve onun altındaki benlik arasındaki gerilim, suçluluk duygusunu yaratır ve bu duygu da ceza gereksinimi oluşturur (Fromm, 2018, s. 594). Kişi kötü olduğunu bildiği bir şeyi yapmış ya da yapmaya niyetlenmişse kendini suçlu hisseder. Suçluluk duygusu ya otoriteden ya da üstbenden duyulan korkudan kaynaklanır. İçgüdü'nün inkar edilmesinin vicdan üzerindeki etkisi, doyurulmayan her saldırganlık içgüdü'sü içe yansıtılarak üstbenin, bene karşı saldırganlığını artırır (Freud, 2018, s. 80-85). İd üzerindeki hakimiyet belli sınırları aşamaz bu da benlikte suçluluk duygusu yaratarak mutsuzluğa ya da nevroza sebep olur (Freud, 2018, s.99). Freud, yıkım içgüdü'sünün yola getirilerek amacına ket vurulduğunda ve nesnelere yöneltildiğinde benliğe, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama ve doğa üzerinde denetim kurma imkanı sunduğunu belirtmiştir (Fromm, 2018, s.595). Freud, saldırganlık dürtülerinin sosyal yönden kabul edilebilir alanlara kanalize edilmesini 'yüceltme' olarak adlandırmıştır (Corey, 2015, s.84).

Fromm (2016, s. 43) ise yaşam ve ölüm içgüdü'sünün insanın içinde bulunan iki temel güdü olduğunu kabul etmekle beraber bu iki içgüdü'yü biyolojik olarak insanın içinde bulunan ve pek değişmeden ölüme kadar devam eden bir ikilik olarak görmez. Ölüm içgüdü'sünü, yaşama içgüdü'sünün amaçları gerçekleştirilmediğinde ortaya çıkan karşıt eğilim olarak görür. Freud, ölüm içgüdü'sünü normal biyolojinin bir parçası olarak değerlendirirken Fromm ölüm içgüdü'sünü, yaşama içgüdü'sünün ortaya çıkmaması ölçüsünde gelişen hastalıklı, psikopatolojik bir olgu olarak değerlendirir.

**Etiyolojik Kuram.** Lorenz hayvan davranışları ve insan davranışları arasında paralellik kurarak saldırganlığı içgüdüsel olarak açıklamaktadır. Saldırganlık dürtüsü uygun bir çıkış yolu bulasıya kadar içimizde yoğunlaşır bu sebeple saldırganlığın yöneldiği kişi aslında gerçek hedef de olmayabilir. Saldırganlığı insan doğasının bir parçası olarak ele aldığı için saldırganlığı toplum ya da kurumların ortaya çıkardığı görüşünü reddeder (Yavuzer, 2013). Lorenzciler öğrenme ve içgüdüsel temelli davranışların arasına keskin bir çizgi çekerler. Hem insan doğasının hem de çevrenin rol oynadığı saldırganlığın karmaşık yapısını görmezden gelirler. Saldırganlık, insan davranışlarını koordine eden merkezi sinir sisteminin bir bölümünde biriken enerji sonucunda bir uyarın olmasa bile, kendiliğinden, spontane

olarak ortaya çıkacaktır. Bu yüzden saldırganlığın önlenemeyeceği savunulur. İçgüdüsel olarak çimizde biriken enerjinin saldırgan davranışlar şeklinde ortaya çıkmaması için bu enerjinin farklı tepki kanallarına yönlendirilerek boşaltılması gerektiği savunulur. Lorenz bunun için sporu uygun bir ritüel olarak görmektedir (Berkowitz, 1969).

Lorenz'in saldırganlık anlayışı kapalı kaptaki buharın yaptığı basınca benzediğinden hidrolik saldırganlık olarak adlandırılmıştır. Lorenz, Freud'un yıkıcı içgüdü anlayışının biyolojik açıdan savunulamayacağını iddaa ederek saldırganlığın yaşama hizmet ettiğini savunmuştur. Lorenz, tür içi saldırganlığın daha iyi olanı ayıklayarak türün varlığını devam ettirmesine hizmet ettiğini belirtmiştir. Ama Lorenz de hayvanda yaşama hizmet eden saldırganlığın insanda aşırılaştığını ve yaşamı tehdit etmeye dönüştüğünü belirtmiştir. Lorenz'in modelindeki sıkıntılı nokta savunucu ve yıkıcı saldırganlığı tek bir kavram olan saldırganlık olarak ele almasıdır. Lorenz, bugünkü uygar insanın saldırganlık enerjisini dışa vuramamasının sıkıntısını çektiğini belirterek Freud gibi saldırganlığın bastırılmasının sağlıksız olduğunu kabul etmektedir (Fromm, 2018, s. 43-46).

**Engellenme Saldırganlık Kuramı.** Dollard ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Saldırganlığı, bir engellenme durumunun sonucu olarak ele alırlar. Bireyin hedefine yönelik etkinliğinin kesintiye uğraması (örneğin, çikolata yiyen çocuğun elinden annesinin paketi alması) ya da reddedilerek bir isteğinin gerçekleşmemesi (örneğin, çikolata isteyen bir çocuğa annesinin çikolata satın almaması) sonucunda engellenme durumu meydana gelir (Fromm, 2018, s. 105).

Dollard ve arkadaşları engellenmenin saldırganlığa tahrik gücünü etkileyen bazı yönlerine dikkat çekmiştir: (a) Doyumu engellenen dürtünün gücü, (b) Bu dürtü tatminine müdahalenin derecesi ve (c) Engellenmiş tepki dizilerinin sayısı. Bunlardan yola çıkarak şu çıkarımlar yapılabilir: (a) Hedeflerine ulaşmada beklenen memnuniyet ne kadar büyük olursa, hedeflerine ulaşmaktan alıkonulduğunda insanlar daha saldırgan eğilimli olurlar. (b) Engellenme sonucunda ortaya çıkan saldırganlık, kısmi tatminkarlık elde edilirse azalacaktır. (c) Önceki hayal kırıklıkları acil durumda ortaya çıkan agresif reaksiyonu yoğunlaştırabilir (Berkowitz, 1989).

Dollard ve arkadaşlarının kuramı oldukça mekanik olmakla eleştirilmiştir. Yeni bütüncül modelde bireyin engellenme durumundan ne kadar etkilendiğine bağlı

olarak saldırgan davranışlar gösterme ihtimalinin artacağı belirtilmiştir. Olumsuz olaylar sonucunda olumsuz duygular meydana gelir. Olumsuz duygular da bilişsel bağlantıları tetikleyerek bireyin savaşıma ya da kaçma/kaçınma davranışında bulunmasına neden olur. Korku deneyimi muhtemelen kaçınma eğilimlerine eşlik ederken öfke deneyimi teorik olarak agresif eğilimlerle birlikte ilerler. Model aynı zamanda duyguların, fikirlerin ve anıların bellekte birbirine bağlı olduğunu belirtir. Herhangi bir bileşenin etkinleştirilmesi, teorik olarak ilişkili olduğu diğer bileşenleri etkinleştirme eğilimindedir. Mutsuz veya depresif düşünceler muhtemelen diğer olumsuz anıları ve duyguları aktive eder ve bu nedenle de öfke deneyimi ve agresif eğilimler güçlenir (Berkowitz ve Heimer, 1989). Berkowitz, savaşıma ve kaçınma davranışı arasında olumsuz duyguların aracı rolüne, bilişsel işlemlere ve bireyin mizacına dikkati çekmiştir. Çok daha kapsamlı model kontrol odağı gibi inanç temelli değişkenlerin etkisini de ele alacaktır (Fox ve Spector, 1999).

Engellenme durumu, bireyin içinde bulunduğu çevresel koşullardan ya da kişisel özelliklerinden kaynaklanabilir. Engellenmişlik duygusuna kapılma ve bu engellenmeye karşı gösterilen saldırganlığın şiddetinde kişinin karakter özelliklerinin önemli etkisi vardır (Fromm, 2018, s. 106). Birçok toplumda da bireyin gereksinim ve istekleri engellenmektedir. Engellenmenin sebep olduğu gerginlik sonucu verilen saldırgan tepki, tepkisel şiddetin bir biçimidir. Yok etme amacından çok yaşama amacı taşır (Fromm, 2016, s. 20). Bazı saldırganca davranışlar (uyuma götürücü saldırganlık) engellenme duygusuna sebep olan durumun ortadan kaldırılmasına yardımcı olurken, bazıları (uyum bozucu saldırganlık) da engellenme duygusuna sebep olan durumu daha da kötüleştirmektedir. Mesela kendisiyle sürekli alay eden öğrencileri döven bir öğrenci ile bir daha alay edilmeyebilirken, yolda bir arabanın trafiği tıkaması yüzünden çıkan tartışma sonucunda yolun açılma durumu daha da uzayabilir (Cüceloğlu, 2012, s. 313). Bazen de engellenme duygusunu yaratan durumun üstesinden gelmek için gösterilen çabalar sonuçsuz kalınca kişi, var olan durumu kabullenir. Kişi ne yaparsa yapsın mevcut durumdan kurtulamayacağını düşünerek kabullenmeye gider. Bu duruma öğrenilmiş çaresizlik denir ve bu inanç, kişide duygusal çöküntüye neden olur (Cüceloğlu, 2012, s. 317).

İnsanlar keyfi, haksız engellenmeler karşısında makul, haklı engellenmelere göre daha saldırgan tepkiler gösterebilirler (Berkowitz, 1989). Ceza tehdidi, saldırganlığın dolaylı bir şekilde gerçekleşmesine yol açabileceği gibi hedefe

yöneltilecek saldırganlığın yer değiştirmesine de yol açabilir. Engellenen insanlar gösterecekleri saldırganlığın kendilerine veya sevdiklerine zarar vereceğine ya da saldırgan bir eylemde bulunamayacaklarına inanıyorlarsa kendilerini kısıtlatırlar (Berkowitz, 1989). Bu yaklaşımdan hareketle evde otorite konumunda olan ebeveynleri, okulda otorite konumunda olan öğretmenleri ya da kendinden daha güçlü akranları tarafından engellenen ergen, engellenme sonucu oluşan kızgınlığını bu kişilere ifade edemeyip kendinden daha güçsüz olan diğer arkadaşlarına yöneltebilir, onlara zorbaca davranışlarda bulunabilir. Aşırı engellenme sonucunda zorbalık mağdurlarında da öğrenilmiş çaresizlik ve duygusal çöküntü görülebilir.

**Sosyal Bilişsel Kuram.** Sosyal öğrenme kuramı ile aynı temel ilkelere bağlıdır. Ancak, sosyal bilişsel kuram, kişilerin davranışlarını belirlemede bilişin (zihinsel süreçlerin) rolünü vurgulamaktadır. İnsan davranışlarının ne sadece içgüdüsel (otonom) ne de çevresel etkilere göre hareket eden mekanik canlı yaklaşımıyla açıklanamayacağını savunur (Bandura, 1989). Bandura, öğrenmenin olması için davranışın kişi tarafından performansa dökülmesine ve davranışın ardından verilen pekiştirece gerek olmadığını savunur. Öğrenmenin dolaylı öğrenme yoluyla gerçekleşeceğini belirterek yaparak yaşayarak öğrenme ve dolaylı öğrenmeyi ayırır. İnsanlar, diğer kişilerin davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemleyerek bazı davranışlara yönelirken bazı davranışlardan kaçınmaktadır. Gözlem yoluyla öğrenmenin temelindeki model alma, basit bir taklit işlemi değildir. Kişi diğerlerinin davranışlarına dikkat eder, gözlemler. Bu davranışlar uzun süreli bellekte bilişsel temsil ediciler ile kodlanır. İstenildiğinde hatırlanarak performansa dönüştürülebilir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2014). Sosyal bilişsel kuram, davranışın öğrenilmesi için gözleme vurgu yapsa da kişilerin davranışlarını belirlerken zihinsel süreçlerin önemli olduğunu belirtmektedir. Sosyal bilişsel kuram saldırganlığın altında yatan üç bilişsel unsur belirtmiştir (Card, Isaacs ve Hodges, 2009): (1) Saldırganlığa yönelik öz yeterlik: Kişinin saldırganlığı sergilemek için kendi yeteneğine güvenmesi. (2) Saldırganlığa dair sonuç beklentileri: Kişinin saldırganlığın olumlu sonuçlara yol açacağına dair inançlara sahip olmasıdır. Mesela kişi saldırganlık ile kaynak ve fayda sağlayacak bir mağdur elde edeceğini düşünebilir. (3) Saldırganlığa dair sonuç değerleri: Kişinin saldırganlık kullanarak elde ettiklerine ve saldırganlığın neticesine yüksek değer biçmesini ifade eder. Çocukların davranışlarını anlamak için yeniden formüle edilen sosyal bilgi işleme



modeli de 6 aşamayı içerir (Crick ve Dodge, 1994): (1) Dışarıdan ve içeriden gelen ipuçlarının kodlanması, (2) bu ipuçlarının yorumlanması ve zihinsel temsili, (3) bir hedefin açıklığa kavuşturulması veya seçilmesi, (4) olası yanıt ve müdahalelerin kurgulanması, (5) yanıt ve müdahale kararı ve (6) davranışın sergilenmesi.

Aynı davranışı gözlemleyen kişilerin farklı tepkilerde bulunması bu bilişsel süreçlerle ilgilidir. Kişi başkalarının davranışını düşmanca yorumlarsa, saldırgan tepki vermek için kendini yeterli görüyorsa, kişide saldırgan bir davranış sonucunda maddi ya da sosyal ödül beklentisi varsa ve kişi saldırgan davranış yoluyla elde ettiklerini değerli buluyorsa saldırgan davranışlar sergiler. Eğer kişi diğerlerinin kendisine yönelik davranışlarını toplum yanlısı olarak yorumlarsa, kişi saldırgan davranıştan ziyade toplum yanlısı tepkilerde yetenekliyse, saldırgan davrandığında olumsuz sonuçlarla karşılaşacağına inanıyorsa (yetişkinlerce ve akranlarınca kınanacağını düşünmesi gibi), saldırgan davranışın neticesinde elde ettiklerine değer vermiyorsa saldırgan tepkiler sergilemez (Card vd. 2009). Akranlarının kendine yönelik davranışlarını düşmanca yorumlayan çocuğun akranlarına verdiği saldırgan tepki, algılanan bir tehdide karşı gösterildiğinden reaktif (tepkisel) saldırganlık olarak değerlendirilirken; bir kışkırtma ve tehdit durumu olmadığı halde, kişinin arzuladığı hedeflere ulaşmak için sergilediği saldırganlık, proaktif saldırganlık olarak değerlendirilir (Crick ve Dodge, 1996).

Ayrıca kişi, zorbalığın ahlaki sonuçlarını (örneğin suçluluk, utanç vb.) azaltmak ve kendi lehine yaptığı davranışları rasyonelleştirmek için bir dizi sosyal bilişsel strateji kullanabilir. Sorumluluğu ortadan kaldırmak, olumsuz sonuçları en aza indirmek, görmezden gelmek ya da yanlış yorumlamak, mağduru insanlıktan çıkarmak ve mağduru suçlamak ahlaksız davranışları temize çıkarmak için kullanılacak stratejilere örnektir (Bandura, 2002).

**Ekolojik Sistemler Kuramı.** Bronfenbrenner (1977), Kurt Lewin'in teorilerinden etkilenerek insan gelişimini bireyin kendisi ve onu çevreleyen bağlamlar arasındaki dinamik ilişki açısından ele almıştır. Ekolojik sistemler kuramı, gelişen insan organizması ile içinde yaşadığı ekolojik çevre arasında yaşam boyunca devam eden karşılıklı bir etkileşim olduğunu savunur. Ekolojik çevre, her biri bir sonrakine dahil olan iç içe geçmiş yapılardan oluşur. İnsanı kuşatan bu yapılar en yakından en uzağa: Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistemdir.

Mikrosistem, gelişmekte olan kişi ile o kişinin doğrudan dahil olduğu ortam (örneğin ev, okul, işyeri, vb.) arasındaki ilişkiler kompleksidir (Bronfenbrenner,1977). Bireyin doğrudan temas içinde bulunduğu aile üyeleri, arkadaşları ve okul ortamının bireyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir. Zorbalık ve akran mağduriyetinde aile sistemine odaklanan çalışmalara göre anne babayla zayıf duygusal bağlılık, ebeveynin sıcaklık ve yakınlık göstermemesi, aile uyumunun düşük olması, tek ebeveynli aile yapıları, ebeveyn istismarı, olumsuz çocukluk deneyimleri (aile şiddeti, tutarsız cezalandırma, kardeşler arası zorbalık gibi) zorbalık için risk faktörüken algılanan ebeveyn takibi ve ebeveyn desteği zorbalık için koruyucu faktördür (Patton, Hong, Williams ve Allen-Meares, 2013). Thomas vd. (2018), yaptıkları derleme çalışmasında akran grubu, öğretmen ve okulun zorbalığa nasıl katkı sağladıklarını ifade etmiştir. Akran grubu, zorbaların davranışlarını pekiştirerek ve mağdura yardım etmeyip onu güçsüz kılarak zorbalık olaylarına katkıda bulunur. Öğretmenler yetersiz gözetim ve denetimlerle, zorbalığa etkisi olmayan tepkilerle zorbalığın oluşmasını olanaklı kılabilir. Okullar yetersiz denetim, zorbalığı kolaylaştıran fiziksel ortamlar sağlayarak veya zorbalığa karşı etkili müdahaleleri engelleyici politikalar yoluyla zorbalığa katkıda bulunabilir.

Mezosistem, gelişmekte olan kişiyi içeren mikrosistemler arasındaki ilişkileri içerir. Bu nedenle, bir genç için mezosistem tipik olarak aile, okul ve akran grubu arasındaki etkileşimleri kapsar. Etkileşimde olan mikrosistemler arasındaki uyumsuzluklar problem doğurabilir (Bronfenbrenner, 1977). Örneğin; çocuk, evdeki olumlu-olumsuz ilişki biçimlerini okulda arkadaşlarına gösterebilir (Arslan ve Savaşer, 2012) ya da arkadaşlarıyla olan yaşantısı evde kardeşi ve ebeveynleriyle olan ilişkisinde değişikliklere yol açabilir (Bronfenbrenner, 1977).

Ekzosistem, gelişmekte olan kişiyle doğrudan ilişkili olmayan ama onu etkileyen ve kuşatan resmi ve gayriresmi belirli sosyal yapıları kapsayan mezosistemin bir uzantısıdır. Örneğin; iş dünyası, mahalle, kitle iletişim araçları, devletin yerel ve ulusal gündemleri, mal ve hizmetlerin dağıtımı, iletişim ve ulaşım tesisleri ve gayriresmi sosyal ağlar (Bronfenbrenner,1977). Kişi doğrudan değil dolaylı olarak etkilenir çünkü ekzosistem genellikle kişinin mikrosisteminde yer alan diğer insanları doğrudan etkiler. Örneğin; ekonomik sıkıntıdan ya da işteki problemlerden kaynaklı ebeveyn stresi doğrudan çocukla ilişkili değilken çocuğu

kuşatan mikrosistemi (ebeveyn-çocuk ilişkisi) etkileyebileceğinden çocuğu da dolaylı olarak etkilemiş olur (Patton vd., 2013).

Makrosistem, kişinin yaşamını etkileyen spesifik bağlamları değil, somut anlamda meydana gelen yapılar ve faaliyetler için kalıp oluşturan kültür ve alt kültürde bulunan genel prototipleri ifade eder. Bazıları yasalar, düzenlemeler ve kurallar olarak açık ve resmidir. Ancak makrosistemdeki çoğu yapılar, gayriresmi ve örtüktür. Çoğu kez farkında olmadan günlük yaşamda gelenek ve pratik yoluyla tezahür eden zihinlerdeki ideoloji ve inançlardır. Örneğin, makrosistem, anne baba tutumlarının önemli belirleyicisidir (Bronfenbrenner, 1977). Kültürden kültüre değişen saldırganca tepkilerin türü ve şiddeti, saldırganlık davranışlarının öğrenilebileceğini vurgulamakta ve kültürün bu konudaki önemine dikkat çekmektedir (Cüceloğlu, 2012; s. 316). Bir toplumda az çok değer verilen toplumsal kimlikler kadar zorbalığa ilişkin toplumsal normlar ve tutumlar da zorbalığa katkı sağlayan koşulları yaratır (Rivara ve Le Menestrel, 2016; akt. Thomas vd., 2018). Zorbaca davranışların erkeklerde daha yaygın olmasında, erkeklerin daha çok doğrudan zorbalık yaparken kadınların dolaylı zorbalık yapmasında, erkeklerin her iki cinse de zorbaca davranışlarda bulunurken kadınların genelde hemcinslerine zorbaca davranışlarda bulunmasında toplumsal cinsiyet rolleri ve stereotiplerinin etkisi olabilir (Ayas ve Pişkin, 2011; Olweus, 1994, Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005). Çünkü hiper maskülenlik; duygusal incinmişlikleri bastırma, öfke ve engellenmenin saldırgan ifadesi, cinsel saldırganlığın kabulü ve diğerleri üzerinde baskınlık kurmayla ilişkilidir (Hamburger, Hogben, McGowan ve Dawson, 1996). Kültürel inanç sistemi ya da erkeklığe dair algıları bu yönde olan toplum ve aile yapılarında erkekler kabul görmek için zorbaca davranışlarda bulunabilir.

Bronfenbrenner daha sonra kronosistemi modele dahil etmiştir. Kronosistem zaman içinde meydana gelen değişimlerin çocuğa etkilerini ifade eder. Bu değişiklikler okula başlama, ergenlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerinden kaynaklanabileceği gibi yeni doğum ve ölümler, boşanma, ekonomik sıkıntılar, savaş ve taşınma gibi olaylardan da kaynaklanabilir (Doğan, 2010). Mesela yeni kardeşi olan çocukta kıskançlık, hırçınlık ve gerileme gibi davranış değişikliklerinin meydana gelmesi kronosistem kapsamında değerlendirilebilir.

Ekolojik sistemler yaklaşımı açısından bakıldığında zorbalığa neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi çocuğu çevreleyen

sistemlerdeki olumsuzluklar, çocuğun akran zorbalığına dahil olmasında etkili olabilir. Bu durum, zorbalıkla mücadele için bütüncül bir iş birliğine gidilmesi gerektiğini göstermektedir.

**Sosyal Rol Kuramı.** Toplumdaki kadın erkek arasındaki iş bölümü, toplumsal cinsiyet rollerinin temelini oluşturur. Gözlemlenen davranışla örtüşen eğilimleri yaratılışa (tabiata) atfetmek, uygun sonuç çıkarma veya tekabül önyargısı olarak bilinen temel bir sosyal bilişsel ilkedir. İnsanlar farklı türlerde faaliyetlerde bulunan cinsiyetleri gözlemledikçe her cinsiyete yönelik farklı inanışlar geliştirir. Toplumsal cinsiyet stereotipleri, maskülenlik ve feminenlikle ilgili özellikleri içerir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre sıcaakkanlılık, bencil olmamak, başkalarıyla ilgilenme, başkalarını anlama ve naziklik gibi etkileyici özellikler kadınlara atfedilirken; ustalık, başarı, yeterlik, bağımsızlık, atılganlık, liderlik ve güç gibi araçsal özellikler daha çok erkeklere atfedilir (Eagly ve Wood, 2016). Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin üç faktör modeli ise iki erkeklik (maskülenlik) ve bir kadınlık (feminenlik) faktöründen oluşur. Maskülenlik, kişisel erillik ve sosyal erillik olarak iki ayrı şekilde ele alınır. Kişisel maskülenlik kendi sınırlarını savunma, bağımsızlık ve kendi kendine yeterlik gibi özellikler ile ilişkilidir. Bu tanımlayıcılar daha kişisel ve kendini kontrol odaklıdır. Sosyal erillik faktörü ise baskın, saldırgan ve güçlü olma gibi özelliklerle daha yakından ilişkilidir (Choi, Fuqua ve Newman, 2009). Sosyal Rol Kuramı, erkeklerin ve kadınların sosyal rollerinin, sosyal ve psikolojik süreçler aracılığıyla agresif davranışlarda farklılıklara neden olduğunu belirtmektedir. Bu süreçlerden biri eril ve dişil özellikleri öğrenmektir; örneğin, erkekler saldırganlığın erkekliği korumak için yararlı olduğunu öğrenir (Underwood, Galenand ve Paquette 2001).

Sosyal rol beklentileri kültürün içinde oluşur ve sosyalleşmeyle çocukluktan başlayarak kişilere aktarılır. Sosyal rol beklentilerine uymamak, toplumda sevilmemeye ve dışlanmaya sebep olabilir. Diğerlerinin tepkileri yüzünden toplumsal cinsiyet rollerini takip etmek, reddetmekten daha kolay hale gelir. Ayrıca kişilerin kendisi bu rolleri öyle içselleştirir ki bu rollere uydukları ölçüde benliklerini olumlu değerlendirirken bu rollerden saptıkları ölçüde kendilerini olumsuz değerlendirirler. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları dinamiklidir. Toplumsal ve politik değişimler zamanla bu kalıp yargılarda da değişikliğe neden olur (Eagly ve Wood, 2016).

Bu açıdan bakıldığında özellikle toplum tarafından erkeklere atfedilen özelliklerin okuldaki akran zorbalığını pekiştirebileceği düşünülebilir. Sosyal eril özellikleri içselleştiren veya bu özelliklere sahip olma konusunda üzerinde baskı hisseden erkeklerin kızlara göre daha fazla zorbaca davranışlar sergilemesi beklenebilir. Bununla beraber aşırı feminen özellikleri içselleştiren kızların da zorbalık mağduru olmaları daha olası olabilir.

**Dinamik Sistemler Kuramı.** Bir tutumun ardındaki katkı sağlayan faktörleri bilmek o tutumu anlamak için yeterli değildir. O an hangi etkenlerin tutumu sürdürdüğünü bilmek pratik ve dinamik anlamda daha önemlidir (Horney, 2018). Çocukların küçük bir azınlığının akranları tarafından fiziksel ve sözlü kötü muamele için ısrarla hedeflendiğine dair önemli kanıtlar vardır (Schwartz, 2000). Sekiz dokuz yaşlarındaki 158 çocukla yapılan çalışmada bir okul yılından gelecek yıla kadar uzanan dört değerlendirme dönemi boyunca hem erkekler hem de kızlar tarafından arkadaşlarını zorba ve mağdur olmaya aday gösterme modeli kararlılık göstermiş ve kararlılığın erkekler için daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Boulton ve Smith, 1994). Liseye devam eden 2680 öğrenci ile yapılan boylamsal çalışmada da üç değerlendirme dönemindeki mağduriyet yaygınlığı sırasıyla %49, %51 ve %42 idi. Öğrencilerin %3'ü tekrarlayan mağduriyet yaşadığını bildirmiştir. İlk yıl tekrarlayan mağduriyete uğradığını bildiren öğrencilerin %63'ü sonraki yıl da mağduriyet yaşadığını bildirmiştir (Bond, Carlin, Thomas, Rubin ve Patton, 2001).

Saldırgan çocukların neden belirli çocukları hedefledikleri konusunda bazı çalışmalar bir fikir verebilir. Perry, D. G., Williard ve Perry, L.C.'nin (1990) çalışmasında akranlar, varsayımsal bir saldırı durumunda mağdur olmayanlara kıyasla mağdur olanların saldırganlarını somut kaynaklarla ödüllendirme eğiliminin daha yüksek ve saldırganlarını misilleme ile cezalandırma olasılığının daha düşük olacağını beklemektedir. Kronik mağduriyetin ortaya çıkışında erken pasif davranışların önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Olweus, mağdurları pasif, çekingen, itaatkar, kendilerini savunamayan kişiler olarak tanımlamıştır. Pasif, itaatkar mağdurlar tutum ve davranışları ile saldırıya uğradıklarında karşılık vermeyeceklerine, pasif ve değersiz kişiler olduklarına dair karşıya mesaj gönderirler (Olweus, 1994; Pontzer, 2009). Kronik mağduriyetin gelişmesine yönelik oluşturulan model üç aşamayı içerir (Schwartz vd., 1993): (1) Akranları ile ilk karşılaşmalar boyunca olası mağdurlar akranlarınca yapılan saldırgan olmayan ikna

çabalarına ve proaktif saldırgan davranışlara (araçsal ve zorbalık) boyun eğmeler; (2) Bu erken itaatkârlık, kişilerin saldırgan akranlarca savunmasız hedefler olarak tanımlanmalarına, mağdur edici davranışın tekrarlanmasına ve akranlarının mağdurlara yönelik zorbalık davranışlarının oranının ve şiddetinin artmasına hizmet eder ve (3) Mağdurun sosyal davranışı, yüksek mağduriyet oranlarına tepki olarak değişir. Mağdurlar, akranlarıyla olumsuz etkileşim öyküsü geliştirdikten sonra sosyal karşılaşmalardan uzaklaşabilirler. Akran grubunun mağdura yönelik davranışı da mağduriyetteki farklılıklar aşırı hale geldikçe daha olumsuz hale gelir. Mağdurlar, zaman içinde gittikçe artan bir oranda akranları tarafından reddedilir, saldırganlık ve olumsuz tepkilerle karşılaşır (Schwartz vd., 1993)

Nasıl bazı kişiler ısrarla mağdur oluyorsa bazıları da ısrarla zorbaca davranışlarda bulunmaktadır. Üniversitede okuyan 527 öğrenci ile yürütülen çalışmada son birkaç ay içinde zorbalık yapanların %57'si, çocukluğunda da zorbalık yaptığını bildirmiştir. Gelecekteki davranışın en iyi öngörücüsünün geçmiş davranış olduğu belirtilmiştir. Dürtüsellik, zorbalık yapmakla ikinci en güçlü ilişkiye sahiptir. Bu da ileri görüşlü olmayan, anı yaşayan ve eylemlerinin sonuçlarını düşünmeden hareket eden kişilerin zorbalık yapma olasılıklarının dürtüsel olmayan kişilere göre daha yüksek olduğunu düşündürmektedir (Pontzer, 2009). Zaman içinde agresif davranışta gözlemlenen tutarlılığın önemli belirleyicilerinin, bireysel olarak farklılaşan ve nispeten kararlı olan reaksiyon eğilimleri veya güdü sistemleriyle ilişkili olacağı belirtilmiştir; ama bu, saldırgan davranışın durumsal faktörlerden ve yakın çevredeki saldırgan davranışı ödüllendirici ve sürdürücü koşullardan bağımsız olduğu anlamına gelmez (Olweus, 1979).

Özetle içgüdü kuramları saldırganlığı normal olarak ele alırken saldırganlığın bastırılmasının insanda sıkıntılara sebep olacağını savunmaktadır. Fromm (2016, s. 43) ise yaşama içgüdülerinin ve temel ihtiyaçların engellenmesi ölçüsünde yıkıcı içgüdülerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Engellenme saldırganlık kuramı açısından ise arzulanan bir şeyin engellenmesi sonucunda saldırganlık ya da kaçma davranışları oluşabilir. Buradan yola çıkarak olumsuz ebeveyn tutumlarının ve karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçların öğrencilerin zorbalık yapma ya da zorbalığa maruz kalmalarına neden olabilecekleri düşünülmektedir. Ekolojik sistem kuramında bireyin davranışında bireyi çevreleyen iç içe sistemlerin etkileşimli etkisinin olduğu öne sürülmüştür. Bu açıdan bireyin en yakın çevresindeki aile

mikrosisteminde yer alan ebeveyn tutumları ve aile içi şiddet durumunun akran zorbalığıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Kültür ve aile, çocuğun sosyal bilişsel yapısını etkileyerek zorbalığa yönelik olumlu tutum oluşturmada etkili olabilir. Aynı zamanda makrosistemde yer alan toplumsal cinsiyet rolleri, zorbalık statülerinde cinsiyete göre fark oluşmasına neden olabilir.

### **Anne Baba Tutumları ile İlgili Kuramsal Sınıflandırma**

Baumrind (1966), demokratik-dengeli, otoriter-yetkeci ve izin verici olmak üzere üç temel ebeveyn modeli tanımlamıştır. Baumrind'in yaklaşımından yola çıkarak Maccoby ve Martin (1983; akt. Darling ve Steinberg, 1993), 'duyarlılık (responsiveness)' ve 'talepkarlık (demandingness)' şeklinde iki boyutun düşük ve yüksek düzeylerinin çaprazlanmasıyla dört farklı ebeveyn tutumu tanımlamıştır. Türkçe ve yabancı literatürde 'duyarlılık' boyutunun destek, kabul, ilgi ve yakınlığa; 'talepkarlık' boyutunun da kontrol, disiplin, denetime karşılık geldiği görülmektedir (Darling ve Steinberg, 1993; Lamborn, Mounts, Steinberg ve Dornbusch, 1991; Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010; Yılmaz, 2000). İlgi ve denetimin yüksek olduğu 'demokratik' tarz; ilginin düşük, denetimin yüksek olduğu 'otoriter' tarz Baumrind'inki ile aynıdır. Demokratik ile otoriter ebeveyn tutumundaki ayrım ilginin varlığı ve yokluğundan kaynaklıdır. Baumrind'in izin verici tarzı, 'izin verici-müsamahakar' ve 'izin verici-ihmkar' olarak iki ayrı şekilde değerlendirilmiştir. İzin verici-müsamahakar tarz, yüksek ilgi ve düşük denetim ile karakterize olurken; izin verici-ihmkar tarzda ilgi de denetim de düşük düzeydedir (Darling ve Steinberg, 1993; Sümer vd., 2010). İzin verici-müsamahakar ile izin verici-ihmkar tarzın ikisinde de denetim söz konusu değildir. Bu iki tutum arasındaki fark, bu denetim yokluğuna ilgi/duyarlılığın eşlik edip etmemesiyle oluşur.

Ergenlerin akademik başarıları ile demokratik ebeveyn tutumunun ilişkisinin araştırıldığı çalışmada demokratik ebeveyn tutumu; ebeveyn kabulü, psikolojik özerklik ve davranışsal kontrol şeklinde üç boyutta incelenmiştir (Steinberg vd., 1989). Demokratik ebeveyn tutumunun akademik başarıyı kolaylaştırdığı ve her bir boyutunun da akademik başarıya bağımsız olarak katkı sağladığı belirtilmiştir. Lamborn ve diğerleri (1991) ise, Maccoby ve Martin'in çalışmalarında öne sürdükleri 'duyarlılık' ve 'talepkarlık' boyutlarının düşük-yüksek düzeylerinin çaprazlanmasıyla oluşan dört farklı ebeveyn tutumunu temel almıştır. Lamborn ve arkadaşları,

Steinberg ve arkadaşlarının ebeveyn tutumuna yönelik ilave bir boyut olarak belirttiği 'psikolojik özerklik' boyutuna ölçeklerinde yer vermelerine rağmen psikolojik özerkliğin, demokratikliği tanımlamada önemli bir faktör olduğunu ama dört farklı ebeveyn tarzını ayırmada yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Lamborn ve arkadaşlarının çalışması ebeveyn tarzlarını, kategorik değerlendirme imkanının yanında üç farklı boyut bazında değerlendirme olanağı sunduğu için önemlidir. Çünkü anne baba tarzlarını kabul/ilgi ve kontrol şeklinde iki boyut bazında inceleyen ölçeklerde aslında kontrol boyutunda hem davranışsal hem psikolojik kontrole ilişkin maddelerin birlikte yer aldığı görülmüştür (Sümer ve Güngör, 1999). Oysa 'ebeveyn kontrolü', davranışsal ve psikolojik kontrol boyutlarına ayrılarak incelendiğinde görece daha tutarlı sonuçlara ulaşılmıştır (Barber vd., 1994; Sayıl ve Kındap, 2010; Steinberg vd., 1989). Davranışsal kontrol; çocuğun davranışlarını yönetmeyi ve kontrol etmeyi sağlayan çocuğa kural koyma, uymasını sağlama ve izleme gibi ebeveyn davranışlarını ifade ederken psikolojik kontrol; çocuğun duygularını ve düşüncelerini ifade etmesini engelleyen, özerklik geliştirmesini sınırlayan ve çocuğun benliğini hedef alan ebeveynlik uygulamalarını ifade eder (Barber, 1996). Psikolojik kontrol, çocuğun düşünce ve duygularını manipüle etmeye odaklanır. Ebeveynler, çocuğu duygusal olarak kendilerine bağımlı tutarak yönetmeye çalışabilirler (Doyle ve Markiewicz, 2005). Ebeveyn-çocuk bağıının manipülasyonu ve kötüye kullanımı, çocukta suçluluk oluşturma, çocuğu eleştirme ve aşırı koruyuculuk gibi davranışlarla psikolojik kontrol sağlanabilir. Psikolojik kontrol, çocuğun psikolojik gelişimine zarar verebilir (Michiels, Grietens, Onghena ve Kuppens, 2008). Çocuk, ebeveynin psikolojik kontrol sağlamaya yönelik davranışlarını özerklik gelişimine bir engel ve müdahale olarak algılayabilir (Doyle ve Markiewicz, 2005). Pek çok kültürde ergenin davranışlarının uygun biçimde kontrolü olumlu sonuçlarla ilişki göstermiştir. Fakat ergenin benliğini baskı altına alan, psikolojik özerkliği güçleştiren kontrol uygulamaları olumsuz gelişimsel ve davranışsal sonuçlarla ilişkili bulunmaktadır. Ergenlerle yapılan çalışmalar psikolojik kontrolün, içselleştirme ve dışsallaştırma problemleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir (Barber,1996; Barber vd., 1994; Petit, Laird, Dodge, Bates ve Criss, 2001; Sayıl ve Kındap, 2010). Ebeveynin kabulü (Ergün, 2015), desteği (Yaban, Sayıl ve Kındap Tepe, 2013) ve davranışsal kontrolü (Aypay, Durmuş ve Aybek, 2016) akran zorbalığı için koruyucu bir faktör iken psikolojik kontrol ise olumsuz davranışlarla



ilişkilidir (Sayıl ve Kındap, 2010). Aşağıda bu boyutların farklı biçimleriyle karakterize olan ebeveyn tutumlarına yer verilmiştir.

**Demokratik anne baba tutumu.** Demokratik anne babalar, çocuklarının potansiyellerini üst seviyede kullanabilmeleri için onları destekleyip bu yöndeki davranışlarına izin verirken, yapılmaması gereken davranışların gerekçelerini açıklayarak çocuklarına bu konuda sınır koyarlar. Çocuğun kendi iradesini oluşturması önemlidir. Ebeveynler çocuklarına kendi davranışlarıyla örnek bir model olmaya çalışırlar (Baumrind, 1966). Bu tutuma sahip ebeveynler, çocuklarına koşulsuz sevgi ve ilgi göstermekle birlikte çocukları üzerinde kısmi denetim de sağlarlar. Kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Çocuğun bu sınırlar içinde özgürce hareket etmesine ve kendi kararlarını almasına izin verir ve çocuğa hoşgörü gösterirler. Güven vericidirler, çocuklarıyla etkili iletişim geliştirebilirler. Anne ve baba, birbirleriyle ve kendileriyle tutarlıdır. İkna yoluyla denetim sağlamaya çalışırlar ve sevgiye dayanan bir disiplin tarzı mevcuttur. Bu ailelerde yetişen çocuklar özgüvenli ve sorumluluk sahibi olur (Yavuzer, 2009, s.33).

Demokratik ebeveyn tutumunda ebeveyn kısıtlaması, çocuğun refahı için rasyonel kaygıya dayandığından çocuk tarafından iyi kabul edilirken; yetişkinin çocuk üzerinde egemenliğini sürdürme veya çocuğu sömürme arzusuna dayanan otorite, ergenler tarafından reddedilir (Middleton ve Putney, 1963; Pikas, 1961). Bu nedenle Baumrind (1966), çocuk üzerindeki etkileri açısından 'haksız, kısıtlayıcı, öznel otorite' ile 'rasyonel, sıcak, çocuğun iyiliğine yönelik otorite' arasında ayırım yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Sıcak, anlayışlı ve özerkliği destekleyen ebeveynin denetimi, soğuk ve kısıtlayıcı olan bir ebeveynin denetimine kıyasla daha az pasiflik ve isyankârlık oluşturur (Baumrind, 1966).

Yapılan araştırmalar demokratik ebeveyn tutumunun çocukların ebeveynlerinin değerlerini içselleştirmesi, psikolojik gelişimleri, akademik başarıları ve arkadaşlarıyla uyumlu ilişkilerine kadar birçok alanda olumlu etkisi olduğunu göstermiştir (Steinberg vd., 1989; Sümer vd., 2010). Demokratik tutumla yetiştirilen çocuklar diğerlerine göre daha az sorunlu davranış sergilerler (Lamborn vd., 1991). Demokratik tutum, somatizasyon ve anksiyete belirtisini negatif yönde etkilerken olumlu benlik algısını pozitif yönde etkilemektedir (Düzgün, 2003). Duyarlılık düzeyi yüksek ebeveynlerin çocuklarının (özellikle kızların) mağduriyet yaşama olasılıkları düşüktür (Ladd, G.W.ve Ladd, B.K., 1998). Sonuç olarak ideal ebeveyn tutumu

olarak görülen demokrotik tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının okulda arkadaşlarına karşı zorbalık yapmayacakları ve zorbalığa maruz kalmayacakları beklenebilir. Bu çocukların sosyal ilişkilerinin daha sağlıklı olduğu ve bir problem durumunda uygun çözüm yolları için çabalayacağı düşünülebilir

**Otoriter anne baba tutumu.** Otoriter anne babalar, çocuklarından koşulsuz itaat bekler. Çocukları ile fikir çatışmaları yaşadıkları zaman çocuklarının kendi iradelerini ortaya koymasına izin vermezler, çocukların duygu ve düşüncelerini bastırırlar. Genelde cezalandırıcı bir yaklaşım içindedirler ve çocuklarını cesaretlendirmezler (Baumrind, 1966). Geleneksel aile yapımızda da çok sık karşılaştığımız bu tutumda anne baba, katı bir disiplin uygular ve denetimi zor kullanarak ya da sevgilerini esirgeyerek sağlamaya çalışırlar (Yavuzer, 2009, s. 28). Çocuklarından beklentileri yüksektir. Aşırı müdahaleci ve talepkar olan bu aileler çocuğa karşı gerekli ilgi, kabul ve duygusal yakınlığı göstermezler. Bu tarz ailelerde yetişen çocuklar, benlik ve psikolojik uyum sorunları yaşar ve sosyal ilişkilerinde onay arayışı içindedirler (Sümer vd., 2010). Ebeveynlerin baskısını üzerinde hisseden çocuklar, yaramazlık yapmayan, kibar, dürüst ve dikkatli olmalarına karşılık; kırgın, pasif, silik, çekingen, başkaları tarafından kolayca etki altına alınabilen, aşırı hassas bir yapı gösterebilirler. Öz denetimden ziyade daha dıştan denetimli bir kişilik yapısına sahip olurlar. İçlerinden geldiği gibi davranmak yerine ailelerinin beklentisine göre hareket ederler. Suçlayıcı, cezalandırıcı ve aşırı müdahaleci tutum çocukta kaygı yaratmaktadır. Bu kaygı dolayısıyla çocuğun aşırı isyankar veya aşırı itaatkar bir yapı geliştirmesi muhtemeldir (Yavuzer, 2009, s. 28). Anne ve babalar ile yürütülen çalışmada otoriter anne stili ile kız ve erkek çocuklarının içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur (Braza vd., 2015). Otoriter anne baba tutumu hostilite (düşmanlık, öfke, saldırganlık hali), somatizasyon ve anksiyete belirtisini pozitif yönde etkilerken, benlik algısını negatif yönde etkiler (Düzgün, 2003).

Çocuklarıyla etkileşimlerinde aşırı müdahaleci, otoriter olan ebeveynler çocukların özerkliklerine engel olur ve kişilerarası ilişkilerde güvensiz yönelimi beslerler. Bu güvensizlik çocukların boyun eğici, kaçınan ve utangaç davranışlarda bulunmasına sebep olabilir. Dinamik sistemler açısından bu davranışlar zorbaların dikkatini çeker. Sosyal öğrenme perspektifi açısından ebeveynin müdahaleciliği, sosyal becerileri öğrenme ve pratik yapma fırsatını engeller. Müdahaleci ve talepkar

ebeveynlik, çocuklarda çekingen davranışa ve sosyal izolasyona sebep olur (Ladd G. W. ve Ladd, B. K., 1998). Barber (1966), ebeveynin aşırı kontrol davranışı göstermesinin çocuğun ilişki ve özerklik ihtiyacını baltalayacağını vurgular. Baumrind (1966) ise, sıkı ebeveyn kontrolünün pasiflik ve düşük özerkliğe neden olduğu görüşüne eleştirel yaklaşmıştır. Ebeveynin aşırı kontrolünün çocuğun bireysel özelliklerine göre farklı sonuçlara yol açabileceğini vurgulamıştır. Nazik, hassas bir çocuk güçlü direktiflere pasif, boyun eğici şekilde tepki verirken; saldırgan, dinç bir çocuk saldırgan ebeveyni kendisine modelleyerek ebeveyne karşı gelip isyankar tepki verebilir (Baumrind, 1966). Otoriter tutumla yetiştirilen çocuk, ebeveynin kontrolü dışındaki ortamlarda saldırganca davranışlarda bulunabilir, problem durumlarında ya da kendilerini kabul ettirmek için anne babalarından gördüğü şiddet yoluna başvurabilirler (Yıldız ve Erc, 2011).

Bu bastırılma ve engellenme durumları, çocuğun bireysel özelliklerine göre değişkenlik göstererek çocuğun zorba ya da mağdur olma olasılığını arttırabilir. Müdahalecilik ve kısıtlama bazı çocukların pasif, çekingen, yalnız, itaatkar olmasına sebep olabilir. Dinamik sistemler kuramı açısından bu özellikler, zorbaların dikkatini çekeceğinden böyle çocukların zorbalık mağduriyeti yaşama olasılığı artabilir. Sosyal bilişsel kuram açısından ise çocuk, anne-babasından gördüğü bu baskıcı, cezalandırıcı tutumu normalleştirebilir ve evdeki iletişim tarzını okula taşıyarak arkadaşlarına zorbalık yapabilir.

**İzin veren-aşırı hoşgörülü anne baba tutumu.** Literatürde izin verici-şımartan ya da müsamahakar ebeveyn tutumu olarak da ifade edilir (Sümer vd., 2010). Bu tutuma sahip ebeveynler çocuklarının dürtü, istek ve davranışlarına karşı aşırı tolerans gösterirler, çocuklarına gereken sınırları koymazlar, çocukları standartlaşmış kurallara uyması yönünde yönlendirmezler. Çocuğa sorumluluk vermezler. Bu tutum çocukların geleceğini şekillendirmek açısından etkili değildir (Baumrind, 1966; Sümer vd., 2010). Çünkü çocuğa karşı aşırı gevşek ve yumuşak bir tutum, çocuğun ihtiyacı olan model ve rehberden yoksun büyümesine neden olur. Bu çocuklarda saldırgan ve isyankar davranışlar görülür (Yavuzer, 2009, s. 27).

Evde çocuklar üstün konumdadır, anne baba çocuğun egemenliğini kabul eder (Baumrind, 1966). Bu tür ailelerde çocuklar, ebeveynlerini yönetir ve onlara çok az saygı gösterir. Bu çocuklar, zamanla başkalarına da egemen olmayı arzular hale gelir. Ayrıca bu tür çocuklar her isteklerinin yapılmasına alıştıkları için okuldaki

kurallar karşısında hayal kırıklığı yaşarlar ve okul ortamına uyum sağlamakta zorlanırlar (Yavuzer, 2009, s. 30).

Her şeyi yapmaya hakkı olduğunu düşünen çocuk, okulda uygulanan makul sınırlamaları anlamakta ve kabul etmekte zorlanabilir. Aşırı hoşgörölü tutumla yetiştirilen çocuklar hiçbir engellenme ile karşılaşmadıkları ve yeterince sınır konulmadan yetiştirildikleri için en ufak bir engellenmede saldırganca tepki verebilirler. Bununla birlikte evdeki üstünlüklerini okulda da sağlamak için arkadaşlarına zorbalık yapabilirler.

**İlgisiz (ihmkar) anne baba tutumu.** İlgisiz ebeveynler, çocuklarının ihtiyaç ve beklentilerinden habersizdir. Ebeveynle çocuk arasında iletişimsizlik vardır (Yavuzer, 2009, s. 33). Anne baba, çocuğu görmezden gelir, çocuğa karşı ilgi ve sevgi göstermez. Çocuk ilgi ve dikkat beklediğinde ya da rahatsız edici bir davranışta bulunduğunda ilgisiz anne babalar çocuğu hışımla cezalandırırlar. Buradaki cezalandırma otoriter anne baba tutumundaki gibi çocuğu terbiye etme amacı da taşımaz. Terbiye amacıyla verilen cezadan ziyade çocuğa kötü davranma durumu söz konusudur (Cüceloğlu, 2012, s. 374). Öyle ki çocuk, yerine göre anne babanın ilgisini kendine çekmek için cezalandırılmayı göze alıp yaramazlık yapabilir (Yavuzer, 2009, s. 97). Bu konuda yapılan araştırma bulgularına göre ilgisiz ve kayıtsız ebeveyn tutumu, çocuğun saldırganlık eğilimini arttırmaktadır. Anne babanın ilgisizliği, çocuğun yakın çevresindeki kişi veya eşyalara verdiği zarar ve suçluluk davranışı ile de ilişkilidir (Yavuzer, 2009, s. 33). Bu tutumla büyüyen çocukların temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma ihtimalinin düşük olduğu ve anne babasının ilgisini ancak yaramazlıklarıyla üzerine çekebildiği düşünöldüğünde bu çocuklar okulda zorba davranışlarda bulunabilirler.

**Aşırı koruyucu anne baba tutumu.** Koruyucu anne babalar, çocuklarının üzerine çok düşerler. Çocuğa karşı gösterilen aşırı özen ve kontrol, çocukların yaparak yaşayarak öğrenmesine engel olur. Bu tür anne babalar, çocuklarının yapması gereken ya da yapabilecekleri şeyleri üstlenip kendileri yapar. Bu durum çocuğun öz güven geliştirmesine engel olur ve çocuğu anne babaya bağımlı hale getirir. Çocuğun sosyal duygusal gelişimini de olumsuz etkileyebilir. Çocuk kendini gruba kabul ettirmek için zaman zaman toplum dışı ve isyankar davranışlarda bulunabilir (Yavuzer, 2009, s. 32). Anne babalarına bağımlı olan bu çocuklar akran zorbalığına uğrayabilirler.

Özetle ebeveyn tutumları yukarıda da bahsedildiği gibi farklı aile atmosferlerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Yetersiz ilgi ve denetim, aşırı baskıcı tutum çocuğun kişilik, sosyo-psikolojik ve bilişsel gelişiminde olumsuz etkilere sebep olabilir. Bu açıdan ideal ebeveyn tutumu olarak belirtilen yeterli ilgi, denetim ve özerklik desteği ile karakterize olan demokratik tutum çocuğun olumlu bir kişilik geliştirmesini destekleyerek çocuğun zorbalık ve mağduriyet gibi olumsuz yaşam deneyimlerinden korunmasını sağlayabilir.

### **Anne Baba Tutumu ve Akran Zorbalığı İlişkisi**

Olweus (1980) saldırgan tepkinin gelişmesinde dört faktörün özellikle önemli olduğunu belirtmiştir: (1) Çocukluğun ilk yıllarında bakım verenin sıcaklık ve ilgi eksikliği ile karakterize olan negatif duygusal tutum, (2) Çocuk tarafından yapılan agresif davranışlara belirli sınırlar koymaksızın aşırı tolerans göstermek, (3) Cezalandırma ve şiddetli duygusal patlamalar gibi güç odaklı çocuk yetiştirme metotlarının kullanımı, (4) Çocuğun öfkeli ve dürtüsel mizaca sahip olması. Olweus, özellikle bakım verenin negatif duygusal tutumuna ve çocuğa kontrollü sınırlar konulmamasına vurgu yaparak aslında ebeveyn tutumunun duyarlılık/kabul ve talepkarlık/kontrol boyutlarına işaret etmektedir.

Anneden mahrum olma, çocukta davranış bozukluklarına neden olur. Örneğin, 'kısmi mahrumiyet' sonucunda kişide endişe, aşırı sevgi gereksinimi, güçlü bir intikam duygusu ve bunlardan doğan suçluluk davranışı gelişebilir. Çocuğun içinde yaşadığı bu içsel bunalım, davranış ve karakter yapısında bozulmalara neden olabilir (Yavuzer, 2009, s. 17). Horney (2018, s. 55-56) de her durumda kötülüğün sıcaklık ve duygusal yakınlık yokluğu ile açıklanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca çocuklarda düşmanlığı arttıran bir dizi ebeveyn davranışı ve tutumu olduğunu belirtmiştir: Diğer çocukları tercih etme, haksız suçlamalar, aşırı tolerans, alaycı reddetme, tutulmayan sözler ve çocuğun en meşru isteklerine sürekli karışmaya kadar uzanan aşırı müdahaleci tutum. Ebeveyn sıcaklığı ve kabulü, güvenli bağlanma ile pozitif yönde ilişkilidir ve güvenli bağlanma stiline sahip olanların zorbalık ve mağduriyet düzeyleri düşüktür (Koiv, 2012; Kokkinos, 2013). Zorba gruptaki çocuklar hem anne hem babalarıyla çelişik duygusal ilişkilere sahipken nötr (karışmayan) grubundaki çocuklar ebeveynleriyle olumlu ve uyumlu ilişkilere sahiptir (Connolly ve O'Moore, 2003). Zorbalığa dahil olanlar ise ebeveynleri ile güvensizlik

ve kötü iletişimle karakterize olan olumsuz ilişkilere sahiptir (Nikiforou, Georgiou ve Stavrinides, 2013). Olweus (1980), özellikle annelere vurgu yapmış olsa da babanın kabul ve ilgisi de zorbalık için koruyucu bir faktördür (Christie Mizeel, 2003; Ergün, 2015). Hatta bazı çalışmalar babanın mağduriyetteki rolünün anneden daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Özellikle kızlarda zorbalık ve mağduriyet, babaya yabancılaşmayla pozitif ilişkilidir (Nikiforou vd., 2013). Çocuklukta ebeveyn damgalamasına maruz kalmak (Pontzer, 2009), duygusal sıcaklık eksikliği ve ebeveyn reddi (Ergün, 2015; Kokkinos, 2013) hem zorbalık hem mağduriyetle pozitif yönde ilişkilidir. Bu durum çocuklarıyla düşmanca, soğuk, kayıtsız, tutarsız, suçlayıcı ve hayal kırıklığına uğramış bir şekilde etkileşime giren ebeveynlerin, çocuklarını başkalarıyla böyle bir şekilde etkileşim kurmaya teşvik ettikleri iddiasını desteklemektedir ve bu da kötü bir şekilde zorbalığa dahil olma olasılığını arttırabilir (Pontzer, 2009).

Ebeveynin çocuğa belli sınırlar koyması ve çocuğu kontrol etmesi de olumsuz davranışları önleme açısından gereklidir. Aşırı izin verici/toleranslı ailelerde çocuğun aile üzerinde egemenliği söz konusudur. Ebeveynler, çocuğu yönlendirme konusunda işlevsiz kalır. Rehberden yoksun büyüyen, kendisine gerekli sınırlar koyulmayan çocuk saldırgan ve isyankar davranışlar gösterebilmektedir (Yavuzer, 2009, s. 27). Anne babası izin verici tutuma sahip olan kızların fiziksel saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Braza vd., 2015).

Ebeveyn kontrolü ve izlemesi, zorbalığa dahil olma ve anormal davranışlarda bulunma hususunda koruyucu bir faktördür (Aypay, 2016; Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1989; Pettit, Laird., Dodge, Bates ve Criss, 2001). Bununla birlikte önceki çalışmalar yüksek müdahalecilik, düşük duyarlılık ile karakterize olan otoriter tutumun akran mağduriyeti (Ladd, G. W. ve Ladd, B. K., 1998) ve akran zorbalığı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Baldry ve Farrington, 1998; Braza vd., 2015; Georgiou vd., 2013). Önemli olan kısıtlamaların kendisinden çok hangi ruhla dayatıldığıdır (Horney, 2018, s. 57). Ebeveyn tarafından yapılan sınırlandırmaların kabul edilmesinde ve çocuğun ebeveynle özdeşim kurmasında ebeveyn çocuk arasındaki duygusal ilişki önemlidir (Baumrind, 1966; Pontzer, 2009; Yavuzer, 2009, s. 48). Ebeveynler, katı kurallar ve yüksek beklentiler belirleyerek ergenlerin davranışlarını kontrol etmeye çalışabilir. Eğer ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal yakınlık iyi değilse ebeveynin niyeti incitmek, reddetmek veya aşırı

korumak olmasa bile ergenler bunu böyle algılayabilir ve ebeveynlerini empati ve duyarlılık eksikliği ile yargılayabilirler (Pontzer, 2009). Staub (1996), ihmal ve sert muamelenin çocuklarda ve gençlerde birincil saldırganlık kaynağı olduğunu belirtmiştir. Sevgi temeline dayanmayan bir disiplinin etkili olamayacağı sadece saygı duyulan ve sevilen bir ebeveyn tarafından hafif cezalandırmanın etkili olabileceği belirtilmiştir (Baumrind, 1966). Yapılan çalışmalar aile içi şiddete maruz kalan ve tanık olan çocukların daha fazla zorbalık olayına dahil olduğunu göstermiştir (Arslan ve Savaşer, 2012; Ergün, 2015). Ebeveynin şiddetine maruz kalan çocukta anne babaya karşı öfke ve korku duyguları gelişir. Zor kullanarak disiplin sağlama çocuğun saldırganlaşmasına ve sorunlarını şiddet yoluyla çözmesine neden olabilir. Bu durum ebeveyn çocuk arasındaki iletişimin gittikçe bozulmasına da neden olur. Bazen de ebeveyn şiddeti çocuğu öyle pasifize eder ki, çocuğun yaşamı boyunca özgüvensiz, silik, itaatkar, sosyal çevrede dışlanan ve yalnız bir birey olmasına sebep olabilir (Yavuzer, 2009, s. 48). Bu özellikteki çocuklar, zorbalık için elverişli hedefler olarak tanımlanacağından sıklıkla zorbalık mağduriyeti yaşayabilirler (Schwartz vd., 1993). Yapılmış çalışmalar cezalandırıcı, düşmanca, hoşnutsuz, kendini üstün gören, aşırı ahlakçı ve empatik olmayan disiplin uygulamalarının çocukta düşmanca geri çekilme, düşmanca davranma, bağımlılık, kişilik sorunları, sinirlilik ve düşük okul verimliliği dahil olmak üzere bilişsel ve duygusal rahatsızlıklar ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Baumrind, 1966). Ayrıca cezalandırmanın bir diğer olumsuz etkisi, zayıf vicdan ve ahlak gelişimine neden olmasıdır. Dayak yiyen çocuk, hatasının birkaç tokatla telafi edilebileceğini düşünür. Zamanla çocuk şiddete alışabilir, duyarsızlaşabilir ve ebeveynin şiddetle cezalandırmasına rağmen istenmeyen davranışları sürdürür (Yavuzer, 200, s. 48).

Sağlıksız aile ortamında yetişen çocukların zorbalığa dahil olma oranı, zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma düzeyleri sağlıklı ailelerde yetişenlere göre daha yüksektir (Arslan ve Savaşer, 2012; Christie Mizeel, 2003; Stevens vd., 2002). Ebeveyn-çocuk çatışması, zorbalık ve mağduriyetle pozitif yönde ilişkilidir ve zorbalığın anlamlı bir yordayıcısıdır (Georgiou ve Stavriniades, 2013). Ailesini olumsuz değerlendirenlerin benlik saygısı, ailesini olumlu değerlendirenlerden daha düşüktür. Zorbalığa dahil olanların benlik saygısı da nötr (karışmayan) gruptan daha düşüktür (Arslan ve Savaşer, 2012, Christie Mizeel, 2003). Aile çatışması, çocukların akran ilişkileri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Çocukların ailelerinde

öğrendikleri olumsuz davranışları arkadaşlarına uygulamalarına yol açar. Dolayısıyla aile ortamında yaşanan olumsuzluğun okul ortamına yansıdığı söylenebilir (Arslan ve Savaşer, 2012).

Özetle zorbalık ve aile ilişkileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sonucunda ebeveyn-çocuk ilişkisinin çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Çocuklarını sağlıklı ilişkiler kurma konusunda destekleyen, çocukları için olumlu rol model olan, zorbalık içeren davranışlarına yönelik çocuklarını ikaz eden, aile içinde demokratik bir ortam yaratan, aşırı kontrol ve koruyuculuktan kaçınan, çocukların özerkliklerini destekleyen ve çocuğun bireyselliğine saygı duyan ebeveyn tutumları çocuğun zorbalığa dahil olma riskini azaltır.

### **Temel Psikolojik İhtiyaçlar ile İlgili Kuramlar**

Bireyin yaşamı için gerekli koşullardan mahrum bırakılması gereksinim, ihtiyaç hali olarak tanımlanır. İhtiyaç hali organizmada gerginliğe sebep olur ve organizma, bu gerginliği azaltmak için çeşitli davranışlarda bulunur (Cüceloğlu, 2012, s. 230). Bu başlık altında insanın davranışlarına yön veren ihtiyaçlara yönelik çeşitli yaklaşımlara yer verilmiştir.

**Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı.** Maslow, insanların hayvan güdülerinden bazı yönleriyle farklılaşan güdülere sahip olduğunu belirtmiş ve insan güdülerini piramit şeklinde sınıflandırmıştır. Piramidin alt basamağında biyolojik güdüler yer alırken, üst basamaklarda psikolojik güdüler yer almaktadır. Piramitte alttan üste doğru sırasıyla fizyolojik güdüler, güven, sevgi ve aidiyet, başarı ve saygı, en üstte de kendini gerçekleştirme yer almaktadır (Cüceloğlu, 2012, s.235). Maslow daha sonra bilme/tanım ve estetik ihtiyaçlarını da ilave etmiştir. Fizyolojik ihtiyaçlar; yemek, uyumak, nefes almak, cinsellik gibi insanların doğuştan sahip olduğu ve arzuladığı temel ihtiyaçları içerir. Güvenlik ihtiyacı; can ve mal güvenliğini, korku, endişe ve karmaşadan uzak olmayı içerir. Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarından sonra insanın sosyal yönü ağırlık basan ihtiyaçları ortaya çıkar. Aidiyet ve sevgi ihtiyacı, sevme ve sevilmeyi ifade eder. Maslow saygı ihtiyacını iki şekilde ele alır: Hem bireyin başkaları tarafından saygı görmesi hem de kişinin kendine saygı duyması. Bilme/tanım ihtiyacı, bireyin çevresinde olanları öğrenme ve araştırma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra birey güzelliğe önem vermeye başlar, estetik ihtiyacını karşılamaya yönelik davranışlarda bulunur. Kendini



gerçekleştirme ise bireyin doğuştan sahip olduğu potansiyeli keşfetme, ortaya çıkarma ve sergileme ihtiyacıdır (Işık Terzi, 2013, s. 157).

Yaşam sürecinde daha üstteki ihtiyaçlar daha sonra görünür hale gelir. Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları bebeklik döneminde ortaya çıkar. Aitlik ve saygı ihtiyacı ergenlik döneminde ortaya çıkar. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı orta yaşa kadar ortaya çıkmaz. Üstteki ihtiyaçlar hayati olmamakla birlikte kişiliğimizin gelişmesine katkı sağlar. Daha alttaki ihtiyaçların tatmin edilmesine göre daha üst ihtiyaçların tatmin edilmesi daha iyi sosyal, ekonomik ve politik koşullar gerektirir. Örneğin kendini gerçekleştirme, güvenlik ihtiyacına göre daha fazla özgürlük ve fırsata gerek duyar (Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., 2017, s. 251).

Alttaki ihtiyaçlar karşılanmadan üstteki ihtiyaçlar önemli hale gelmez. Hiyerarşideki bir üstteki güdü için alttaki ihtiyacın yüzde yüz doyuma ulaşması gerekmez. Alt basamaktaki güdüler belirli düzeyde doyuma ulaştıktan sonra birey üst düzeydeki güdüler için hazır hale gelir. Maslow, her bir ihtiyaç doyumu için azalan yüzdeleri önermiştir ve farazi bir örnek vermek için fizyolojik ihtiyaçları %85, güvenlik ihtiyacı %70, aitlik ve sevgi ihtiyacı %50, saygı ihtiyacı %40 ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı %10 oranında tatmine ulaşan bir insan tanımlamıştır (Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., 2017, s.251-252).

Bireyden bireye güdülerin sırasında farklılaşma olabilir. İnsanlar, çeşitli ihtiyaçları diğerlerinden daha fazla önemseyebilir. Bireyin içinde yetiştiği çevre de hangi güdülerin daha baskın rol oynayacağını belirler. Kişinin güdülenmiş davranışı da buna göre belirlenir (Cüceloğlu, 2012, s.235).

**Henry A. Murray'ın İhtiyaç Kuramı.** Murray'ın kişilik araştırmalarında insan davranışlarını yönlendiren böylece kişiliği etkileyen yirmi bir gereksinim belirtilmiştir (Shneidman, 1980): (1) Kendini alçaltma gereksinimi: Kişinin dış güçlere ve kadere pasifçe boyun eğmesi, suçlama, eleştiri ve cezayı kabul etmesidir, (2) Başarı gereksinimi: Engelleri aşma, zor bir şeyi başarıyla tamamlama isteğidir, (3) Yakın ilişki gereksinimi: Başkaları ile doyurucu duygusal ilişkiler geliştirme, birine bağlanma ve sadık olma ihtiyacıdır, (4) Saldırganlık gereksinimi: İntikam almaya, başkalarını yaralamaya ve başkalarına zarar vermeye duyulan istektir, (5) Özerklik gereksinimi: Baskı ve kısıtlamalara direnme, baskıcı otoritelerce tanımlanmış aktivitelerden kaçınma, bağımsız olma ve özgürce dürtülerimize göre yaşama

isteğidir, (6) Karşı koyma (misilleme) gereksinimi: Öz saygı ve gururu korumak için başarısızlıkları telafi etme, yeni eylemlerle aşağılanmaya son verme, zayıflığı yenme ve korkuyu bastırma isteğidir, (7) Kendini savunma gereksinimi: Suçlamalara ve eleştirilere karşı kendini savunma, kendini aklama isteğidir, (8) İtaat gereksinimi: Üstünlüğü destekleme, bir başkasını şereflendirme, bir modeli taklit etme, geleneklere uyma ihtiyacıdır, (9) Başatlık (üstünlük) gereksinimi: Eylemleriyle başkalarını etkileme ve onların davranışlarını yönlendirme, yasaklama ve sınırlandırma ihtiyacıdır, (10) Gösteriş ihtiyacı: Diğerlerini şaşırtma, onların üzerinde izlenim bırakma, görünür ve bilinir olma isteğidir, (11) Zarardan kaçınma gereksinimi: Acıdan ve tehlikeli durumlardan kaçınma ve koruyucu önlemler alma ihtiyacıdır, (12) Küçük düşmekten kaçınma gereksinimi: Başkalarının kayıtsızlığına, alayına, aşağılanmasına yol açacak durumlardan kaçınma isteğidir, (13) Dokunulmazlık (inviolacy) gereksinimi: Öz saygı ve gururunu korumak için diğerleriyle araya psikolojik mesafe koyma ihtiyacıdır, (14) Yetiştirme (nurturance): Bir başkasıyla özellikle daha güçsüz, çaresiz biriyle fiziksel ve duygusal olarak ilgilenme, koruma ve yardım etme isteğidir, (15) Düzen gereksinimi: Eşyaların ve fikirlerin düzenli olmasına duyulan gereksinimdir, (16) Oyun gereksinimi: Başka bir amaç olmaksızın eğlenmek için çeşitli etkinliklerde bulunma isteğidir, (17) Dışlama: Bir başkasını reddetme, hor görme gereksinimidir, (18) Duyu ihtiyacı: Duygusal yaşantı arayışı içinde olmayı ve bu yaşantılardan duyulan memnuniyeti ifade eder, (19) Cinsellik gereksinimi: Yükselmiş cinsel duygulara sahip olmayı ve cinsel ilişkiler kurmayı içerir, (20) Yardım edilme ihtiyacı: Kişinin yardım, koruma, rehberlik, merhamet ve anlayışa çok gereksinim duymasındır, (21) Anlama/açıklama gereksinimi: Kişinin sorulara cevap bulmak için tahmin yürütme ve analiz yapma çabasıdır.

Bazı ihtiyaçlar birbirinin doyuma ulaşmasını kolaylaştırabilir. Başarı gereksinimi yüksek olan birinin bu ihtiyacını karşılamak için çok çalışması başatlık ve özerklik ihtiyaçlarının da doyuma ulaşmasını sağlayabilir. İhtiyaçlar çatıştığında daha yoğun bir şekilde gereksinim duyulan karşılanmaya çalışılır. Örneğin, yakın ilişkiye nazaran başarı gereksinimi baskın olan kişi, sınavı olduğu zaman arkadaşlarının davetini reddedip ders çalışmayı tercih edecektir (Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., 2017).

Shneidman (1980), tüm intihar vakalarının arkasında çeşitli ihtiyaç kombinasyonlarının yer aldığını savunur. Bu sebeple insanın gereksinimleri doğru şekilde karşılanmadığında çok ciddi sonuçlarla karşılaşılacağı söylenebilir. İhtiyaç tatmininin, olumsuz duygu ve davranışlar açısından koruyucu bir faktör olduğu düşünülebilir.

**Seçim Kuramı.** Seçim kuramına göre insanın davranışını çevresel etmenler ve uyarıcılar kontrol etmez. İnsan kendi davranışları üzerinde kontrol sahibidir. Glasser (Akt. Peterson, 2000), genetik yapımızda beş temel ihtiyaç bulunduğunu ve davranışlarımızın bu ihtiyaçları doyumaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Temel ihtiyaçlar, fizyolojik (hayatta kalma) ve psikolojik (ait olma, güç, özgürlük, eğlence) ihtiyaçlarımızdan oluşur (Peterson, 2000). İnsanın en temel ihtiyacı olan hayatta kalma ihtiyacı, insan yaşamının ve türün devamını sağlamaya yöneliktir. Beslenme, güvenlik, barınma, sıcaklık, sağlık, hava, cinsellik gibi fiziksel ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçları karşılamak için yeterli bir gelire sahip olmayı da içerir. Ait olma; diğer insanları sevme, onlarla ilgilenme, sevildiğini ve önemsendiğini hissetme ihtiyacıdır (Frey ve Wilhite, 2005). Fizyolojik ihtiyaçlar gibi derhal doyurulması gerekmez de yaşam süreci içerisinde doyurulması gerekmektedir. Aksi halde yakınlık ve bağlılık geliştiremeyen insan oldukça yalnızlaşabilir. Bu yalnızlığın sonucunda da kişi intihar etmeyi seçebilir (Peterson, 2000). Güç ihtiyacı, kendini önemli hissetme ve tanınma için öz yeterliliğe ve başarıya duyulan ihtiyaçtır. Diğer insanlar üzerinde güç kullanma ve onları kontrol altına almak değildir (Frey ve Wilhite, 2005). Güç ihtiyacı doğası gereği iyi ya da kötü değildir (Peterson, 2000). Hatta kişinin kendini geliştirmesini ve başarıya yönelmesini sağlar (Eşici, 2013). Ama güç ihtiyacını karşılama şeklimiz olumlu ya da olumsuz olabilir. Özgürlük, bireyin seçeneklere sahip olma, özgürce karar alma ve kendini ifade etme ihtiyacıdır (Peterson, 2000). Eğlence, eğlenmek için duyulan psikolojik ihtiyaçtır. Bir işi severek yapma, esri yeteneğine sahip olma, bir hobi ile uğraşma, proje çalışması için heyecan duyma arzusudur. Eğlence; bir şeyden zevk alma, rahatlama, gülme ve öğrenmeyi içerir (Frey ve Wilhite, 2005).

Seçim kuramı, insanın mutlu olabilmesi için tüm ihtiyaçlarının doyuma ulaşması gerektiğini ve insan mutsuzluğunun karşılanmayan temel ihtiyaçlardan kaynaklandığını varsayar. Temel ihtiyaçları yüksek düzeyde karşılanan bireylerin stres düzeylerinin düşük; benlik saygısı, sosyal bağlılık ve psikolojik iyi oluş

düzeylerinin yüksek olduğu bildirilmiştir (Türkdoğan ve Duru, 2012). Aitlik, güç, özgürlük ve eğlence ihtiyaçlarının insan için fizyolojik ihtiyaçlar kadar önemli olduğu söylenebilir. Sağlıklı bir kişilik gelişimi ve kişinin psikolojik iyi oluşu için bu ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir.

**Öz Belirleme Kuramı.** Temel psikolojik ihtiyaçlar, öz belirleme kuramının bir bileşenidir. Öz belirleme kuramı kapsamında insanların sağlıklı olmalarına bağımsız olarak katkı sağladığı belirtilen üç temel psikolojik ihtiyaç tanımlanmıştır: Özerklik, yeterlik ve ilişki. Özerklik ihtiyacı, bireyin davranışlarını düzenlemesi ve amaçlarını belirlemesinde kendi iradesini ortaya koyabilmesi iken yeterlik ihtiyacı, kişinin davranışlarında ve amaçlarına ulaşmada kendini etkili hissetmesidir. İlişki ihtiyacı ise bireyin çevresindeki yakın insanlar ile sağlıklı, doyurucu ilişkiler kurabilmesini ifade eder (Ryan ve Deci, 2000a). Temel psikolojik ihtiyaçlar içsel, zorunlu ve evrenseldir (Ryan ve Deci, 2000b). Üç ihtiyaca verilen değer farklı olduğu ülke ve kültürlerden toplanan veriler, tüm insanların bu üç temel psikolojik ihtiyaca sahip olduğunu kanıtlamıştır. Sonuç olarak bu ihtiyaçlar kültüre, gelişim dönemine, cinsiyete ve sosyal statüye göre değişmez (Ryan ve Deci, 2017; s. 248, 255, 256).

Öz belirleme kuramına göre bu üç ihtiyacın karşılanması birbirleriyle ilişkilidir. Birinin karşılanması diğerlerinin karşılanmasını kolaylaştırırken, bir ihtiyacın karşılanmaması diğerlerinin karşılanmasını da zorlaştırır. Özellikle özerklik ihtiyacının karşılanması, diğer ihtiyaçların karşılanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Örneğin; kontrolcü ve özerkliği engelleyen tutumlar kişinin yakın etkileşim ve ilişki deneyimlemesine de engel olur. Benzer olarak bireyin özerk olmadığı bir alanda kendini yeterli hissetmesi de zorlaşacaktır. Bunu sonucunda o aktiviteye yönelik ilgi ve istekliliği de düşük olacaktır. Aynı zamanda kişinin psikolojik iyi oluşu için bu ihtiyaçların karşılanmasında bir denge olmalıdır (Ryan ve Deci, 2017; s. 249). Sheldon ve Niemiec'in (2006) bu üç ihtiyacın karşılanmasında dengenin önemli olup olmadığına yönelik yaptıkları dört çalışmanın sonuçlarına göre dengeli ihtiyaç memnuniyeti yaşayan kişilerin iyi oluşları, aynı toplam puana sahip olup ihtiyaç doyumları arasında daha büyük çeşitlilik bildirenlerden daha yüksektir. Örneğin, ilişki pahasına yeterlik ihtiyacını karşılamayı başaran başarılı odaklı kişi, yaşamın her iki alanına da katılmayı başarabilen kişiden daha kötüdür (Ryan ve Deci, 2017, s. 250). Bazı yaşam hedeflerinin takip edilmesi ve başarılması temel ihtiyaçların göreceli olarak doğrudan karşılanmasını sağlar ve böylece kişinin iyi oluşunu

arttırırken; bazı hedeflerin gerçekleştirilmesi ise temel ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamaz hatta temel ihtiyaçların karşılanmasından uzaklaşarak hastalığa yol açabilir (Ryan ve Deci, 2000b).

Öz belirleme kuramı insan davranışlarının karanlık tarafının (psikopatoloji, önyargı, saldırganlık vb.) temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesine karşı gösterilen reaksiyon açısından anlaşılabilirliğini savunur. Temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması uyumlu davranış, olumlu duyuşsal sonuçlar ve öznel iyi oluşla ilişkilidir. Bu ihtiyaçların engellenmesi savunmaya ve kendini korumacı tepkilere neden olur. İhtiyaçlar karşılanmadığında kişi patolojik belirtiler gösterir ve kişinin öznel iyi oluşu bozulur. İhtiyaçların dengeli bir şekilde karşılanmaması ruhsal çöküntüye, depresyona, olumsuz duygu ve davranışlara yol açar (Ryan ve Deci, 2000a). Temel psikolojik ihtiyaçların hepsi aynı anda karşılanmalıdır. Biri bile karşılanmadığında bireyin sağlığı ve öznel iyi oluşu bozulabilir. Bu ihtiyaçların ifadesini kolaylaştıran değer ve davranışları içeren kültürler bu ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırır. Gerçekten ihtiyaçların karşılanmasında sosyo-kültürel bağlamdaki talepler, engeller ve olanaklar, bireyin kendi potansiyelinden daha etkilidir (Ryan ve Deci, 2000b).

Özetle, temel psikolojik ihtiyaçlara yönelik kuramlar bazı farklı ihtiyaçlar tanımlamış olmakla birlikte ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarının tüm kuramlarda yer aldığı görülmektedir. İhtiyaç kuramlarında kişiden kişiye ihtiyaçların baskınlığında fark olabileceği ama bireyin psikolojik iyi oluşu için bu ihtiyaçların hepsinin yeterli düzeyde karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu açıdan karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçlar, kişilerin psikolojik sağlığını bozarak bu kişilerin zorbalık olaylarına dahil olmasına sebep olabilir.

### **Temel Psikolojik İhtiyaçlar ve Akran Zorbalığı İlişkisi**

Bireylerin ve grupların temel insani ihtiyaçları engellendiğinde, ihtiyaç doyumunun yıkıcı modlarının gelişmesi muhtemeldir. Bireyin, kültürün ve bir grubun sosyal sisteminin doğası, şiddetin artma olasılığına yol açabilir (Ryan ve Deci, 2000a; Staub, 1999). Temel psikolojik ihtiyaçları karşılanmayan kişiler duygularını düzenlemekte güçlük çeker (Ayseli, 2009). Temel psikolojik ihtiyaçları karşılanmayan kişilerin kaygı düzeyleri yükselir, benlik saygısı ve yaşam doyumu olumsuz yönde etkilenir (Cihangir Çankaya, 2009). Yaşamdan doyum almayan

insanların saldırganlık, şiddet gibi uygun olmayan davranışları sergilemeye daha eğilimli oldukları söylenebilir (Emiroğlu, 2018). Karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçlar ile ergenlerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Şahin ve Korkut Owen, 2009). Kuzucu ve Şimşek'in (2013) 466 lise öğrencisi ile yürüttüğü çalışmanın bulguları, yaşam amacı ve kariyer kararsızlığının temel psikolojik ihtiyaç memnuniyeti ve saldırganlık arasındaki ilişkiye tam olarak aracılık ettiğini göstermiştir. Diğer bir ifadeyle tatmin edilmeyen ihtiyaçlar, ergenlerin yaşam ve kariyer hedeflerini belirlemesini zorlaştırmaktadır bu da saldırganlığa yol açmaktadır. Ama yetkin okul performansı benlik kavramını artırır (Christie Mizell, 2003). Çocuğun kendi başarısı; ebeveynlerinden, öğretmenlerinden ve akranlarından olumlu geri dönütler almasını sağlayarak çocuğun sağlıklı benlik algısının daha da pekişmesini sağlayabilir. Buradan yola çıkarak okul başarısının hem çocuğun kendini yeterli hissetmesine hem diğer insanların takdir ve ilgisini kazanarak ilişki ihtiyacına olumlu etki edebileceği söylenebilir. Temel psikolojik ihtiyaçların tatmini, benlik saygısı ile pozitif yönde ilişkilidir ve ergenlikte benlik saygısının önemli bir yordayıcısıdır (Demirtaş, Yıldız ve Baytemir, 2017). Olumlu benlik algısı da zorbalık için koruyucu bir faktördür (Christie Mizell, 2003). Eşici'nin (2013) 444 ortaokul öğrencisi ile yaptığı çalışmada güç ihtiyacının karşılanma düzeyi ile zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma arasında negatif ilişki bulunmuştur. Güç, başarılı olma ve kendini yeterli hissetme ihtiyacı olarak tanımlanır (Frey ve Wilhite, 2005). Öğrenciler için güç ihtiyacının en önemli göstergelerinden biri okul başarısıdır. Kendini başarılı ve yeterli hissetmeyen öğrencilerin daha fazla zorbalık yaptığı ve zorbalığa maruz kaldığı belirtilmektedir (Eşici, 2013).

Temel psikolojik ihtiyaçlar engellenirse öfke ve kaygı duyguları ortaya çıkar ve bu engellenme saldırgan ve zorbaca davranışlara yol açabilir (Cihangir Çankaya, 2009; Cüceloğlu, 2012, s. 313; Hein, Koka ve Hagger., 2015). Şiddet eğilim düzeyi yüksek olanların ilişki, özerklik ve yeterlik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi düşüktür. Ayrıca ilişki ihtiyacı şiddet eğiliminin anlamlı bir yordayıcısıdır (Emiroğlu, 2018). Ait olma ihtiyacının karşılanma düzeyi düşük olan öğrenciler daha fazla zorbalık yapmakta ve zorbalığa maruz kalmaktadır (Eşici, 2013). Bulunduğu topluluğa karışması sınırlandırılan kişi, kendisini diğerleri tarafından dışlanmış olarak algılar böylece ilişki ihtiyacı engellenir ve bu kişi diğerlerine fiziksel güç ve üstünlük gösterebilir, saldırganca davranışlarda bulunabilir (Hein vd., 2015).

Lise öğrencileri ile yapılan çalışmada kişilerin saldırganlık ile özerklik ihtiyacı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Şahin ve Korkut Owen, 2009). Ortaokul öğrencileri ile yapılan çalışmada da özgürlük ihtiyacının karşılanma düzeyi, zorbalık yapma ile pozitif yönde ilişkili, zorbalık mağduriyeti ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur (Eşici, 2013). Ryan ve Deci'nin (2017) temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında özerklik ihtiyacının kritik olduğunu belirtmesi sebebiyle bu sonuçlar düşündürücüdür. Ayrıca özgürlük ihtiyacının karşılanma düzeyi arttıkça öğrencilerin zorbaca davranışlarının artması, ilişkiler arasındaki dengenin ve ebeveyn denetiminin önemini göstermektedir.

Temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmamasının olumsuz davranışlara yol açması sebebiyle okul ortamında öğrencilerin olumsuz davranışları ile mücadele etmek için fonksiyonel davranış değerlendirmesi yapılmalıdır. Bu fonksiyonel değerlendirmenin aşamaları: (1) Mücadele edilen davranış tanımlanmalı, (2) O davranışın öncesinde ve sonrasında oluşan durumlar hakkında veri toplanmalı, (3) Davranışın işlevine yönelik hipotezler oluşturulmalı, (4) Belirlenen işleve dayalı olarak davranış iyileştirme planı veya olumlu davranış destekleri geliştirilmelidir (Chandler ve Dahlquist, 2002).

Özetle literatürdeki çalışmalar yeterli düzeyde karşılanmayan ihtiyaçların zorbalık ve mağduriyetle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, insanın karanlık yapısının ihtiyaçların engellenmesine yönelik bir tepki olarak ortaya çıktığını öne süren Öz Belirleme Kuramını desteklemektedir. Böylece okulda akran zorbalığı ile etkili mücadele için öğrencilerin saldırgan davranışlarının hangi karşılanmayan ihtiyacından kaynaklandığı anlaşılabilir ve öğrencinin karşılamaya çalıştığı ihtiyaca uygun olumlu davranış destekleri geliştirilebilir.

## **İlgili Araştırmalar**

**Anne baba tutumu ve akran zorbalığı ile ilgili araştırmalar.** Ön ergenlerdeki zorbalık ve mağduriyetin, bağlanma stilleri ve ebeveyn tutumuyla (duygusal sıcaklık, ret, aşırı koruyuculuk) ilişkisini incelemeyi amaçlayan çalışmaya 10-12 yaşlarındaki 601 Yunan öğrenci katılmıştır. Korelasyon analizleri sonucunda hem zorbalık hem mağduriyet düzeyleri, ebeveyn denetiminden algılanan duygusal sıcaklıkla negatif; ebeveyn reddi ile pozitif yönde ilişkilidir. Ayrıca zorbalık, aşırı koruyucu tutum ile negatif ilişkilidir. Güvenli bağlanma stiline sahip olan ergenler, güvensiz

bağlanma stiline sahip olanlara göre daha düşük zorbalık ve mağduriyet düzeylerine sahipler. Güvenli bağlananlar, ikircikli ve kaçınmacı bağlananlara kıyasla ebeveynlerinden daha fazla duygusal sıcaklık algıladıklarını ve daha az ebeveyn reddi yaşadıklarını belirtmişler. Hiyerarşik regresyon analizleri sonucunda ebeveyn tutumunun; katılımcı özellikleri ve bağlanma stiline ötesinde hem zorbalık hem mağduriyeti yordadığı anlaşılmıştır. Güvensiz bağlanma stili, zorbalıktan ziyade mağduriyet açısından önemli bir yordayıcıdır (Kokkinos, 2013).

Georgiou vd.'nin (2013) okul zorbalığı ve mağduriyetinin parametreleri olarak otoriter ebeveyn tutumu ve kültürel değer yönelimini inceledikleri araştırmaya Kıbrıs'ın kentsel ve kırsal bölgelerinden 231 ergen katılmıştır. Otoriter ebeveyn tutumu hem kolektivist hem bireyci kültürel değer yöneliminin dikey boyutları ile pozitif ilişkiliyken yatay boyutlar ile ilişkili değildir. Dikey boyut, otorite sıralaması, itaat ve grup içi sadakati desteklemektedir. Yatay boyut ise eşitliğin değerini vurgular ve karşılıklılık, iş birliği ve güvenle ilgilidir. Ayrıca otoriter ebeveyn tutumu, akran zorbalığı ve zorbalık mağduriyeti ile olumlu ilişki göstermiştir. Dikey bireyci kültürel değerlerin hem zorbalık hem mağduriyet ile pozitif ilişkili olduğu; dikey kolektivist kültürel değerlerin, mağduriyet ile pozitif ilişkiliyken zorbalık ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dikey bireyci kültürel değerlerin (başkalarından doğrudan rekabet yoluyla ayırt edilme ve statü kazanmaya yönelik isteği içerir), otoriter ebeveyn tutumu ve akran zorbalığı arasında arabulucu rol oynadığı belirtilmiştir.

Baba kabul reddinin akran zorbalığı ile ilişkisine odaklanılan çalışmada 4-8. sınıf 550 ön ergenden toplanan verilerin analizi sonucunda baba kabul/reddinin akran zorbalığını anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Zorbalığa maruz kalma; baba kabulünün düşmanlık, kayıtsızlık, ayrılmamış ret, soğukluk ve kontrol alt boyutları ile pozitif yönde ilişkiliyken; sıcaklık alt boyutuyla negatif yönde ilişkilidir. Zorbalık yapma ile baba kabul reddi arasındaki ilişki zorbalık mağduriyetiyle benzerdir sadece kontrol boyutu ile bir ilişki bulunamamıştır. Babası tarafından kabul edilen, ilgi gören ergenlerin zorbalık olaylarına dahil olma olasılığının azaldığı belirtilmektedir. Ayrıca aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalan öğrencilerin daha fazla zorbalık yaptığı ve zorbalığa maruz kaldığı belirlenmiştir (Ergün, 2015).

Anne-baba desteğinin, zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma ile doğrudan ilişkisini ve arkadaşlık niteliği üzerinden dolaylı ilişkisini incelemeyi amaçlayan çalışma 7-10. sınıf 348 erkek ergenle yürütülmüştür. Doğrudan ilişkilere



ait bulgular, anneden algılanan desteğin olumsuz arkadaşlık niteliği, zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma ile negatif yönde ilişkili olduğunu; babadan algılanan desteğin olumlu arkadaşlık niteliği ile pozitif yönde, olumsuz arkadaşlık niteliği ve zorbalık davranışı ile negatif yönde ilişkili olduğunu; olumsuz arkadaşlık niteliği ile zorbalık davranışı arasında pozitif ilişki; olumlu arkadaşlık niteliği ile zorbalık davranışı arasında negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Dolaylı ve aracı rollere ait bulgular, babadan algılanan desteğin olumsuz arkadaşlık niteliğindeki azalma aracılığıyla ve anneden algılanan desteğin ise babadan algılanan destek üzerinden akran zorbalığı yapma ve zorbalığa maruz kalma üzerinde koruyucu olabildiğini göstermiştir (Yaban, Sayıl ve Kındap Tepe, 2013).

Sayıl ve Kındap (2010) 12-18 yaşlarındaki 777 ergen üzerinde Barber-Psikolojik Kontrol ölçeğini Türkçeye uyarlamaya çalışmıştır. Uyuşma ve ayrılık geçerliliğini ölçmek amacıyla yapılan analizler sonucunda ölçeğin iki boyutunu oluşturan ebeveyn saymazlığı (ES) ve psikolojik kontrol (PK); ergenin algıladığı ebeveyn izlemesi, ebeveyn desteği, demokratik ebeveyn tutumu, benlik saygısı ile negatif yönde; otoriter ebeveyn tutumu, yalnızlık ve zorbalık ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca alt boyutlar bazında cinsiyete ilişkin incelemelerde kızlara kıyasla erkekler anne ve babalarından daha fazla saymazlık algılamaktadırlar. Anneden algılanan psikolojik kontrol cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermezken; babadan algılanan psikolojik kontrol erkeklerde daha yüksektir. Ayrıca annelerden algılanan PK ve ES, babalardan algılanan PK ve ES'den daha fazladır. Erkeklerin algıladıkları psikolojik kontrol düzeyi kızlardan daha yüksektir; kızlar ebeveynlerinden daha fazla davranışsal kontrol algıladıklarını belirtmiştir (Sayıl ve Kındap, 2010).

Geleneksel akran zorbalığı, sanal zorbalık ve ebeveyn izlemesini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan çalışmanın örneklemini 6-12. sınıf 1112 ergen oluşturmaktadır. Erkek öğrencilerin hem geleneksel hem sanal zorbalıkta zorbalık ve mağduriyet düzeyleri kızlardan daha yüksektir. Üst sınıftaki öğrencilerin geleneksel ve sanal zorbalık yapma, sanal zorbalığa maruz kalma puanları alt sınıflara göre daha yüksektir. Erkekler, kızlara göre ve üst sınıftakiler, alt sınıftakilere göre ebeveynleri tarafından daha az takip edilmektedir. Geleneksel akran zorbalığına dahil olanlar sanal zorbalığa da dahillerse aynı zorbalık statüsünde yer alma olasılıkları yüksektir. Ebeveyn takibinin hem zorbalık yapma

hem zorbalığa maruz kalma açısından koruyucu faktör olduğu belirtilmiştir (Doğan Çevirgen, 2018).

Lisede okuyan 340 öğrenci ile yürütülen çalışmada akran zorbalığı, aile işlevselliği ve çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Aile değerlendirme ölçeğinin tüm alt boyutları (problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, ilgi, davranış kontrolü, genel fonksiyon) ile akran zorbalığı arasında ilişki bulunmuştur. Aile içi iletişim, duygusal tepki verebilme, rollerin dağılımı, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü, genel işlevler boyutlarında ailesini daha sağlıklı algılayan ergenler bu boyutlarda ailelerini sağlıklı algılayanlara göre zorbalık ve mağduriyet ölçeğinden daha yüksek puan almışlardır. Ailelerin problem çözme becerisine göre ergenlerin zorbalık ve mağduriyet puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Ünal, 2019).

Zorbalık statülerinin yordayıcıları olarak anne baba ilişkileri, akran ilişkileri ve bu ilişkilerin cinsiyetle ortak etkilerinin incelendiği çalışmada farklı sosyoekonomik düzeydeki genel liselerde okuyan 595 öğrenciden toplanan veriler analiz edilmiş. Anne babayla ilişkilerdeki artış 'nötr (karışmayan)' grupta olmaktan çok 'zorba' ve 'zorba/mağdur' grupta olma olasılığını azaltmaktadır. Ebeveynleri ile ilişkileri iyi olan erkeklerin 'nötr' grupta olma olasılığı kızlara göre daha yüksektir. Akran ilişkilerindeki artış 'nötr' grupta olmaktan çok, 'zorba' grupta olma olasılığını arttırırken, 'mağdur' grubunda olma olasılığını azaltmaktadır. Akran ilişkileri iyi olan kızların, 'nötr' grupta olmaktan çok 'zorba/mağdur' grupta olma olasılıkları erkeklere göre daha yüksektir (Totan ve Deniz Yöndem, 2007).

Aile duygu dışı vurumunun ve psikopatolojinin öğrencilerin dahil olduğu zorbalık statülerine etkisini inceleyen araştırma, farklı sosyoekonomik düzeydeki ortaokullarda okuyan 856 ergenle yürütülmüş. Duygusal sorunlar yaşamak; zorba/mağdur ve mağdur grubuna dahil olma olasılığını artırırken, zorba grubu için böyle bir durum söz konusu değildir. Akran sorunları, mağdur olma riskini nötr gruba göre 1.5 kat arttırırken; davranış sorunları da zorba olma riskini nötr gruba göre 1.33 arttırmaktadır. Prosososyal davranış ise sadece zorba/mağdur grubuna dahil olma riskini azaltmaktadır. Ailelerin aşırı müdahaleciliği, nötr gruba göre 'mağdur' olma riskini 1.04 kat, 'zorba/mağdur' olma riskini ise 1.08 kat arttırmaktadır. Bununla birlikte duygusal destek yokluğu puanlarının artması ise, 'zorba/mağdur' olma riskini nötr gruba göre 1.03 kat arttırmaktadır (Gür vd., 2020).

Yapılan çalışmalar anne baba tutumlarının çocuklar üzerindeki önemli etkisini ortaya koymaktadır. Çalışmalar demokratik tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının daha sağlıklı kişilik özelliklerine sahip olduğunu, daha az olumsuz davranışlarda bulunduğunu göstermektedir. Demokratik tutumla yetişen çocukların zorbalık olaylarına karışmama olasılıklarının daha yüksek olması beklenirken, olumsuz ebeveyn tutumu ile yetişen çocukların zorbalığa dahil olma olasılıklarının daha yüksek olması beklenmektedir.

**Temel psikolojik ihtiyaçlar ve akran zorbalığı ile ilgili araştırmalar.** Lise öğrencilerinde akran zorbalığına maruz kalma: Temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirlik adlı tez çalışmasına 1198 lise öğrencisi katılmıştır. Yapılan analizler sonucunda akran zorbalığına maruz kalma ile temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirlik arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Özerklik ihtiyacının yeterince karşılanmamış olması kızlarda da erkeklerde de zorbalık mağduru olma olasılığını arttırmıştır. Ayrıca kızlarda anneye duygusal erişilebilirliğin azlığı, erkeklerde ise ilişki ihtiyacının yeterince karşılanmamış olması zorbalık mağduriyeti için risk faktörüdür (Gök, 2017).

Öğrencilerin zorba ya da mağdur grubunda yer almalarına okul ikliminin, prososyal davranışların, temel ihtiyaçların (güç, ait olma, eğlence, özgürlük) ve cinsiyetin etkisini incelemek amacıyla yürütülen çalışmaya farklı sosyoekonomik düzeydeki ortaokullarda okuyan 456 ergen katılmıştır. Analiz sonuçlarına göre temel ihtiyaçlar dışındaki tüm değişkenler zorbalık davranışını anlamlı şekilde yordamaktadır. Olumlu okul iklimi, öğrencilerin zorbalık davranışlarını azaltmaktadır. Faydacı yardım, çıkara dayalı olduğu için zorbalık eğilimini artırırken; özgeci yardım, başkaları odaklı olduğu için zorbalık eğilimini azaltmaktadır. Kızlar, erkeklerden daha fazla zorbalık eğilimi göstermiştir (Çalık, Özbay, Özer, Kurt ve Kandemir, 2009).

Şahin ve Korkut Owen'in (2009) psikolojik ihtiyaçları farklı olan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini incelemeyi amaçladığı çalışmaya 1011 lise öğrencisi katılmıştır. İlişki ihtiyacı alt düzeyde karşılanan öğrencilerin, orta ve yüksek düzeyde karşılananlara göre saldırganlık düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Yeterlik ihtiyacı alt düzeyde karşılanan öğrencilerin, yeterlik ihtiyacı orta düzeyde karşılananlara göre saldırganlık düzeyleri anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Özerklik ihtiyacının saldırganlık düzeyindeki temel etkisi ise anlamlı bulunmamıştır.

Psikolojik ihtiyaçlar ile boyun eğici davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan çalışma 235 lise ğrencisi ile yürütülmüştür. Analiz sonuçlarına göre psikolojik ihtiyaçların başarı, özerklik, başatlık alt boyutları ile boyun eğme davranışı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. İlişki ihtiyacı boyutu ile boyun eğme davranışı arasında ise negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Özerklik ve ilişki ihtiyaçları, boyun eğme davranışını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Ergenlerde karşılanmayan psikolojik ihtiyaçlar, boyun eğici davranışlara yol açmaktadır (Hamurcu ve Sargın, 2011).

Okul temelli sosyal destek ile okul temelli öznel iyi oluş arasındaki ilişkide okuldaki temel psikolojik ihtiyaç tatmininin aracı rolünün incelendiği çalışmaya 1476 Çinli ergen katılmıştır. Araştırma bulgularına göre okulda temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması, ğretmen desteği ve okulla ilişkili öznel iyi oluş arasında kısmı; sınıf arkadaşı desteği ve okulla ilişkili öznel iyi oluş arasında tam arabuluculuk yapmaktadır. Öğretmen desteği ve okul temelli öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi açıklarken özerklik, yeterlik ve ilişki ihtiyaçlarının doyumunu etki büyüklüğü açısından birbirine benzerdir. Sınıf arkadaşı desteği ve okul temelli öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi açıklarken özerklik ihtiyacının doyumunu, yeterlik ve ilişki ihtiyaçlarının doyumuna göre daha zayıftır (Tian, L., Tian, Q. ve Huebner, 2016).

Hong Kong'da 536 ergenle yürütülen boylamsal çalışmada zorbalık içinde yer alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun düşük akademik başarıya sahip olduğu ve bu çoğunluk içinde en fazla orana en problemlili grup olan zorba/mağdurların sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda ilişki ihtiyacı için algılanan ğretmen desteği, zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan grup üyelerini tahmin etmede yordayıcıdır. Mağdur ve zorba/mağdurların öğretmenlerinden algıladıkları ilişki ihtiyacı desteğinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak ihtiyaçların tatmin edilmesinin, akran zorbalığına karşı koruyucu bir faktör olduğu belirtilmiştir (Lam, Law, Chan, Wong ve Zhang, 2015).

Hein ve arkadaşlarının (2015) algılanan ğretmen kontrolü davranışı ile öfke ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkide algılanan temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesinin aracı rolünü incelediği çalışmaya 12-16 yaşlarındaki 602 ğrenci katılmıştır. Öğretmen, kontrol etme davranışı olarak korkutma (hakaret, bağırma, fiziksel ceza vb.) ile koşullu olumsuz saygıyı (ğrenciden destek, dikkat ve ilgiyi çekme vb.) kullandığında öğrenciler temel psikolojik ihtiyaçlarının daha çok

engellendiğini düşünmektedir. Aşırı kontrol davranışı ve ödül ile kontrol davranışı ile temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesi arasında ilişki bulunmamıştır. Öğretmenin kontrol davranışının iki şeklinin temel psikolojik ihtiyaçların engellenmesi yoluyla öfke ve zorbalık üzerinde dolaylı etkisi olduğu belirtilmiştir.

Özetle karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçlar; bireylerin daha öfkeli, saldırgan, şiddet eğilimli ya da daha itaatkar olmasında etkilidir. Araştırma sonuçları, karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçların kişinin psikolojik iyi oluşuna zarar verdiği savını desteklemektedir. Bunun sonucunda temel psikolojik ihtiyaçları yeterli düzeyde karşılanmayan gençlerin zorbalık olaylarına karışma olasılıklarının daha yüksek olması beklenmektedir.

### Bölüm 3

#### Yöntem

Araştırma yöntemi olarak ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Nicel olarak tasarlanmış araştırmanın bağımsız değişkenleri: Temel psikolojik ihtiyaçlar (TPI), anne baba tutumları (ABT), cinsiyet ve aile içi şiddet durumu iken araştırmanın bağımlı değişkenleri: Akran zorbalığı statüleridir. Bu bölümde sırasıyla araştırma grubunun özellikleri, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve araştırmada uygulanan veri analizi yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir.

#### Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında büyükşehir statüsündeki bir ilin merkez ilçesine bağlı Anadolu liselerinde okuyan 697 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubunu betimlemek amacıyla araştırmada yer alan demografik değişkenlere, aile içi şiddet durumuna ve zorbalık ölçeğinden elde edilen zorbalık statülerine ilişkin dağılım Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1

#### *Öğrencilerin Demografik Özelliklere, Aile İçi Şiddet Durumuna ve Zorbalık Statülerine Göre Dağılımı*

Değişkenler	Grup	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	387	55.5
	Erkek	310	44.5
Yaş	14	61	8.8
	15	220	31.6
	16	192	27.5
	17	158	22.7
	18 yaş ve üzeri	66	9.5
Aile İçi Şiddet	Yok	493	70.7
	Var	204	29.3
Zorbalık Statüsü	Nötr	204	29.3
	Zorba	27	3.9
	Mağdur	170	24.4
	Zorba Mağdur	296	42.5
Toplam		697	100

Araştırmaya katılan 697 öğrencinin %55.5'i kız, %44.5'i ise erkektir. Yaşa göre öğrencilerin %8.8'i 14 yaşında, %31.6'sı 15 yaşında, %27.5'i 16 yaşında, %22.7'si 17 yaşında, %9.5'i 18 yaş ve üzerindedir. Öğrencilerin %70.7'si aile içinde

şiddetin olmadığını belirtirken %29.3'ü ise aile içi şiddetin olduğunu belirtmiştir. Zorbalık ölçeğinden elde edilen zorbalık statülerine göre ise öğrencilerin %42.5'i zorba/mağdur, %24.4'ü mağdur ve %3.9'u ise zorba statüsünde yer alarak toplamda öğrencilerin %70.7'si akran zorbalığına dahil olmuştur. Öğrencilerin %29.3'ü akran zorbalığı olaylarına karışmayarak nötr grubunda yer almıştır.

### **Veri Toplama Süreci**

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları için uyarlayan ve geliştiren araştırmacılardan, çalışmanın etik açıdan uygunluğu için Hacettepe Etik Kurul Komisyonundan ve okullardan veri toplamak için ayse.meb.gov.tr üzerinden ön başvuru yapılarak İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinden gerekli izinler alınmıştır (Bkz. Ek-A, D, E). 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan büyükşehir statüsündeki bir ilin merkez ilçesine bağlı olan ve rastgele seçilen beş Anadolu lisesinde uygulama yapılmıştır. İlgili okulların idaresiyle ön görüşmeler yapılarak veri toplamak için uygun gün, saat ve sınıflar belirlenmiştir. Aynı gün belirlenen sınıflara araştırma ve araştırmacı hakkında bilgi verilerek Veli Onam Formları (Bkz. Ek-C) dağıtılmıştır. Ölçek uygulaması için belirlenen gün ve saatte ilgili sınıflara gidilerek Veli Onam Formlarını getiren öğrencilere öncelikle Gönüllü Katılım Formları (Bkz. Ek-Ç) doldurtulmuştur. Bu formların toplanmasının ardından ölçeklere ilişkin açıklamalar yapılarak ölçeklerin cevaplanmasına geçilmiştir. Genel olarak uygulama, sınıflarda küçük gruplar üzerinde bir ders saatinde gerçekleştirilmiştir. Sadece bir okulda gönüllü öğrenciler toplantı salonunda toplanarak büyük gruba uygulama yapılmıştır. Veri toplama uygulamaları araştırmacının kendisi tarafından yapılmış ve yaklaşık bir buçuk ay sürmüştür.

### **Veri Toplama Araçları**

Öğrencilerin zorbalık statülerini (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr) tespit etmek için Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu; anne baba tutumlarını tespit etmek için Anne Baba Tutum Ölçeği; öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının doyum düzeyini tespit etmek için Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu; demografik bilgileri elde etmek için ise araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi

Formu kullanılmıştır. Kullanılan formlara ilişkin detaylı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

**Kişisel Bilgi Formu.** Araştırmacı tarafından hazırlanan formda cinsiyet, yaş ve aile içi şiddet durumuna ilişkin sorular yer almaktadır (Bkz. Ek-B4). Aile içi şiddet durumuna ilişkin tek maddeyle ölçüm yapılmıştır.

**Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu (AZBÖ).** Ayas ve Pişkin (2015) tarafından zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan ergenleri belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, zorba ve mağdur ölçeği olmak üzere 2 ayrı alt ölçekten oluşmaktadır. Yapı geçerliliği için zorbalığın literatürde tanımlanan 6 alt yapısı doğrultusunda yapılan birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçek; fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, dışlama, söylenti çıkarma, eşyalara zarar verme ve cinsel zorbalık olmak üzere 6 faktör ve toplamda 53 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler Ek-B1’de sunulmuştur. Her madde ‘ben yaptım’ ve ‘bana yapıldı’ şeklinde cevaplandırılmaktadır. Mağdur ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı toplam ölçek için 0.93, ‘fiziksel zorbalık’ alt ölçeği için 0.82, ‘sözel zorbalık’ alt ölçeği için 0.75, ‘izolasyon’ alt ölçeği için 0.77, ‘söylenti yayma’ alt ölçeği için 0.75, ‘eşyalara zarar verme’ alt ölçeği için 0.80 ve ‘cinsel zorbalık’ alt ölçeği için 0.88 olarak hesaplanmıştır. Zorba ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı toplam ölçek için 0.92, ‘fiziksel zorbalık’ alt ölçeği için 0.83, ‘sözel zorbalık’ alt ölçeği için 0.74, ‘izolasyon’ alt ölçeği için 0.75, ‘söylenti yayma’ alt ölçeği için 0.66, ‘eşyalara zarar verme’ alt ölçeği için 0.79 ve ‘cinsel zorbalık’ alt ölçeği için 0.88 olarak hesaplanmıştır.

Zorba alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birini “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” yaptığını ve mağduriyet alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirine “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” maruz kalmadığını belirten kişiler ‘zorba’; mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birine “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” maruz kaldığını ve zorba alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirini “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” yapmadığını belirten kişiler ‘mağdur’; mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden en az birine “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” maruz kaldığını ve zorba alt ölçeğinde ise zorbaca eylemlerden en az birini “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” yaptığını belirten kişiler ‘zorba/mağdur’; mağdur alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirine “hemen hemen her gün” veya



“haftada en az bir kez” maruz kalmadığını ve zorba alt ölçeğinde zorbaca eylemlerden hiçbirini “hemen hemen her gün” veya “haftada en az bir kez” yapmadığını belirten kişiler ‘nötr’ olarak nitelendirilmektedir.

Bu araştırma kapsamında mağdur ve zorba ölçekleri ve bu ölçeklerin alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Mağdur ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.94, ‘fiziksel zorbalık’ alt ölçeği için 0.85, ‘sözel zorbalık’ alt ölçeği için 0.75, ‘izolasyon/dışlama’ alt ölçeği için 0.82, ‘söylenti yayma’ alt ölçeği için 0.79, ‘eşyalara zarar verme’ alt ölçeği için 0.77 ve ‘cinsel zorbalık’ alt ölçeği için 0.82 olarak hesaplanmıştır. Zorba ölçeğinin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı toplam ölçek için 0.94, ‘fiziksel zorbalık’ alt ölçeği için 0.89, ‘sözel zorbalık’ alt ölçeği için 0.78, ‘izolasyon/dışlama’ alt ölçeği için 0.79, ‘söylenti yayma’ alt ölçeği için 0.78, ‘eşyalara zarar verme’ alt ölçeği için 0.78 ve ‘cinsel zorbalık’ alt ölçeği için 0.84 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayılarının orijinal formdaki güvenilirlik katsayılarına yakın olduğu görülmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .70 üzerinde olması gerekir (DeVellis,1991). Mağdur ve zorba alt ölçekleri ve bunların alt boyutlarından elde güvenilirlik katsayıları .70’in üzerindedir. Sonuçlar bu araştırma kapsamında yapılan ölçümün güvenilir olduğunu göstermektedir.

**Anne Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ).** Maccoby ve Martin’in (1983; akt. Lamborn vd., 1991) çalışmalarında öne sürdükleri çocuğa tepki vermede duyarlılık (responsiveness) ve talepkarlık (demandigness) boyutlarından ve ayrıca anne baba tutumu ile ilgili var olan diğer çalışmalardan yararlanılarak Lamborn ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek üç boyuttan oluşmaktadır. Kabul/ilgi boyutu çocukların anne babalarını ne derece sevecen, ilgili ve katılımcı olarak algıladıklarını; denetleme boyutu çocukların anne babalarını ne derece denetleyici olarak algıladıklarını; psikolojik özerklik boyutu anne babanın demokratik tutumu ne derece uyguladıklarını ve çocuğu bireyselliğini ifade etme yönünde ne derece cesaretlendirdiklerini ölçmeyi amaçlar. Yılmaz (2000) tarafından ilköğretim, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde uyarlama çalışması yapılmıştır. Bu araştırmanın da çalışma grubunu oluşturan lise öğrencileri için güvenilirlik katsayıları ve iç tutarlık katsayıları sırasıyla; kabul/ilgi alt ölçeği için .82 ve .70, denetleme alt ölçeği için .88 ve .69, psikolojik özerklik alt ölçeği için .76 ve .66 olarak bulunmuştur

Üç faktör üzerinden Varimaks rotasyon analizi sonucunda lise öğrencilerinde, birinci faktörün açıkladığı varyans %13.7, ikinci faktörün %10.9, üçüncü faktörün %7.5 ve üç faktörün topluca açıkladığı varyans ise %32.1'dir. Lise öğrencilerinden elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, Varimaks rotasyonu sonrası temel bileşenler analizi oldukça sade ve yorumlanabilir bir faktör örüntüsü ortaya çıkarmıştır. ABTÖ kabul/ilgi, psikolojik özerklik ve denetleme/kontrol olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler Ek-B2'de sunulmuştur. Ölçekten toplam puan elde edilmemektedir. Ölçeğin boyutlar bazında değerlendirilmesi uygundur (Yılmaz, 2000).

Ölçeğin 19. maddeye kadar olan tek numaralı (1,3,5,7,9,11,13,15,17) 9 maddesinin toplamı kabul/ilgi boyutunu oluşturmakta ve bu maddeler aynı şekilde puanlanmaktadır. Bu alt boyuttan alınan yüksek puan, algılanan ilginin yüksek olduğunu gösterir. Çift numaralı maddeler ise psikolojik özerklik boyutunu oluşturmakta ve bu maddeler ters puanlanmaktadır, sadece 12. madde aynı şekilde puanlanmaktadır. Bu çift numaralı (2,4,6,8,10,12,14,16,18) maddelerin toplamı psikolojik özerklik boyutunu oluşturur ve ters maddeler dönüştürüldükten sonra alınan yüksek puan algılanan psikolojik özerkliğin yüksek olduğunu gösterir.

Ölçeğin 19-26. Maddelerindeki soruların toplam puanı denetleme boyutunu oluşturmaktadır. Ölçeğin 19. ve 20. maddeleri 1 ile 7 arasında puanlanmaktadır. Eğer cevap 'hayır' ise 7 puan almakta, 'istediğim saate kadar' ise 1 puan almaktadır. Ölçeğin 21-26. maddeleri ise 1 ile 3 arasında puanlanmaktadır. 'Hiç çaba göstermez' 1, 'çok az çaba gösterir' 2 ve 'çok çaba gösterir' 3 puan almaktadır. Bu boyuttan alınan yüksek puan ebeveyn denetiminin yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları sırasıyla; 'kabul/ilgi' alt ölçeği için .76, 'denetleme' alt ölçeği için .68 ve 'psikolojik özerklik' alt ölçeği için .67 olarak bulunmuştur. Hesaplanan güvenilirlik katsayılarının orijinal çalışmadaki güvenilirlik katsayılarına yakın olduğu görülmektedir.

**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu (TPIÖ).** Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen ölçek Kesici, Üre, Bozgeyikli ve Sünbül (2003) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmayla Türkçeye uyarlanmıştır. Asıl form yeterlik, özerklik, ilişki olmak üzere 3 alt ölçekten ve toplamda 21 maddeden oluşmaktadır.

Şahin (2007) tarafından lise öğrencilerine yapılan uyarlama çalışmasında orijinal ölçek üç ihtiyacı ölçmeye yönelik olarak geliştirildiği için faktör sınırlamasına gidilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda üç madde 1. faktörde yük değeri vermediği için ve bir madde de güvenilirliği düşürdüğü için ölçekten çıkarılmıştır. Böylece lise formu 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ilişkin örnek maddeler Ek-B3'te sunulmuştur. Lise öğrencilerine uyarlanan ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 'ilişki' alt boyutu için .77, 'yeterlik' alt boyutu için .64 ve 'özerklik' alt boyutu için .69 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam güvenirlik katsayısı ise .82 olarak bulunmuştur.

Ölçekten, dört madde çıkarıldıktan sonra, yapılan analizde ise KMO katsayısı .84'e yükselmiş ve Barlett's testi ise anlamlı çıkmıştır. Faktörlerin her bir değişken üzerindeki ortak faktör varyansı maddeler çıkarıldıktan sonra .39 ile .72 arasında değiştiği görülmüştür. Analizde ölçeğin üç faktörünün toplam varyansın %42.30'unu açıklarken; sadece birinci faktörün açıkladığı varyans oranının %27.17 olduğu gözlenmiştir. İlk analizde maddelerin faktör yüklerinin birinci faktörde .30 ile .67 arasında değiştiği gözlenirken; son analizde .39 ile .72 arasında değiştiği gözlenmiştir. Son yapılan analizde varimax eksen döndürme tekniği sonrasında birinci faktörün yedi maddeden (4, 7, 10, 12, 14,16), ikinci faktörün altı maddeden (1, 3, 5, 9, 13, 15), üçüncü faktörün dört maddeden (2, 6, 8,15) oluştuğu belirlenmiştir. Beşli likert tipinde olan ölçek ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı puanları vermektedir. Ters maddeler dönüştürüldükten sonra her boyuttan alınan puan artışı o ihtiyacın karşılandığını ifade etmektedir.

Bu araştırma kapsamında hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı toplam ölçek için .85, 'ilişki' alt boyutu için .78, 'yeterlik' alt boyutu için .57 ve 'özerklik' alt boyutu için .65 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geneline ve 'ilişki' alt boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı orijinal çalışmadakine yakın olmakla birlikte 'yeterlik' ve 'özerklik' alt boyutlarına ilişkin güvenirlik katsayısı orijinal çalışmadakinden daha düşük bulunmuştur.

## **Verilerin Analizi**

Verilerin analizi için SPSS 22 programı kullanılmıştır. Analizlere başlamadan önce kayıp veri kontrolü yapılmıştır. Herhangi bir kayıp veriye rastlanmamıştır. Ayrıca lojistik regresyonda yordayıcı değişkenlere ilişkin varsayım olan uç değer

kontrolü yapılmıştır. Yordayıcı değişkenlerde tek değişkenli uç değerler için z puanları ve çok değişkenli uç değerler için mahalanobis uzaklık değerleri hesaplanmıştır. Z standart değerleri -3.29 ile +3.29 aralığı dışında olanlar tek değişkenli uç değer olarak ifade edilirken Mahalanobis uzaklık değerleri  $p=.0001$ 'den küçük olasılığa sahip olan değerler çok değişkenli uç değerler olarak ifade edilir (Mertler ve Vannatta, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2007). Sonuç olarak z standart değerleri ve mahalanobis uzaklık değerleri belirtilen sınırlar içinde olduğundan uç değere rastlanmamıştır.

Öncelikle demografik değişkenler ve zorbalık statülerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri elde edilmiştir. Sonrasında bu araştırma kapsamında ölçeklerin her bir alt boyutu için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Araştırmanın ana problemini oluşturan ABT ve TPI'nin zorbalık statüsünü yordama gücünü incelemek için yordanan değişkenin kategorik olması ve kategori sayısının ikiden fazla olması sebebiyle çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın yordayıcı değişkenlerini ABTÖ'nün alt boyutları olan ilgi, psikolojik özerklik, denetim ile TPIÖ'nün alt boyutları olan ilişki, yeterlik, özerklik ihtiyaçları oluşturmaktır. Araştırmanın yordanan değişkeni ise zorbalık statüleridir (zorba, mağdur, zorba/mağdur, nötr). Lojistik regresyon analizinin (LRA) amacı ilk başta bireyleri sınıflamak sonra bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi ortaya çıkarmaktır (Mertler ve Vannatta, 2005). LRA, yordayıcı değişkenlerin sürekli ve/veya süreksiz olabildiği, yordanan değişkenin ise süreksiz olduğu bir analizdir. LRA normallik, süreklilik, eş varyanslık ve çok değişkenli normallik gibi varsayımlar gerektirmeden regresyon modeli kurulabilmesini sağlayan bir analizdir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Ancak LRA için de bazı gereklilik ve varsayımlar bulunmaktadır. Tüm kategorik değişken çiftleri için tüm hücrelerde beklenen frekans 1'den büyük olmalı ve beklenen frekansın 5'ten küçük olduğu hücre sayısı %20'yi geçmemelidir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Çapraz tablolama analizi ile bu varsayımın sağlandığı doğrulanmıştır.

LRA'nın yapılabilmesi için yordayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olmamalıdır. Çoklu doğrusal bağlantı sorunu değişkenler arası korelasyonun ( $r>.90$ ) yüksek olması durumunda ortaya çıkar. Çoklu bağlantı problemi tolerans ve VIF değerlerine göre bakılabilir. Tolerans değerinin 0.10'dan düşük ve VIF değerinin ise 10'dan büyük olduğu durumlarda bağımsız (yordayıcı)

değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi vardır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Tolerans değerleri 0.10'dan büyük ve VIF değerleri ise 10'dan küçük olarak elde edildiğinden bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi yoktur. Diğer bir deyişle bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon ( $r > .90$ ) yoktur. LRA, yordayıcılar ile sonuç değişkeninin logit değeri arasında doğrusal ilişki olduğunu varsayar (Şenel ve Alatlı, 2014). Doğrusallık sayıltısı Box–Tidwell yaklaşımı (Tabachnick ve Fidell, 2007) kullanılarak .05 anlamlılık düzeyinde incelenmiş ve sayıltının ihlal edilmediği görülmüştür.

Hataların bağımsızlığı, LRA'nın varsayımları arasındadır. LRA'da gözlenen varyansın beklenen varyanstan büyük olması aşırı yayılım olarak tanımlanır. Bu durum standart hataları küçültme eğiliminde olması ve modeldeki yordayıcılara ilişkin güven aralıklarını daraltmasından dolayı problem oluşturur. Hataların bağımsızlığı varsayımı için aşırı yayılımın tespiti; uyum iyiliği değerlerindeki pearson veya deviance ki kare istatistiğinin kendi serbestlik derecesine oranının hesaplanmasıyla bulunur. Bu oran dağılım parametresi ( $\phi$ ) olarak adlandırılır. Dağılım parametresinin 1'den büyük olması aşırı yayılımın olduğunu gösterir. Ancak  $\phi$ 'nin 2'den fazla ya da 2'ye yaklaşık bir değer olması durumunda aşırı yayılım problem olarak görülebilir (Field, 2009, s. 273, 276; Akt. Şenel ve Alatlı, 2014). Daha küçük bir dağılım parametresi üreteceğinden deviance (sapma) ki kare istatistiği üzerinden hesaplama yapılmıştır. Dağılım parametresi ( $\phi$ ) 0,75 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak aşırı yayılım sorunu yoktur. LRA'nın varsayımlarının karşılandığı anlaşıldıktan sonra ABT, TPI ve zorbalık statüleri arasında nasıl bir ilişki olduğunun anlaşılması için çok kategorili lojistik regresyon analizi yapılmıştır.

Cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerine dağılımda anlamlı bir fark olup olmadığı ki-kare analizi ile incelenmiştir. Bu yöntem iki kategorik değişkene ilişkin oranlar arasında fark olup olmadığını gösteren ve parametrik olmayan bir yöntemdir. Kişisel bilgi formunda aile içi şiddet durumu 5'li likert tipinde sıklık ifadeleri şeklinde sorulmuş olmasına rağmen her kategoride frekans değeri yeterli olmadığından yanıtlar var-yok formuna dönüştürülerek analiz yapılmıştır. 'Hiçbir zaman' yanıtı 'yok', diğer yanıtlar ise 'var' olarak kodlanmıştır.

## Bölüm 4

### Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin istatistiksel sonuçlara yer verilmiştir. Bununla birlikte bulgulara ilişkin yorumlamalar yapılmıştır. Zorbalık statülerinin yordayıcılarına ilişkin bulgu ve yorumların ardından cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerinin dağılımına ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

#### **Zorbalık Statülerinin Yordayıcılarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar**

Araştırmanın temel problemini oluşturan anne baba tutumu (ABT) ve temel psikolojik ihtiyaçların (TPİ) zorbalık statüsünü yordamadaki rolünü incelemek için çok kategorili (multinomial) lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda amaçlanan model ile başlangıç modeli arasındaki -2LL (-2 Log Likelihood) farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ( $\chi^2(18)=118.661$ ,  $p<.05$ ). Sonuç olarak amaçlanan modelde yer alan bağımsız (yordayıcı) değişkenler kestirilen modele anlamlı katkı sağlamıştır. Lojistik regresyon modelindeki bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi Cox-Snell'e göre %15.7 ve Nagelkerke'ye göre %17.2 bulunmuştur. Lojistik regresyondaki R-kare değerleri, çoklu regresyonda elde edilen R-kare değerlerine göre oldukça küçük olma eğiliminde olduğundan 0,20-0,40 arasındaki bir değer çok yüksek olduğu söylenebilir (Şenel ve Alatlı, 2014). Dolayısıyla modelin zorbalık statülerini açıklama gücünün orta düzeyde olduğu söylenebilir. LRA'da amaçlanan modelin sonuç değişkenini tanımlamadaki etkililiğini belirlemek için modelin uyum iyiliği incelenmiştir. Model uyumuna ilişkin Pearson ve sapma istatistiklerine göre gözlenen ve beklenen frekans değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir ( $p>.05$ ). Sonuç olarak modelin veriye uygunluğu iyidir. Model nötr gruptaki öğrencilerin %51'ini, zorba gruptaki öğrencilerin %3.7'sini, mağdur grubundaki öğrencilerin %8.8'ini ve zorba/mağdur grubundaki öğrencilerin de %76.7'sini doğru olarak sınıflandırmıştır. Sınıflandırma doğruluğu en fazla oranda zorba/mağdur grubunda elde edilmiştir. Tüm modelin doğru sınıflandırma oranı %49.8 olarak bulunmuştur. Manidar bir -2LL değeri oluşturarak modele anlamlı katkı yapan yordayıcı değişkenler Anne Baba Tutum Ölçeğinin (ABTÖ) tüm alt boyutları ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin (TPİÖ) 'ilişki' alt boyutu olarak elde edilmiştir

( $p < .05$ ). Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin yeterlik ve özerklik alt boyutlarının ise başlangıç modeline göre farkı alınan -2LL değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir ( $p > .05$ ). Kurulan lojistik regresyon modeline bu boyutların katkısı yoktur. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin regresyon katsayıları (B), standart hata, Wald istatistikleri, odds oranı ve güven aralıkları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

*Zorbalık Statülerinin Yordayıcılarına İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları*

Zorbalık Statü		B	Standart Hata	Wald	sd	p	Odds Oranı	%95 Güven Aralığı	
Zorba	Sabit	1.507	1.892	0.634	1	0.426			
	İlgiABT	-0.123	0.039	9.689	1	0.002	0.885	0.819	0.956
	ÖzerklikABT	-0.008	0.043	0.037	1	0.847	0.992	0.912	1.078
	DenetimABT	-0.054	0.042	1.65	1	0.199	0.947	0.872	1.029
	YeterlikTPİ	0.097	0.072	1.814	1	0.178	1.101	0.957	1.268
	ÖzerklikTPİ	-0.012	0.091	0.016	1	0.899	0.989	0.827	1.182
	İlişkiTPİ	-0.019	0.052	0.137	1	0.712	0.981	0.886	1.086
Mağdur	Sabit	2.954	1.074	7.566	1	0.006			
	İlgiABT	-0.03	0.024	1.666	1	0.197	0.97	0.926	1.016
	ÖzerklikABT	-0.066	0.022	8.866	1	0.003	0.936	0.896	0.978
	DenetimABT	0.048	0.028	2.958	1	0.085	1.049	0.993	1.107
	YeterlikTPİ	0.029	0.038	0.602	1	0.438	1.03	0.956	1.109
	ÖzerklikTPİ	-0.052	0.047	1.192	1	0.275	0.95	0.865	1.042
	İlişkiTPİ	-0.074	0.026	8.018	1	0.005	0.928	0.882	0.977
Zorba Mağdur	Sabit	7.337	0.941	60.832	1	.000			
	İlgiABT	-0.063	0.021	8.911	1	0.003	0.939	0.901	0.979
	ÖzerklikABT	-0.083	0.02	17.406	1	.000	0.920	0.885	0.957
	DenetimABT	-0.061	0.022	7.587	1	0.006	0.941	0.901	0.983
	YeterlikTPİ	0.003	0.034	0.009	1	0.925	1.003	0.939	1.072
	ÖzerklikTPİ	-0.005	0.043	0.012	1	0.914	0.995	0.915	1.083
	İlişkiTPİ	-0.069	0.024	8.286	1	0.004	0.933	0.891	0.978

Referans Kategorisi: Nötr

$R^2=0.157$  (Cox ve Snell)

$R^2=0.172$  (Nagelkare).

Her bir zorbalık grubu, nötr gruba (referans kategoriye) göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Modelde yer alan her bir bağımsız değişkene ait lojistik regresyon katsayısının anlamlılığı Wald testi ile kontrol edilmiştir. Zorba kategorisinde olma olasılıklarını sadece ABTÖ’nün ‘ilgi’ boyutu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır (Wald=9.689,  $p < .05$ ). Mağdur kategorisinden olma olasılıklarını ABTÖ’nün ‘psikolojik özerklik desteği’ boyutu (Wald=8.886,  $p < .05$ ) ve TPİÖ’nün

ilişki boyutu (Wald=8.018,  $p<.05$ ) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Zorba/mağdur kategorisinde olma olasılıklarını ABTÖ'nün alt boyutları olan ilgi (Wald=8.911,  $p<.05$ ), psikolojik özerklik desteği (Wald=17.406,  $p<.05$ ) ve denetim (Wald=7.587,  $p<.05$ ) ile TPİÖ'nün ilişki alt boyutu (Wald=8.286,  $p<.05$ ) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Anlamlı olan tüm boyutlar için B katsayısının negatif ve odds oranının 1'den küçük olması ilişkinin yönünün negatif olduğunu göstermektedir. Anne babanın ilgisindeki artış 'nötr' statüsünde olmaktan çok hem 'zorba' hem de 'zorba/mağdur' statüsünde olma olasılığını azaltmaktadır. Ebeveynin ilgisindeki bir birimlik artış zorba olarak sınıflandırılma odss'unda %11.5 (.885-1.00); zorba/mağdur olma odds'unda %6.1 (.939-1.00) azalmaya neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle anne babanın ilgisindeki artış 'nötr' statüsünde sınıflandırılma olasılığını zorba ve zorba/mağdur statüsünde sınıflandırmaya göre arttırmaktadır. Ebeveynin psikolojik özerklik desteğindeki bir birimlik artış mağdur olarak sınıflandırılma odss'unda %6.4 (.936-1.00); zorba/mağdur olma odds'unda %8 (.920-1.00) azalmaya neden olmaktadır. Diğer bir deyişle anne babanın psikolojik özerklik desteğindeki artış 'nötr' statüsünde sınıflandırılma olasılığını mağdur ve zorba/mağdur statüsünde sınıflandırmaya göre arttırmaktadır. Ebeveynin denetim düzeyindeki bir birimlik artış zorba/mağdur olma odds'unda %5.9 (.941-1.00) azalmaya neden olmaktadır. Diğer bir deyişle anne babanın denetim düzeyindeki artış 'nötr' statüsünde sınıflandırılma olasılığını 'zorba/mağdur' statüsünde sınıflandırılmaya göre arttırmaktadır. İlişki ihtiyacının doyumundaki bir birimlik artış mağdur olarak sınıflandırılma odss'unda %7.2 (.928-1.00); zorba/mağdur olma odds'unda %6.7 (.933-1.00) azalmaya neden olmaktadır. Diğer bir deyişle öğrencilerin ilişki ihtiyacının doyumundaki artış 'nötr' statüsünde sınıflandırılma olasılığını mağdur ve zorba/mağdur statüsünde sınıflandırmaya göre arttırmaktadır.

### **Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Zorbalık Statülerinin Dağılımına İlişkin Bulgu ve Yorumlar**

Zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yapılan ki-kare analizi sonuçları aşağıda Tablo 3'te yer almaktadır. Bu tablodaki yüzdeler, her bir bağımsız değişken grubuna ait grup içi yüzdelerdir.



Tablo 3

*Cinsiyet ve Aile İçi Şiddet Durumuna Göre Öğrencilerin Zorbalık Statülerine Dağılımına İlişkin Ki-Kare Analizi Sonuçları*

		Zorbalık Statü				Ki-Kare	sd	p
		Nötr	Zorba	Mağdur	Zorba Mağdur			
Cinsiyet	Kız (%)	32.5	3.1	28.4	36.2	17.990	3	.000*
	Erkek (%)	25.5	4.8	19.4	50.3			
Aile İçi Şiddet	Yok (%)	33.9	4.1	24.3	37.7	21.266	3	.000*
	Var (%)	18.1	3.4	24.5	53.9			

Zorbalık statüleri ile cinsiyet ( $\chi^2(3)=17.990$ ,  $p<.05$ ) ve aile içi şiddet ( $\chi^2(3)=21.266$ ,  $p<.05$ ) arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Kızların %36.2'si zorba/mağdur, %32.5'i nötr, %28.4'ü mağdur ve %3.1'i zorba statüsünde yer almaktadır. Erkeklerin ise %50.3'ü zorba/mağdur, %25.5'i nötr, %19.4'ü mağdur ve %4.8'i zorba statüsünde yer almaktadır. Kızların da erkeklerin de zorbalık statülerine dağılım sırasının aynı olduğu görülmektedir. İki cinsiyette de en fazla orana zorba/mağdur statüsü sahipken en az orana zorba statüsü sahiptir. Kızların nötr ve mağdur oranları erkeklerden daha yüksek iken erkeklerin zorba ve zorba/mağdur oranları kızlardan daha yüksektir.

Nötr oranı, aile içi şiddet bildirmeyenlerde %33 iken aile içi şiddet bildirenlerde %18.1'dir. Başka bir ifadeyle ailesinde şiddet durumu bildirmeyen öğrencilerin ailesinde şiddet bildirenlere göre zorbalığa karışmamaları daha muhtemeldir. Aile içi şiddet bildiren (%3.4) ve bildirmeyenlerde (%4.1) zorba oranları birbirine yakın olmakla beraber aile içi şiddet bildirmeyenlerdeki zorba oranı, aile içi şiddet bildirenlerdeki zorba oranından yüksektir. Mağdur oranları aile içi şiddet bildirmeyen (%24.3) ve bildirenlerde (%24.5) aynıdır. Zorba/mağdur oranı, aile içi şiddet bildirenlerde (%53.9) aile içi şiddet bildirmeyenlere (%37.2) göre daha yüksektir.

## **Bölüm 5**

### **Sonuç, Tartışma ve Öneriler**

Bu bölümde analiz sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiştir. Daha sonra araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. Son olarak araştırma bulgularından hareketle araştırmacılara, okul psikolojik danışmanlarına, öğretmenlere ve politika yapıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

#### **Sonuç**

Bu çalışmada anne baba tutumunun alt boyutları olan ilgi, denetim ve psikolojik özerklik desteği ile temel psikolojik ihtiyaçları oluşturan ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarının lise öğrencilerinin zorbalık statülerini yordama gücü araştırılmıştır. Ayrıca cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre lise öğrencilerinin zorbalık statülerine dağılımının değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırma sonuçları aşağıda verilmiştir:

- Ebeveyn ilgisindeki bir birimlik artış, ergenlerin zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır.
- Ebeveynin psikolojik özerklik desteğindeki bir birimlik artış, ergenlerin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır.
- Ebeveyn denetimindeki bir birimlik artış ergenlerin zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır.
- Temel psikolojik ihtiyaçlardan ilişki ihtiyacının doyumundaki bir birimlik artış ergenlerin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır.
- Temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin yeterlik ve özerklik alt boyutları öğrencilerin zorbalık statüsünü yordamamaktadır.
- Öğrencilerin dahil oldukları zorbalık statülerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark vardır. Zorba ve zorba/mağdur oranları erkeklerde daha yüksekken mağdur ve nötr (karışmayan) oranları kızlarda daha yüksektir.
- Öğrencilerin dahil oldukları zorbalık statülerinde aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark vardır. Nötr ve zorba oranı aile içi

şiddet bildirmeyenlerde daha yüksekken zorba/mağdur oranı ise aile içi şiddet bildirenlerde daha yüksektir. Mağdur oranı ise aile içi şiddet bildiren ve bildirmeyen grupta birbirine oldukça yakındır.

## **Tartışma**

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatür ışığında aşağıda tartışılmıştır. Zorbalık statülerinin yordayıcılarına ilişkin bulguların ardından cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerinin dağılımına ilişkin bulgular tartışılmıştır.

**Lise öğrencilerinin zorbalık statülerinin yordayıcıları olarak anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkin tartışma.** Araştırmanın temel problemi, anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların öğrencilerin dahil olduğu zorbalık statülerini yordayıp yordamadığını incelemektir. Bu amaçla yapılan çok kategorili lojistik regresyon analizi sonucunda tüm bağımsız değişkenleri içeren model zorbalık statülerini açıklamada anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonuçları anne baba tutumunun (ABT) tüm boyutları ile temel psikolojik ihtiyaçların (TPI) 'ilişki' alt boyutunun zorbalık statülerini yordamada modele anlamlı katkı yaptığını göstermiştir. Anne baba tutumunun 'ilgi' boyutu zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını; 'psikolojik özerklik' boyutu mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını; 'denetim' boyutu ise zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. TPI'nin 'ilişki' alt boyutu mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltırken, yeterlik ve özerklik boyutları zorbalık statülerini yordamada modele anlamlı bir katkı getirmemiştir.

Anne baba tutumları açısından bakıldığında araştırma sonucu, olumlu ebeveyn tutumlarının zorbalık ve mağduriyeti azalttığını bildiren diğer araştırma bulguları ile tutarlıdır (Doğan Çevirgen, 2018; Ergün, 2015; Kokkinos, 2013; Sayıl ve Kındap, 2010; Ünal, 2019). İlgili boyutu açısından ebeveyn ilgisindeki bir birimlik artış, ergenlerin zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Bu bulgu ebeveyn ilgisinin zorbalık ve mağduriyetle negatif ilişkili olduğunu gösteren (Arslan ve Savaşer, 2012; Stevens vd., 2002) ve anne babayla olumlu ilişkilerin ergenlerin zorba ve zorba/mağdur statüsünde olma olasılığını azalttığını saptayan (Totan ve Deniz Yöndem, 2007) diğer çalışma bulgularıyla tutarlıdır. Kız ergenlerle yapılan bir çalışmada zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayanların babalarıyla ilişkisinin olumsuz olduğu ve ebeveynlerinin düşük ilgi gösterdiğini bildiren ergenlerin fiziksel zorbalık

düzelelerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Akgün, 2005). Bařka bir çalışmada anne babasını ilgisiz olarak belirten öğrencilerin saldırganlık düzelelerinin daha yüksek, ahlaki tutum düzelelerinin daha düşük olduğu ve saldırganlıkla ahlaki tutum düzeleleri arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır (Avcı, 2010). Problem özme yeteneği, demokratik tutumla gelişirken otoriter tutumla azalmaktadır (Arslan ve Kabasakal, 2013). Yüksek düzeyde kabul ve ilgi, güvenli bağlanma ile ilişkiliyken sıkı denetim ve kontrol güvensiz bağlanma ile ilişkili bulunmuştur (Sümer ve Güngör, 1999). Aile sevgisi ve ebeveynle güvenli bağlanma olumlu benlik algısı geliştirmeyi ve kaygının azalmasını sağlar. Bu sebeple güvenli bağlanmanın oluşmasını sağlayan kabul/ilgi, psikolojik gelişim ve uyum için kritik öneme sahiptir (Sümer ve Anafarta şendağ, 2009; Sümer ve Güngör, 1999). Ebeveynle olumlu ilişkiler, ergenlerin öfke belirti ve tepkilerinin azalmasını ve yalnızlık düzelelerinin düşmesini sağlar (Durak Batıgün ve Say, 2015). Kabul ve ilginin yüksek olduğu ailelerde yetişen gençlerde onaylanmama kaygısı ve başkalarını memnun etme isteği daha düşükken aileden memnuniyet daha yüksektir. Sevgi ve kabulün doyumunu belirleyen temel etken olduğu söylenebilir (Sümer ve Güngör, 1999). Ebeveyn kabul ve ilgisi, güvenli bağlanmanın gelişmesini sağlayarak kaygıyı ve başkalarını tehlikeli olarak algılamayı azaltabilir. Ayrıca sevgi dolu ailede yetişen gençler, ergenlik krizini daha sağlıklı atlatabilirler. Bu ailelerde yetişen gençlerin benlik saygısı ve özgüveni daha yüksek, onaylanma kaygısı daha düşük olabilir. Böylece genç, akranlarına kendini kabul ettirmek için zorba davranışlarda bulunmaya gerek duymayabilir. Sosyal bilişsel öğrenme kuramı açısından kabul ve ilginin yüksek olduğu ailelerde yetişen çocuk sevmeyi, etkili problem çözme stratejilerini öğrenebilir; şiddete yönelik olumsuz bir tutum geliştirebilir, zorbalığın olumlu sonuçlara yol açacağına inanmayabilir ve zorbalıkla elde edeceklerini değersiz görebilir. Ayrıca Fromm (2016, s. 43) ölüm içgüdüünü, Freud'un aksine yaşama içgüdüünün ortaya çıkmaması ölçüsünde gelişen hastalıklı, psikopatolojik bir olgu olarak değerlendirir ve yaşam sevgisinin gelişmesi için bebeklikte sıcak ve sevgi dolu ilişkiler ve yaşam sevgisi ile dolu insanlarla birarada yaşamanın önemli olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan ebeveyn ilgisi ergenlerin zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltmış olabilir. Ebeveyn ilgisinin mağdur olmaya etki etmemesi, mağduriyetin dış kaynaklı olmasıyla ilişkili olabilir. Kendinden güçlü biri tarafından hedef sečilme durumu her zaman söz konusu olabilir. Ayrıca ebeveyn ilgisi çocuğun özsaygı ve problem çözme yeteneğini geliştirip güçlü, kendini savunabilen bir kişiliğe sahip olmasını

sağlayabileceği gibi onun hassas, kolay incinebilir bir kişiliğe sahip olmasına da sebep olabilir. Bu sebeple ebeveyn ilgisi ve mağdur olma arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin etkisi incelenebilir.

Araştırma sonuçları ebeveynin sağladığı psikolojik özerklik desteğinin, zorba/mağdur ve mağdur olma olasılığını azalttığını göstermiştir. Psikolojik özerklik, psikolojik kontrolün aksine çocuğun duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olan ve çocuğun özerklik geliştirmesini destekleyen ebeveyn tutumudur (Barber, 1996). Psikolojik kontrol arttıkça ergenlerin benlik saygısı azalırken yalnızlık ve zorbalık düzeyleri artmaktadır (Sayıl ve Kındap, 2010; Sayıl, Kındap Tepe ve Kumru, 2019). Daşcı'nın (2015) ergenlerle yaptığı çalışmada psikolojik kontrolün olumsuz duygu düzenleme stratejilerine yol açarak ergenin akran baskısına maruz kalmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik kontrolcü ebeveynler manipülatör taktiklerle ergenin duyguları ve düşünceleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar. Çocuğun kendini düzenleme becerilerine müdahale çocuğun akran baskısına karşı daha savunmasız olmasına sebep olabilir. Psikolojik kontrol arttıkça ergenlerin psikolojik ihtiyaçlarının kısıtlandığı düşüncesi ve depresyon düzeyleri artarken özerklik desteği arttıkça ergenlerin ihtiyaç doyum düzeyleri ve canlılık hissi de artmaktadır (Costa, Cuzzocrea, Gugliandolo ve Larcana, 2015). Psikolojik özerklik ebeveynin demokratiklik düzeyini gösterirken psikolojik kontrol ebeveynin otoriterlik düzeyini yansıtır (Yılmaz, 2000). Tura'nın (2008) ergenlerle yaptığı çalışmada mağduriyet düzeyleri yüksek olan ergenlerin ebeveynlerinin otoriterlik düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Otoriter tutumla yetişen çocukların problemle baş etme becerileri (Arslan ve Kabasakal, 2013) ve özdenetim becerileri düşüktür (Daşcı, 2015; Özgül, 2017). Problem çözme becerilerinin düşük olması ve dışa yöneltilen öfke puanlarının yüksekliği zorba/mağdur olma olasılığını artırırken içe yöneltilen öfke puanlarının yüksekliği mağdur olma olasılığını arttırmaktadır (Atik ve Kemer, 2008). Otoriter ebeveynler, ergeni kendi beklentilerine uymaya zorlarlar. Bu nedenle otoriter tutum, çocuğun pasif ve silik bir kişilik geliştirmesine ve sosyal becerilerinin yetersiz olmasına sebep olabilir. Psikolojik kontrol hem doğrudan hem de ergenlerin öz belirleme düzeylerini azaltarak ergenlerin sosyal girişkenliğini düşürmektedir (Kındap Tepe, Deliser, Kuzan ve İslamoğlu, 2018). Zorba/mağdur ve mağdurların zorbalara göre daha kaygılı, özgüvensiz, yalnız ve reddedilen kişiler olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Ergül, 2009; Olweus 1994; Pekel Uludağlı ve

Uçanok, 2005). Dinamik kuram açısından yalnız ve savunmasız kişilerin zorbalardan tarafından hedef olarak seçilmesi daha olasıdır (Schwartz vd., 1993). Psikolojik kontrol, bireyin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına ve özerklik geliştirmesine engel olur. Öz belirleme kuramı açısından karşılanmayan ihtiyaçlar bireyin psikolojik iyi oluşuna zarar verirken engellenme kuramı açısından engellenme, ergenlerde olumsuz duygulara yol açarak saldırganca davranışlarda bulunmasına sebep olabilir. Sosyal bilişsel kuram açısından psikolojik kontrolcü aile kendi değer ve düşüncelerini çocuğa yansıtacağından ailenin zorbalığa yönelik olumlu ve olumsuz tutumu nesilden nesle aktarılabilir. Ergenlik döneminde özerklik, arkadaş ilişkilerinin önemi ve psikolojik kontrolün olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda psikolojik özerkliğin ergenlerin zorba/mağdur ve mağdur olma olasılıklarını azaltması literatürdeki bilgilerle tutarlıdır.

Araştırma bulgularına göre ebeveyn denetimindeki artış zorba/mağdur olma olasılığını azaltmaktadır. Ebeveyn denetimi, çocuğun nerede olduğuna, aktivitelerine ve yeni durumlara uyum sürecine dikkat etmeyi ve bunları izlemeyi amaçlayan bir dizi ebeveynlik davranışı olarak tanımlanmaktadır (Dishion ve McMahon, 1998). Araştırmalar sonucunda ebeveyn izlemesinin problem davranışları azalttığı ve olumlu davranışları artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Dishion ve McMahon, 1998; Keijers, 2016). Ayrıca ebeveyn kontrolünün yetersizliği yüksek riskli akran gruplarına katılımla ilişkili bulunurken sapkın akranlarla ilişki anti sosyal davranışları güçlendirmektedir (Darling, 2007). Yetersiz ebeveyn denetiminin ergenlerin zorbalık ve mağduriyet düzeylerini (Akgün, 2005), zorba ve zorba/mağdur olma olasılığını artırdığını (Atik ve Yerin Güneri, 2013) gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Aypay ve arkadaşları (2016), çeşitli türdeki zorbalık ve mağduriyet düzeylerinde ebeveyn izlemesinin etkisini araştırmıştır. Sonuçlara göre ebeveyn izlemesi yüksek olan ergenlerin korkutma/sindirme zorbalığına maruz kalma düzeyleri daha düşüktür. Zorbalık açısından ise ebeveyn izlemesi fiziksel, sözel, korkutma, kişisel eşyalara saldırı zorbalık puanları ile negatif ilişkili iken sosyal dışlama ve ilişkisel zorbalıkla ilişkili bulunmamıştır. Kısaca ebeveyn izlemesi çocukların sadece doğrudan zorbalık davranışlarına etki etmiştir. Ebeveynlerin sinsice gerçekleştirilen dolaylı zorbalık davranışlarını fark etmesi ve uygun müdahalelerde bulunması zor olabilir. Öğrenciler cezadan kaçınmak için fark edilme olasılıkları yüksek olan doğrudan zorbalık türlerini sergilemiyor olabilir.

Zorba/mağdurlar dürtüsel, öz denetimleri düşük kişilerdir ve genellikle fiziksel zorbalık türünde yer alırlar (Olweus, 1997). Bu sebeple çocuğun uyguladığı ve maruz kaldığı zorbalığı fark etme olasılığı daha yüksek olacağından ebeveyn denetimi sadece zorba/mağdur olma olasılığına etki etmiş olabilir. Ayrıca anne ve babanın davranışsal kontrolü ergenin daha olumlu duygu düzenleme stratejileri geliştirmesini sağlayarak daha olumlu arkadaşlık ilişkileri kurmasına yardımcı olmaktadır (Daşcı, 2015). Bu araştırma kapsamında ebeveyn denetiminin zorba ve mağdur olma olasılığına etki etmemesinin bir başka sebebi de çocuk ergenliğe girdikçe ebeveyn izlemesinin, doğrudan bilgi kaynaklarından daha uzaktaki bilgi kaynaklarına geçmesiyle ilişkili olabilir. Ergenlerin artan özerklik arzusuyla ve farklı alanlarda ebeveyn otoritesinin meşruiyetine olan inancının azalmasıyla birlikte, ebeveynlerin çocukları hakkında bilgi edinme yetenekleri giderek çocukların kendilerine bağımlı hale gelir (Darling, 2007). Ebeveynlerinin belirli konularda meşru yetkiye sahip olduğuna ve kendilerinin ebeveynlerine itaat etmek zorunda olduğuna inanan ergenlerin, ebeveynlerine itaat etme olasılıkları daha yüksektir (Darling, Cumsille ve Loreto Martínez, 2007). Stattin ve Kerr'in (2000) çalışmasında pek çok sır saklayan veya bilgiyi açıklamaya daha az istekli olan çocuklar kendini açan çocuklara kıyasla sorunlu davranışlarda daha yüksek puan almıştır. Bu çalışma sonuçları ebeveyn denetiminden ziyade ergenlerin kendini açmasının ergen problemleri davranışlarında daha kritik olduğunu ortaya koymuştur. Davranışsal denetime kabul ve ilgi de eşlik ederse ergenler ebeveynlerinin denetimini olumsuz algılamaz ve kendileri hakkında dürüst paylaşımlar yapabilirler (Baumrind, 1966; Pontzer, 2009). Aksi halde anne-babanın otoriteye dayalı baskıcı tutumu, zorbalık ve mağduriyet düzeyleri ile pozitif ilişkili iken (Braza vd., 2015; Georgiou vd., 2013), özdenetim düzeyleri ile negatif yönde ilişkilidir (Özgül, 2017). Zorbalar olumsuz davranışlarda bulduklarından sır saklama ve kendini açma istekleri düşük olabilir. Mağdurlar da zorbalar tarafından baskı altına alındığından uğradıkları mağduriyeti ebeveynleri ile paylaşmaktan çekiniyor olabilir ya da zorbalık ve mağduriyet dolaylı şekilde gerçekleşiyor ve ebeveynin fark etmesi zor olduğundan ebeveyn denetimi etki etmiyor olabilir. Bu açıdan ebeveyn denetimi ve zorbalık statüleri arasındaki ilişkinin zorbalık türleri ve ebeveyn otoritesine olan inancın düzenleyici etkisi kontrol edilerek incelenmesi daha faydalı olabilir.

Özetle olumsuz anne baba tutumları çocuğun bazı psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasını önleyebilir, çocuğun kişilik ve psiko-sosyal gelişiminin olumsuz etkilenmesine sebep olabilir. Özellikle kimlik gelişimi için kritik bir öneme sahip olan ergenlik döneminin sağlıklı tamamlanması için ebeveyn tutumları çok önemlidir. Ergen bu dönemde bir yandan daha bağımsız olmaya çalışırken bir yandan da hala ebeveynlerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden ebeveynin ilgisi ve özerklik desteği ergenin daha sağlıklı bir benlik yapısı oluşturmasını sağlayabilir. Ayrıca bu dönemde ergenin sosyal kabul ihtiyacı daha fazla olduğundan arkadaşlar ergen için daha önemli hale gelmektedir. Bu açıdan ebeveyn denetimi çocuğu yanlış arkadaşlık ve riskli davranışlardan koruyabilir. Böylece çocuğun zorbalık olaylarına dahil olma olasılığı azalabilir.

Temel psikolojik ihtiyaçlar açısından ilişki ihtiyacı tatminindeki bir birimlik artışın ergenin mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azalttığı, yeterlik ve özerklik ihtiyacının ise zorbalık statülerini anlamlı bir şekilde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Temel psikolojik ihtiyaçlar ve akran zorbalığına ilişkin yapılan önceki çalışma sonuçları birbiriyle tutarsızdır. Çalık ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında zorba ve mağdur olmada temel psikolojik ihtiyaçların etkisi bulunmamıştır. İlişki bulunan çalışmalarda da farklı alt boyutlar ilişkili bulunmuştur. Gök'ün (2017) zorbalık mağduriyetine ilişkin yaptığı çalışmada özerklik ihtiyacının karşılanmaması her iki cinsiyette, ilişki ihtiyacının karşılanmaması ise sadece erkeklerde zorbalık mağduriyetini arttırmıştır. Şahin ve Korkut Owen'in (2009) çalışmasında ise ilişki ve yeterlik ihtiyaçları düşük düzeyde karşılanan ergenlerin saldırganlık düzeyleri daha yüksekken özerklik ihtiyacının saldırganlık üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Bu araştırma kapsamında ilişki ihtiyacı tatminindeki artışın mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını azaltması önceki çalışma bulgularıyla tutarlıdır. İlişki ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanmamasının şiddet eğilimini (Emiroğlu, 2018), zorbalığı ve mağduriyeti arttırdığını bildiren çalışmalar mevcuttur (Eşici, 2013). Ergenlerin karşılanmayan temel psikolojik ihtiyaçları, boyun eğici davranışlara (Hamurcu ve Sargın, 2011) ve daha fazla zorbalık mağduriyeti yaşamalarına neden olmaktadır (Eşici, 2013; Gök, 2017). Lise öğrencileriyle yapılan çalışmada mağdur öğrencilerin zorba öğrencilere göre daha fazla boyun eğici davranışlar sergilediği belirtilmiştir (Atik, Özmen ve Kemer, 2012). Ayrıca ilişki ihtiyacı tatmininin olumsuz dışsallaştırma sorunlarını, stres, depresyon ve yalnızlığı azalttığını bildiren



çalışmalar vardır (Inguglia, Ingoglia, Lica, Lo Coco ve Lo Cricchio, 2015). Mağdurlar ve zorba/mağdurlar en az kabul edilen, en fazla reddedilen gruptur (Ergül, 2009). Bu yüzden kendilerini yalnız ve sosyal destekten mahrum hissedebilirler. Atik ve Yerin Güneri'nin (2013) çalışması yalnızlığın mağdur ve zorba/mağdur olma olasılığını arttırdığını göstermiştir. İlişki ihtiyacı tatmini arttıkça ergenlerin algıladıkları sosyal destek artabilir. Algılanan sosyal destek arttıkça zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin azaldığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Analitis vd., 2009; Duman Tanrıverdi, 2017; Gürsoy, 2010). Dinamik sistemler yaklaşımı açısından zorba öğrenciler genelde itaatkar, kaygılı ve yalnız kişileri hedef olarak seçer. Ayrıca zorbalar genelde zorbalıkları sonucunda en az kayıp yaşayacakları daha savunmasız hedefleri seçeceğinden ilişki ihtiyacı karşılanan ergenlerin hedef seçilme ihtimalleri azalmış olabilir. Araştırmalar ihtiyaçların engellenmesi ile içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Mabbe, Soenens, Vansteenkiste ve Van Leeuwen, 2016). Psikolojik ihtiyaç tatmini; olumlu duygulanımı, öznel zindeliği (yaşama gücü) pozitif yönde ve olumsuz duygulanımı negatif yönde yordamaktadır (Gunnell, Crocker, Wilson, Mack ve Zumbo, 2013). Zorba/mağdurlar hem zorbalık yapmaları hem zorbalığa maruz kalmalarından ötürü içselleştirme ve dışsallaştırma sorununu daha fazla yaşıyor olabilirler. Bu sebeple ilişki ihtiyacı tatmini mağdur olma olasılığını azaltmasının yanında zorba/mağdur olma olasılığını da azaltmış olabilir.

Bu araştırma sonuçlarına göre yeterlik ve özerklik ihtiyaçları zorbalık statülerine etki etmemiştir. Oysa öz belirleme kuramı açısından kişinin öznel iyi oluşu için tüm ihtiyaçlarının yeterli düzeyde doyuma ulaşması gerekmektedir. İhtiyaçları karşılanmadığında kişi patolojik belirtiler gösterir, kişinin öznel iyi oluşu bozulur (Ryan, 2000b). Yeterlik, kişinin yaşamında kendini etkin hissetmesini ifade eder. Fromm (2018, s. 303) olumlu davranışlarla kendini ortaya koyamayan kişilerin yıkıcı davranışlarla kendini ortaya koyabileceklerini belirtmiştir. Özerklik ihtiyacının karşılanmamasının da şiddet eğilimini arttırdığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Emiroğlu, 2018). Yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarının karşılanması kişinin daha sağlıklı, daha toplum yanlısı davranışlarda bulunmasını sağlayabileceği gibi özerk olan kişi yeterli olduğu alandaki üstünlüğünü başkalarına zorbalık yapmak için de kullanabilir ya da kişi zorbalık yaparak bu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışabilir. Nitekim Eşici'nin (2013) yaptığı çalışmada da özgürlükle zorbalık arasında pozitif

ilişki bulunmuştur. Kişilerin davranış tercihinde kişilik özellikleri, ahlaki tutum ve değer yargıları etkili olabilir. Riskli çevresel faktörler ve anti sosyal kişilik özelliklerinin zorbalığa etkisinin incelendiği çalışmada çevresel özelliklerden ziyade yağmacı ve sömürücü kişiliğin (düşük dürüstlük) doğrudan ve dolaylı zorbalık için birincil riskli kişilik faktörü olduğu belirlenmiştir (Farrel ve Volk, 2017). Avcı'nın (2010) çalışması da saldırganlık ve okul şiddeti ile ahlaki tutum düzeyi arasında negatif ilişki olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak özerklik ve yeterlik ihtiyacı, başkalarını sömürmek için motive olmayan kişiler için ilişkisiz olabilir. Diğer bir deyişle yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmaması, başkalarını sömürme arzusu duymayan ve bunu yanlış bulan kişilerde zorbaca davranışlara neden olmayabilir. Bunun yanında öz belirleme teorisi, içsel yaşam hedeflerine öncelik vermenin öznel iyi oluşla ilgili olduğunu, finansal başarı (zenginlik) gibi dışsal yaşam hedeflerine odaklanmanın ise daha düşük öznel iyi oluş ile ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla bazı yaşam hedefleri temel ihtiyaçların karşılanmasından uzaklaşarak hastalığa bile yol açabilir (Ryan ve Deci, 2000b). Medya gibi faktörler sadece geçici tatminler sağlayan ve aslında temel ihtiyaçların yerine getirilmesini olumsuz yönde etkileyebilecek materyalizme odaklanmaya yol açabilir (Kasser ve Ryan 1993). Özerklik ve yeterlik ihtiyaçlarının zorbalık statülerine etki etmemesinin bir sebebi de ergenlerin özerklik ve yeterlik için güdülenmek yerine çeşitli maddi şeylere sahip olmaya güdülenmeleri olabilir. İlişki ihtiyacının ise sosyal bir varlık olan insan için her zaman önemli olacağı düşünülebilir. Fromm (2019, s. 35-39) ilişki/aitlik ihtiyacının önemini insanların iş birliği yapma gereksinimi ve öznel öz bilinçliliklerinden kaynaklandığını belirtmiştir. İnsanlar kendi dışındaki dünyayla bağlantılı olma ve yalnızlıktan kaçınma gereksinimi duyar. Fiziksel açlık nasıl bedeni ölüme götürüyorsa, tümünden yalnız ve soyutlanmış hissetmek de insan zihnini parçalamaya götürür. Ayrıca Fromm özerklik ihtiyacının diğer ihtiyaçlarla olan bağlantısına da değinmiştir. Kişinin özgürlük ve bağımsızlık arayışı, ilk bağları ne ölçüde kopardığına bağlı olarak gelişir. Kişinin bağımlı ve kaygılı kişilik yapısı, düşük benlik saygısına sahip olması o kişiyi özerkliğinden feragat ederek ilişki/aitlik ihtiyacını karşılamaya itebilir. Kişilerde özerklik; yalnızlık ve soyutlanmayı çağrıştırıyorsa özgürlük onları korkutabilir ve bir gruba ait olmak, kendilerini güvende hissetmek için özerkliklerinden vazgeçebilirler (Fromm, 2019, s.48-55). Ayrıca toplumdaki kız ve erkek çocuklarının yetiştirilme tarzındaki farklılıklar kız ve erkeklerin yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarına farklı düzeyde güdülenmelerine sebep

olabilir. Engellenme saldırganlık kuramı açısından engellenen dürtünün gücüne göre bireyin saldırgan tepki verme olasılığı artar (Berkowitz, 1989). Dolayısıyla kişinin arzulamadığı bir şeye yönelik engellenme kişide saldırganlığa sebep olmaz. Öz belirleme kuramı temel psikolojik ihtiyaçların cinsiyete göre değişmeyeceğini belirtmekle birlikte cinsiyetler arasında bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik dürtünün gücü farklı olabilir. Bu açıdan temel psikolojik ihtiyaçlar ve zorbalık statüleri arasındaki ilişkide kişilik yapısı, bireyselleşme, benlik saygısı, cinsiyet ve yaşam hedeflerinin düzenleyici etkisi olabilir.

**Cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerinin dağılımına ilişkin tartışma.** Araştırma sonuçları zorbalık statülerine dağılımda cinsiyet ve aile içi şiddet durumuna göre anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak zorbalık statüleri cinsiyet ve aile içi şiddet durumundan bağımsız değildir. Okumayı kolaylaştırmak ve düzen açısından her bir bağımsız değişkene ilişkin tartışma ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

**Cinsiyete göre zorbalık statülerinin dağılımına ilişkin tartışma.** Araştırma sonucuna göre zorba ve zorba/mağdur oranı kızlara kıyasla erkeklerde daha yüksek iken mağdur ve nötr (karışmayan) oranı erkeklere kıyasla kızlarda daha yüksektir. Literatürde bu araştırma bulgularıyla tutarlı olan çalışmalar bulunmaktadır. Craig ve arkadaşları (2009) 40 ülkede cinsiyet ve yaşa göre zorbalık ve mağduriyet yaygınlığını incelemiştir. Kırk ülkenin hepsinde her yaşta zorba oranı kızlara kıyasla erkeklerde daha yüksek bulunmuştur. Ülkelerin çoğunda zorba/mağdur oranı erkeklerde yüksek iken mağdur oranı kızlarda daha yüksektir. Türkiye’de de cinsiyete göre farklılaşmayı zorbalık statüleri açısından inceleyen çalışmalar zorba ve zorba/mağdur olmaya erkeklerin daha eğilimli, pasif mağdur olmaya ise kızların daha eğilimli olduğunu göstermiştir (Arslan vd., 2011; Burnukara ve Uçanok, 2012; Kartal ve Bilgin, 2012; Pişkin, 2010).

Literatürde cinsiyete göre farklılaşmayı zorbalık ve mağduriyet düzeyleri açısından inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kızlara göre erkeklerin zorbalık düzeyleri daha yüksek bulunurken (Açıkgöz, 2017; Ayas ve Pişkin, 2011; Burnukara ve Uçanok; 2012 Ergün, 2015) mağduriyet düzeyleri açısından tutarsız sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı çalışmalar erkeklerin mağduriyet düzeyinin kızlardan yüksek olduğunu bildirirken (Açıkgöz, 2017; Ayas ve Pişkin, 2011; Gök, 2017) bazı çalışmalarda ise kız ve erkeklerin mağduriyet düzeyleri

arasında fark bulunmamıştır (Burnukara ve Uçanok, 2012; Ergün, 2015). Cinsiyete göre mağduriyet düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmaması nicel bir farklılaşmadan ziyade mağduriyetteki nitel farklılaşmadan kaynaklanabileceği ile açıklanmıştır (Burnukara ve Uçanok, 2012). Neupane'nin (2014) 104 ergenle yaptığı çalışmada da erkeklerin doğrudan (fiziksel ve sözel) zorbalık ve doğrudan mağduriyet düzeyleri kızlardan yüksek iken kızların dolaylı zorbalık ve dolaylı mağduriyet düzeyleri erkeklerden yüksek bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında türlere göre inceleme yapılmadığı için zorbalık ve mağduriyet türlerinde cinsiyete göre fark olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapılamamaktadır. Yalnız mağduriyete ilişkin değerlendirme pasif mağdur ve zorba/mağdur şeklinde yapılmış olup kızlarda pasif mağdur, erkeklerde zorba/mağdur oranının daha yüksek olması mağduriyete ilişkin çalışma sonuçlarındaki farklılıklara ışık tutabilir.

Cinsiyete göre zorbalık statülerindeki farklılaşma toplumsal cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Ekolojik sistemler kuramı açısından makrosistem toplumda oluşan faaliyet ve rollere ilişkin açık ya da örtük bazı düzenlemeleri içerir (Bronfenbrenner, 1977). Erkek ve kadın davranışlarını yönlendiren, her iki cinsiyet için de farklı idealler oluşturan toplumsal cinsiyet rollerinin bu örtük düzenlemeler içinde yer aldığı söylenebilir. Zorba ve zorba/mağdur oranının erkeklerde yüksek olması, egemenlik ve güçle ilişkilendirilen sosyal eril özellikler ile açıklanabilir. Choi vd.'in (2009) farklı örneklem grupları üzerinde yaptığı çalışmada feminenliğin kadınlarda daha yüksekken sosyal erilliğin erkeklerde daha yüksek olduğu ve kişisel erillikte ise cinsiyete göre fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Morales, Yubero ve Larranaga'nın (2016) 12-18 yaşlarındaki 2560 öğrenci ile yürüttüğü çalışmada her iki cinsiyette de zorbalığa dahil olanların sosyal erillik düzeyleri zorbalığa dahil olmayanlardan yüksek bulunmuştur. Young ve Sweeting'in (2004) ergenlerle yaptığı çalışma, biyolojik cinsiyete bakılmaksızın zorbalığın maskülenlik ile pozitif ilişkili, feminenlik ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada toplumsal cinsiyet rollerine uymayan atipik erkeklerin tipik toplumsal cinsiyetçi akranlarına göre daha fazla mağduriyet yaşadığı, daha az erkek arkadaşına sahip olduğu ve daha yalnız, sıkıntılı bir profil oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, toplum baskısı mekanizması ile kişilerin toplumsal rollere uymak zorunda bırakıldığına örnek oluşturabilir.

Pellegrini ve Long (2002), ilkokul ve ortaokul öğrencileriyle yaptıkları boylamsal çalışmada yeni sosyal gruplara girildiğinde ergenler için zorbalığın, arkadaşlık ve egemenlik ilişkilerini yönetmede aracı olabileceğini belirtmişlerdir. Phillips (2007), ABD'de 32 ergen erkekle yapılan röportajlara ve tartışma gruplarına dayanarak erkeklerin güçlerini ve baskınlıklarını teyit etmek için zorbalığı kullandıklarını ileri sürmüştür. Campell, Muncer, Guy ve Banim'in (1996) yaptığı çalışmada kadınlar, saldırganlığı psişik ve suçu tetikleyen kontrol kaybı olarak görme eğilimindeyken; erkekler, saldırganlığı diğer insanları uyuma zorlamayı amaçlayan kişiler arası bir strateji olarak görmektedir. Bu çalışmalar ergenlerin niye zorbalık yaptıklarını ve saldırganlığa yönelik algılarını ortaya koyarak aslında zorbalığın sosyal erillikle yakından ilişkisini ortaya koymaktadır.

Literatürdeki çalışmaların araştırma bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Zorba oranının erkeklerde daha yüksek olması toplumumuzda erkek saldırganlığının normalleştirilmesi ile açıklanabilir. Toplumumuzda kızlar tarafından gerçekleştirilen zorbalık ve şiddet olayları failin erkek olduğu olaylardan daha büyük tepki yaratmaktadır. Kültürümüzde var olan kitle iletişim araçları tarafından da pekiştirilen toplumsal cinsiyet rolleri erkekleri güç ve egemenlik için güdüyor olabilir. Zorbalığın egemenlik tutkusuyla gücün kötüye kullanılması olarak ele alındığı düşünülürse erkeklerde zorba oranının daha fazla olması anlaşılabilir. Erkeklerin kızlardan çok erkekleri hedef seçmesi (Pellegrini ve Long, 2002) ve zorba oranının erkeklerde daha yüksek olması, zorba/mağdur oranının da erkeklerde daha yüksek olmasına yol açmış olabilir. Ayrıca toplumsal roller, kişilerin zorbalıkla baş etme stratejilerinde de etkili olabilir. Burnukara ve Uçanok'un (2012) ergenlerin zorbalıkla baş etme yollarını incelediği çalışmada kızlar daha çok başkalarından yardım istediklerini belirtirken erkekler daha çok karşı koyarak mücadele etme gibi dışsallaştırma ve okuldan uzaklaşma gibi kaçınma tepkilerinde bulduklarını bildirmişlerdir. Maalesef bazı ebeveynler çocuklarının ezilmemesi amacını güderek hareket ediyor olsalar bile çocuklarını zorbaca davranışlar sergileme yönünde pekiştirebilmekte ve özellikle erkek çocuklarını şiddetin mağduru oldukları için azarlayabilmektedir. Mağduriyet erkekler için daha utanç verici olarak algılanabilir ve yardım istemeyi acizlik olarak görebilirler. Böylece zorbalığa uğrayan erkek destek istemek yerine zorbayı daha da kışkırtan ve zorbaya zorbalığı için bahane veren hareketlerde bulunabilir ya da toplumsal cinsiyet rolleri açısından erkekliği

zedelenen erkek kendinden daha zayıf olanlar üzerinde güç gösterisi yapabilir. Burada saldırganlığın yön değiştirmesi durumu söz konusu olmaktadır. Tüm bu durumlar zorba/mağdur oranının kızlara kıyasla erkeklerde daha yüksek olmasını açıklayabilir. Kızlarda mağdur ve nötr oranlarının erkeklerden daha yüksek olması, kızlarda feminenliğin erkeklerden daha yüksek olması (Choi vd., 2009), feminenliğin sadece kızlarda zorbalığı azaltıcı etki yapması (Morales vd., 2016), kadınlarda saldırgan davranışlar sonucunda kaygı, suçluluk ve tehlike beklentisinin erkeklerden daha yüksek olması (Eagly ve Steffen, 1986) ayrıca kızların hem hemcinsleri hem erkekler tarafından zorbalığa maruz kalmaları (Whitney ve Smith, 1993) ile açıklanabilir. Kızların zorbalıkla baş etmek için yardım isteme stratejisini daha çok tercih etmesi (Burnukara ve Uçanok, 2012) de zorba/mağdur oranlarından ziyade nötr ve pasif mağdur oranlarının erkeklerden yüksek olmasına katkı sağlamış olabilir. Kişiler arası bağlılık ve karşılıklılığa değer veren kadınlar kişiler arası ilişkilerinin tehdit edileceği ya da saldırganlığını dışsallaştırması sonucu karşılaşacağı kınamadan çekindiği (Campbell vd., 1996) için saldırganlıklarını bastırıyor olabilirler. Bronfenbrenner, kızlar için kullanılan disiplin uygulamalarının, erkekler için kullanılan 'ceza odaklı' disiplin uygulamalarından daha 'sevgi odaklı' olma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Sevgi yönelimli uygulamalar, sosyal ipuçlarına yüksek düzeyde uyum ve duyarlılık sağlama eğilimindeyken ceza odaklı disiplin, daha fazla bağımsızlık geliştirme eğilimindedir. Bronfenbrenner, erkeklere kıyasla kız çocuklarına daha fazla gösterilen sevgi yönelimli disiplin uygulamalarının kızları bağımlılığa ve yetişkin standartlarına dikkate yönlendireceğini savunmuştur. Bronfenbrenner bir sohbetle, erkek çocuklara yönelik normatif gelişimsel riski, disiplinsizlik ve sosyal normlara yetersiz uyum olarak 'düşük evcilleştirme', kızlar için riski özerklik ve kendini ifade etmede başarısızlıkla sonuçlanan 'fazla evcilleştirme' olarak tanımlamıştır (Darling, 2007).

Özetle cinsiyete yönelik farklılığın biyolojik farklılıklardan ziyade erkek ve kız ergenlere atfedilen rollerden ve yaklaşım farklılıklarından kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Erkeklerde sosyal eril özelliklerin pekiştirilmesi ve erkeklerin kızlara kıyasla daha katı tutumla yetiştirilmesi erkeklerin zorba ve zorba/mağdur oranlarının kızlardan daha yüksek olmasına sebep olmuş olabilir. Kızlarda pasif mağdur ve nötr oranının erkeklerden daha yüksek olması, kızlara feminen özelliklerin atfedilmesi ve kızların daha yumuşak tutumla yetiştirilmesi sonucunda kızların zorbalığa yönelik

olumsuz bir tutum geliştirmelerinden kaynaklanmış olabilir. Diğer bir deyişle kişinin makrosisteminde yer alan toplumsal cinsiyet rolleri kişinin mikrosisteminde yer alan bireylerin cinsiyete göre farklı yaklaşımlar sergilemesine sebep olabilir. Başta aileden öğrenilen toplumsal cinsiyet rolleri kişinin sosyo-bilişsel yapısını etkileyerek zorbalığa yönelik tutumunda belirleyici olabilir.

***Aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerinin dağılımına ilişkin tartışma.*** Aile içi şiddet; ebeveynler arasında, ebeveyn ocuk arasında veya kardeşler arasında meydana gelen kişinin fiziksel ve psikolojik sağlığı için tehdit oluşturan her türde şiddet davranışını içerir. Beklenildiği gibi araştırmada aile içi şiddet bildirenlerde zorbalığa dahil olma oranı daha yüksektir. Zorba/mağdur oranı aile içi şiddet bildirenlerde aile içi şiddet bildirmeyenlere göre daha fazladır. Aile içi şiddet durumuna göre ‘mağdur’ olma durumunda fark yoktur. Zorba oranı, aile içi şiddet bildirmeyenlerde ve aile içi şiddet bildirenlerde birbirine yakın olmakla birlikte bu oran aile içi şiddet bildirmeyenlerde daha yüksektir.

Literatürdeki alışmalar genelde aile içi şiddete tanık ve/veya maruz olmanın zorba ve mağdur olma olasılığını arttırdığını bildirmektedir (Ergün, 2015). Ebeveynler arası şiddete tanık olmanın akran zorbalığı ve zorbalık mağduriyetini önemli ölçüde yordadığı ve ebeveyn davranışının çocuğun okuldaki akran ilişkileri üzerinde açıkça bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Baldry, 2003). Başka bir çalışmada aile içi şiddete tanık olma, sadece saf zorbalar ile ilişkili bulunurken; çocuğa kötü davranma, mağdur ve zorba/mağdur ile ilişkili bulunmuştur. Dolayısıyla mağdurlar için en belirgin risk faktörü, çocuklara kötü muameledir (Bowes vd., 2009). Benzer şekilde zdiņer Aslan’ın (2008) alışmasında da aile bireyleri tarafından şiddet uygulanan öğrencilerde mağdur ve zorba/mağdur oranı daha yüksektir. Ergenlerle yapılan bir diğer çalışmanın sonuçlarına göre evde bir kuralı iğnediğinde fiziksel olarak cezalandırılanların arkadaşlarına zorbalık yapma ihtimali daha ykseken zamanının çoğunu birlikte geçirdiği yetişkinlerin şiddetsiz çatışma çözme yollarını anlatmaları zorbalık yapma olasılığını azaltmaktadır (Espelage, Bosworth ve Simon, 2000). Ermağan ağlar, Türk Kurtça ve Sanal’ın (2019) alışmasında da aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalanların zorbalığa dair bilişsel yargıları, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanları aile içi şiddete tanık olmayan ya da maruz kalmayanlara kıyasla anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte zorbalığa dair bilişsel yargıların tepkisel ve amaca yönelik saldırganlığı yordadığı

belirlenmiştir. Aile içi şiddetle öğrencilerin saldırganlık eğilimleri (Ayan, 2007) ve depresyon düzeyleri (Hamidi, Bildik ve Tatar, 2013) arasında pozitif ilişki vardır. Zorba/mağdur oranının aile içi şiddet bildirenlerde daha yüksek olması önceki çalışma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Zorba/mağdurlar pasif mağdurlardan farklı olarak daha nevroitik, saldırgan ve şiddete karşı olumlu bir tutuma sahiptirler (Olweus, 1997). Sosyal bilişsel kuram açısından aile ortamı; şiddete yönelik tutum, zorbalığa dair bilişsel yargılar ve ahlaki kayıtsızlığın oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Çocuk, çatışmaları çözmek ve başkalarının davranışını değiştirmek için şiddeti kabul edilebilir bir yöntem olarak algılayabilir. Aile üyeleri stres, hayal kırıklığı ve tartışmalarda saldırganlıkla karşılık veriyorsa çocuklar da maruz kaldığı ya da tanık olduğu saldırgan davranışı okula taşıyabilir (Özgentürk, Karğın ve Baltacı, 2012). Zorba/mağdurların, kışkırtıcı, kolay öfkelenen bir yapıya sahip oldukları ve yaşadıkları mağduriyet sonucunda zorbalık davranışını bir tepki olarak geliştirebilecekleri belirtilmektedir (Olweus, 1997; Schwartz, 2000). Bu sebeple doğru sorun çözme metotlarını bilmemeleri ve şiddeti problem çözme metodu olarak kabul edilebilir görmelerinden dolayı akranları arasında çıkan sorunları zorbalık yaparak çözmeye çalışabilirler. Çocuğun bu davranışları asıl zorbaları kışkırtabilir. Kişiler bu öfkeli ve sataşan yapılarından dolayı mağduriyet yaşayarak zorba/mağdur olabilirler. Bunun yanında aile içi şiddet yaşayan çocukların okulda daha fazla zorbalığa maruz kaldığı çalışmalarda bildirilmiş olup kişi içinde oluşan öfke ve nefreti kendisine zorbalık yapanlara gösteremediğinden kendinden güçsüzlere yansıtabilir.

Yapılan analiz sonucunda aile içi şiddet bildiren ve bildirmeyenlerde mağdur oranının birbirine oldukça yakın olduğu saptanmıştır. Beklenenin aksine anlamlı bir fark saptanmamasında başka değişkenler etkili olmuş olabilir. Olweus (1994) mağdurların genelde aşırı koruyucu tutumla yetiştirildiklerini belirtir. Aşırı koruyucu ebeveyn tutumunda çocuğa gösterilen aşırı özen çocukların girişkenliğini, kişisel ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilir (Yavuzer, 2009, s. 33). Aile içi şiddet bildirmeyen öğrenciler aşırı koruyucu tutumla yetiştirilmiş olabilir ve hassas bir yapıya sahip olmaları, baş etme ve savunma becerilerinin gelişmemesi sonucunda zorbalığa maruz kalıyor olabilirler. Ebeveyn şiddetine maruz kalmak çocukların asileşmesine ve saldırganlaşmasına sebep olabileceği gibi çocuğun pasif, boyun eğici ve özgüvensiz bir karaktere de sahip olmasına sebep olabilir (Yavuzer, 2009, s.48). Mağdurların itaatkar, içe dönük, hassas ve özgüvensiz kişiler olduğu belirtilir



(Olweus, 1997; Slee ve Rigby, 1993). Aile içi şiddete maruz kalmak, çocuğun okulda mağdur olduğunda kendini savunma olasılığını azaltabilir. Mağduriyetin kısır döngüsü evde başlayıp okulda devam edebilir.

Zorba statüsü açısından literatürdeki sonuçların aksine zorba oranı iki grupta da birbirine yakın olmakla birlikte bu oran aile içi şiddet bildirmeyenlerde daha yüksek çıkmıştır. Bu araştırmanın bulgularıyla tutarlı olarak Lee'nin (2010) çalışması da daha az otoriter ebeveynlik ve daha az aile içi istismara sahip çocukların okulda başkalarına zorbalık yapma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Çocuğun agresif davranışlarına belli sınırlar konulmaması ve çocuğun her davranışına aşırı tolerans gösterilmesi çocukta saldırgan tepkinin gelişmesine neden olur (Olweus, 1980). Bu şekilde yetişen çocuk her şeyi yapma hakkı olduğunu düşünebilir ve evde şımartılan çocuk kendini akranlarından üstün görebilir. İsteddiği gibi yönlendirmek ve kullanmak için okulda denetim altına alabileceği mağdurlar arayabilir.

Özetle zorba/mağdur oranının aile içi şiddet bildirenlerde yüksek bulunması aile içi şiddetin çocukta şiddete meyilli bir kişilik yapısına neden olmasından kaynaklanmış olabilir. Mağdur oranında iki grup arasında anlamlı bir fark görülmemesi, aile içi şiddet bildirmeyenlerin aşırı koruyucu tutumla yetiştirilme ihtimalleri ve aile içi şiddet bildirenlerde çocuğun aşırı pasifize olması sonucunda mağdur olmaları ile açıklanabilir. Zorba oranının iki grupta birbirine yakın olmakla birlikte aile içi şiddet bildirmeyenlerde daha yüksek bulunması bu gruptaki çocukların aşırı hoşgörülü tutumla yetiştirilme ihtimallerinden kaynaklanmış olabilir. Bu açıdan ebeveyn tutumları ve kişilik özellikleri kontrol edilerek aile içi şiddet durumuna göre zorbalık statülerinin dağılımının incelenmesi daha sağlıklı sonuçlar verebilir.

## **Öneriler**

### **Araştırmacılara yönelik öneriler.**

- Bu çalışmada zorba/mağdurların, zorba ve mağdurlarla ilişkili faktörlerin toplamı olmadığı özel bir alt grup olduğu görülmektedir. Bu açıdan zorbalıkla ilgili çalışmalarda zorbalık gruplarını daha detaylı olarak ele almak önemlidir. Aynı çalışma Olweus'un (2001; Akt. Goldstein, 2002) detaylı zorbalık statüleri incelenerek yürütülebilir.

- Araştırma kesitsel ve betimleyici bir çalışmaya dayanmaktadır. Boylamsal ve derinlemesine çalışmalar ile kişinin dahil olduğu zorbalık statüsünde zamanla değişiklik olup olmadığı bu değişiklikte hangi faktörlerin rol oynadığı daha detaylı olarak incelenebilir.
- Bu çalışmada zorbalık türlerine göre değerlendirme yapılmamıştır. Anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar her zorbalık ve mağduriyet türünde farklı etki oluşturabileceğinden gelecekteki araştırmacılar zorbalık ve mağduriyet türleri açısından da inceleme yapabilir.
- Zorbalık statülerinin yordayıcıları olarak modele anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçlar birlikte dahil edilmiş ve modelin zorbalık statülerini açıklama gücü %17.2 bulunmuştur. Zorbalıkla etkili bir mücadele için zorbalığa katkı sağlayabileceği düşünülen farklı değişkenlerle (kişilik, benlik saygısı, bağlanma stili, zorbalığa yönelik bilişler vb.) yeni çalışmalar yapılabilir.
- Ergenlikle beraber ergen üzerinde anne babanın etkisi azalarak akran grubunun etkisi önem kazanmaktadır. Bu açıdan çalışmaya olumlu ve olumsuz arkadaş ilişkilerinin dahil edilmesi önemli olabilir.
- Bu araştırmada anne baba tutumları birlikte değerlendirilmiştir. Oysa her evde anne ve babanın tutumu benzer olmayabilir ya da anne ve babanın gösterdiği ilgi, kontrolün ergenler üzerinde farklı etkileri olabilir. Bu açıdan aynı çalışma anne ve babanın tutumları ayrı ayrı ele alınarak tekrarlanabilir.
- Bu araştırmada anne ve baba tutumları, boyutlar bazında değerlendirilmiştir. Bu boyutların farklı kombinasyonları farklı etkilere sebep olacağından aynı çalışma anne baba tutumları kategorik olarak ya da demokratiklik düzeyleri açısından ele alınarak yürütülebilir.
- Anne baba tutumunun temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında etkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Cihangir Çankaya, 2009). Bu açıdan anne baba tutumu zorbalık statüleri arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü çalışılabilir.

- Araştırmada yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarının zorbalık statülerini yordamada modele anlamlı katkı yapmadığı görülmüştür. Araştırmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak aynı değişkenler daha kontrollü çalışmalar ile yeniden ele alınabilir.
- Cinsiyete göre zorbalık statülerinde anlamlı bir fark bulunmuştur ve bunda toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu açıdan farklı zorbalık gruplarındaki ergenlerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik inançları araştırılabilir.
- Sosyoekonomik düzey ebeveyn tutumlarında ve ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olabilir. Ayrıca cinsiyete göre ebeveyn tutumları ve temel psikolojik ihtiyaçların tatmini farklılaşabilir. Bu açıdan oluşturulan model her cinsiyet ve sosyoekonomik düzey için ayrı ayrı test edilebilir.
- Dinamik açıdan kişilerin zorbalığı pekiştiren davranışlarında olumlu değişiklikler meydana getirmeye yönelik psikoeğitim programları ve zorbalıkla etkin mücadele için müdahale stratejileri geliştirmeye ve bunların etkililiğini araştırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Literatürde anne baba tutumuna yönelik sınırlı sayıda ölçek bulunduğu ve mevcut ölçeklerin eski yıllara ait olduğu belirlenmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte zamanla ebeveyn tutumlarının da değişmesi beklenmektedir. Bu nedenle anne baba tutumuna yönelik güncel ölçeklere ihtiyaç duyulmaktadır.

#### **Okul psikolojik danışmanlarına ve öğretmenlere yönelik öneriler.**

- Öğrencileri zorbalık konusunda bilgilendirmek, öğretmen ve velilere bu konuda müşavirlik yapabilmek için okul psikolojik danışmanları bu çalışmadan yararlanarak akran zorbalığının spesifik özellikleri ve zorbalığın nedenlerine yönelik detaylı bilgiye sahip olabilir.
- Zorba, mağdur ve zorba/mağdurlar okullarda risk grubunda değerlendirilmeli ve bu araştırma sonuçlarından yararlanılarak karşılanmayan ihtiyaçlar ve olumsuz ebeveyn tutumlarının etkisi araştırılabilir.

- Ebeveyn tutumlarının temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında önemli olacağı düşünüldüğünden okul psikolojik danışmanları tarafından ergenlik dönemi, temel psikolojik ihtiyaçların önemi ve ebeveyn çocuk ilişkisi hakkında velilere yönelik bilgilendirme çalışmaları yürütülebilir.
- Okul psikolojik danışmanları sıkıntılı aile ortamlarının çocukların davranışları üzerindeki etkisini en aza indirmek için ailelerle birlikte çalışmanın yanı sıra çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma problemlerine yönelik ergenlere danışmanlık ve rehberlik yaparak zorbalığı azaltmaya yardımcı olmalıdır.
- Öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik okullarda çeşitli sosyokültürel etkinlikler, spor ve oyun alanlarına yönelik fiziki düzenlemeler yapılabilir. Böylece öğrenciler daha yapıcı etkinliklerle uğraşarak yıkıcı davranışlardan korunabilir.
- Okul psikolojik danışmanları öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak için bireyle ve grupla psikolojik danışma yapabilir, önleyici ve gelişimsel rehberlik etkinlikleri düzenleyebilir.
- Okullardaki zorbalık olaylarına müdahale etmek sadece öğretmenlerin sorumluluğu değildir. Tüm okul personeli, aile, sivil toplum ve kamu kuruluşları zorbalıkla mücadele için iş birliği içinde olmalıdır.
- Zorbalıkla mücadele için zorbaların egemenliğini yıkmak ve zorbalığa yönelik akran desteğini kesintiye uğratmak önemlidir. Bu konuda zorbalığa karışmayan öğrencilerle iş birliği yapılabilir.
- Öğretmenler, zorbalık yapan çocukların kavga ve takılmalarının (teasing) eğlence amaçlı olduğunu iddia edebileceklerini ve çatışmanın eşitler arasında yaşanıyormuş gibi gösterebileceklerinin farkında olmalıdır.
- Zorbalığa uğrayan kişi, zorbalığı yapan grup tarafından baskı altında olduğundan ya da bu kişiler tarafından kabul edilmek için gerçeği

açıklamaktan çekinebilirler. Bu sebeple öğretmenler öğrenciler tarafından manipüle edilmemek için çok dikkatli olmalıdır.

- Öğretmenler zorbalık, cezai davranış ve zorbalık olmayan hatalı davranışlar arasında ayırımın farkında olmalı, öğrencinin davranışının kapsamına göre uygun müdahalelerde bulunmalı ve gerekli hallerde ilgili kurumları bilgilendirmelidir.

### **Politika yapıcılara yönelik öneriler.**

- MEB tarafından yürütülen Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi projesi (203-2015) kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların devamı sağlanmalı ve pilot çalışmalar ülke geneline yaygınlaştırılmalıdır.
- Okullarda saldırganlık, şiddet ve zorbalık gibi olaylar artınca MEB, 2006 yılında okullarda şiddetin önlenmesi hakkında genelge yayımlamıştır. Genelgede de belirtilen Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planlarına yeniden güç verilmelidir.
- Ebeveynlerin çocuğa yönelik tutumlarını değiştirmek kolay olmadığından Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve İl-İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından çocuğu ailenin olumsuz etkilerinden korumaya yönelik tüm eğitimcilere merkezi ve yerel eğitimler düzenlenmelidir.
- Ülkemizde ve zorbalığın yaygın olduğu okullarda etkili müdahalelerde bulunmak için zorbalık olaylarının daha düşük olduğu ülkelerdeki ve okullardaki zorbalığa yönelik uluslararası ve yerel uygulamalar takip edilmeli gerekli düzenlemeler ihtiyaca binaen ülkemize adapte edilmelidir.
- Okul, sosyal uyum ve vatandaşlarının demokratikleşme entegrasyonu için etkili bir araç olmalıdır. Eğitim sistemindeki etkinlikler ve ders kitaplarının içeriği toplumsal cinsiyet stereotiplerini azaltmaya ve eşitliği desteklemeye yönelik olmalıdır.
- Toplumdaki zorbalık ve şiddet olaylarının okula yansıdığı düşünülebilir bu açıdan okuldaki ve toplumdaki zorbalık olayları birlikte ele

alınmalıdır. Toplumda zorbalığı işlevsel hale getiren mekanizma ve yapılar incelenmelidir bu yapılardaki bozulmalar düzeltilmelidir.

- Toplumun ahlak anlayışını ve değerlerini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Toplum, zorbalıkla amaçlarına ulaşmaya çalışan insanları pekiştirmez cezalandırırsa zorbalığın her şekli azalabilir.
- Kitle iletişim araçları aracılığıyla zorbaca davranışlara tanık olan genç zorbalığı normalleştirebilir ve zorbalığı araçsal şekilde kullanabilir. Bu açıdan medya kuruluşları, yayınların seçiminde ve haber sunumlarında dikkatli olmalıdır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) da tüm radyo ve televizyon yayınlarını denetlerken bu hususu da göz önünde bulundurmalı ve uygunsuz yayın yapanlara gerekli yaptırımları uygulamalıdır.

## Kaynaklar

- Açıkgöz, T. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula karşı tutum (Kartepel İçesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Analitis, F., Velderman, M. K., Ravens-Sieberer, U., Detmar, S., Erhart, M., Herdman, M., & The European Kidscreen Group. (2009). Being bullied: Associated factors in children and adolescents 8 to 18 years old in 11 European countries. *Pediatrics*, 123(2), 569-577.
- Arslan, G. ve Kabasakal, Z. (2013). Ergenlerin problem çözme becerileri ve anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 33-42.
- Arslan, S. & Savaşer, S. (2012). Effect of high school students' self concept and family relationships on peer bullying. *Rev Bras Promoç Saúde, Fortaleza*, 25(4), 405-412.
- Arslan, S., Savaşer, S., & Yazgan, Y. (2011). Prevalence of peer bullying in high school students in Turkey and the roles of socio-cultural and demographic factors in the bullying cycle. *The Indian Journal of Pediatrics*, 78(8), 987-992. doi:10.1007/s12098-010-0350-4
- Atik, G. (2009). Zorbalığı yordayıcı değişken olarak umut. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 53-68.
- Atik, G. ve Kemer, G. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalığı yordamada problem çözme becerisi, sürekli öfke-öfke ifade tarzları ve fiziksel özyeterliliğin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 198-206.
- Atik, G., Özmen, O. & Kemer, G. (2012). Bullying and submissive behavior. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 45(1), 191-208.

- Atik, G. & Yerin Güneri, O. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental and academic factors. *Social Psychology International*, 34(6), 658-673.
- Avcı, A. (2010). Aile yapısı ve atmosferinin okul şiddetine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 7-52.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 550-568.
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2015). Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 50, 316-324.
- Aypay, A. ve Durmuş, E. (2008). Zorba, kendine güvenen ve zorbalıktan kaçınan tutumları sergileyen lise öğrencilerinin işbirliği yapma karakter özelliği açısından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 23-42.
- Aypay, A., Durmuş, E. ve Aybek, E. C. (2016). Akran zorbalığı, okul tükenmişliği ve ebeveyn izlemesi arasındaki ilişki. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1389-1396.
- Ayseli, C. (2019). *Temel psikolojik ihtiyaçlar ve kendini bağışlama: duygu düzenleme güçlüğü, suçluluk ve utanç duygularının aracılık rollerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732. doi:10.1016/s0145-2134(03)00114-5
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (1998). Parenting influences on bullying and victimization. *Legal and Criminological Psychology*, 3(2), 237-254. doi:10.1111/j.2044-8333.1998.tb00364.x
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175-1184.



- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education, 31*(2), 101-119.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development, 67*(6), 3296-3319. doi:10.1111/j.1467-8624.1996.tb01915.x
- Barber, B., Olsen, J., & Shagle, S. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalizing and externalizing behaviors. *Child Development, 65*(4), 1120-1136.
- Baumrind, D. (1966). Effects authoritative parental control on child behavior. *Child Development, 37*(4), 887-907.
- Bayar, Y. ve Uçanok, Z. (2012). Ergenlerin dahil oldukları zorbalık statülerine göre okul sosyal iklimi ve genellenmiş akran algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(4), 2337-2358.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review, 27*, 90-126.
- Berkowitz, L. (1969). Simple view aggression: An essay review. *American Scientist, 57*(3), 372-383.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin, 106*(1), 59-73. doi:10.1037/0033-2909.106.1.59
- Berkowitz, L., & Heimer, K. (1989). On the construction of the anger experience: Aversive events and negative priming in the formation of feelings. *Advances in Experimental Social Psychology, 22*, 1-37. doi:10.1016/s0065-2601(08)60304-4
- Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K., & Patton, G. (2001). Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *BMJ, 323*(7311), 480-484. doi:10.1136/bmj.323.7311.480
- Boulton, M. J., & Smith, P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology, 12*(3), 315-329. doi:10.1111/j.2044-835x.1994.tb00637.x

- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 48*(5), 545–553. doi:10.1097/chi.0b013e31819cb017
- Braza, P., Carreas, R., Munoz, J. M., Braza, F., Azurmendi, A., Pascual-Sagastizabal, E., Cardas, J., & Sancez-Martin, J.R. (2015). Negative maternal and paternal parenting styles as predictors of children's behavioral problems: Moderating effects of the child's sex. *J Child Fam Stud, 24*, 847-856.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32*, 513-531.
- Brunstein Klomek, A., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S., & Gould, M. S. (2007). Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 46*(1), 40-49.
- Bulut, S. (2008). Okullarda görülen öğrenciden öğrenciye yönelik şiddet olaylarının bazı değişkenler açısından arşiv araştırması yöntemiyle incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 23-38.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları, 15*(29), 68-82.
- Campell, A., Muncer, S., Guy, A., & Banim, M. (1996). Social representations of aggression: Crossing the sex barrier. *European Journal of Social Psychology, 26*(1), 135-147. doi:10.1002/(sici)1099-0992(199601)26:1<135::aid-ejsp744>3.0.co;2-h
- Card, N. A., Isaacs J., & Hodges E. V. E. (2009). Aggression and victimization in children's peer groups: A relationship perspective. In: Vangelisti A. L. (Ed.), *Feeling hurt in close relationships* (pp. 235-259). New York: Cambridge University Press.

- Cenkseven Önder, F. ve Yurtal, F. (2008). Zorba, kurban ve olumlu özellikler taşıyan ergenlerin aile özelliklerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 1-28.
- Chandler, L. K., & Dahlquist, C. M. (2002). *Functional assessment: Strategies to prevent and remediate challenging behavior in school settings*. Upper Saddle River, NJ: Merrill-Prentice Hall.
- Choi, N., Fuqua, D. R., & Newman, J. L. (2009). Exploratory and confirmatory studies of the structure of the Bem sex role inventory short form with two divergent samples. *Educational and Psychological Measurement*, 69(4), 696-705. doi:10.1177/0013164409332218
- Christie Mizell, C. A. (2003). Bullying: The consequences of interparental discord and child's self-concept. *Family Process*, 42(2), 237-251. doi:10.1111/j.1545-5300.2003.42204.x
- Cihangir Çankaya, Z. (2009). Özerklik desteği, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve öznel iyi olma: Öz-belirleme kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.
- Connolly, I., & O' Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 559-567. doi:10.1016/s0191-8869(02)00218-0
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları*. (Çev. Ergene, T). Ankara: Metis Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 2009)
- Costa, S., Cuzzocrea, F., Gugliandolo, M. C. & Larcan, R. (2015). Associations between parental psychological control and autonomy support, and psychological outcomes in adolescents: The mediating role of need satisfaction and need frustration. *Child Indicators Research*, 9(4), 1059-1076. doi:10.1007/s12187-015-9353-z
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., ... & HSBC Bullying Writing Group (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54(S2), 216-224. doi:10.1007/s00038-009-5413-9

- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1) 74-101.
- Crick, N. R., & Dodge K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3), 993-1002.
- Cüceloğlu, D. (2012). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(60), 555-576.
- Darling, N. (2007). Ecological systems theory: The person in the center of the circles. *Research in Human Development*, 4(3-4), 203-217. doi:10.1080/15427600701663023
- Darling, N., Cumsille, P., & Loreto Martínez, M. (2007). Adolescents' as active agents in the socialization process: Legitimacy of parental authority and obligation to obey as predictors of obedience. *Journal of Adolescence*, 30(2), 297-311. doi:10.1016/j.adolescence.2006.03.003
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Daşcı, E. (2015). *Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin ebeveyn kontrolü ile akran ilişkileri ve akran baskısı arasındaki ilişkide aracılık rolünün incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Demirtaş, A. S., Yıldız, M. A., & Baytemir, K. (2017). General belongingness and basic psychological needs as predictors of self-esteem in adolescents. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 7(2), 48-58.
- DeVellis, R. F. (1991). *Scale development: Theory and applications*. Newbury, CA: Sage.

- Dishion, T. J., & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behaviour: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1(1), 61-75. doi:10.1023/a:1021800432380
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158. doi:10.1037/0022-3514.53.6.1146
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 149-162.
- Doğan Çevirgen, B. (2018). *Geleneksel akran zorbalığı sanal zorbalık ve ebeveyn izlemesinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style?. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 97-110. doi:10.1007/s10964-005-3209-7
- Duman Tanrıverdi, Ö. (2017). *Ordu ili Akkuş ilçesinde ergenlerin algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalma durumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Durak Batıgün, A. ve Say, G. (2015). Ebeveyn-ergen ilişki niteliği ölçeğinin üniversite öğrencileri için psikometrik özellikleri. *Klinik Psikiyatri*, 18, 49-58.
- Düzgün, Ş. (2003). Öğrencilerin psikolojik belirtileri ve ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), 149-162.
- Eagly, A. H. & Steffen, V. J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100(3), 309-330.

- Eagly, A. H., & Wood, W. (2016). Social role theory of sex differences. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 1-3. doi:10.1002/9781118663219.wbegss183
- Emiroğlu, Z. (2018). *Examining the effects of basic psychological needs and life satisfaction levels on tendencies to violence of 10-14 aged middle school students* (Master's thesis). Yeditepe University, Institute of Educational Sciences, İstanbul.
- Ergül, A. (2009). *Bir grup süreci olarak akran zorbalığı: Katılımcı rolü gruplarında tepkisel-amaçlı saldırganlık ve toplumsal konum* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergün, N. (2015). *Erken ergenlerde okul, aile ve demografik değişkenlere göre akran zorbalığının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ermağın Çağlar, E., Türk Kurtça, T. ve Sanal, Y. (2019). Zorbalığa dair bilişsel yargıların, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlığın aile içi şiddet olgusu açısından incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (Özel Sayı)* 130-142. doi: 10.21733/ibad.603537
- Espelage, D. L., Bosworth, K. & Simon T. R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. *Journal of Counselling & Development*, 78, 326-333. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/j.1556-6676.2000.tb01914.x>
- Eşici, H. (2013). Zorbacı davranışlar ile seçim teorisine dayalı temel ihtiyaçların karşılanması arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 151-168.
- Farrell, A. H., & Volk, A. A. (2017). Social ecology and adolescent bullying: Filtering risky environments through antisocial personality. *Children and Youth Services Review*, 83, 85-100. doi:10.1016/j.childyouth.2017.10.033
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., & Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *BMJ*, 319(7206), 344-348.
- Fox, S., & Spector, P. E. (1999). A model of work frustration-aggression. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 915-931.

- Freud, S. (2018). *Uygurluğın huzursuzluğu*. (Çev. Barışcan, H.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1930)
- Frey, L. M., & Wilhite, K. (2005). Our five basic needs: Application for understanding the function of behavior. *Intervention in School and Clinic*, 40(3), 156-160. doi:10.1177/10534512050400030401
- Fromm, E. (2016). *Sevginin ve şiddetin kaynağı*. (Çev. Salman, Y., İçten, N.). İstanbul: Payel Yayınevi. (Orjinal yayın tarihi, 1964)
- Fromm, E. (2018). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri*. (Çev. Alpagut, Ş.). İstanbul: Say Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1973)
- Fromm, E. (2019). *Özgürlükten kaçış*. (Çev. Yeğin, Ş.). İstanbul: Say Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1941)
- Furlong, M., & Morrison, G. (2000). The school in school violence: Definitions and facts. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8(2), 71-82. doi:10.1177/106342660000800203
- Georgiou, S. N., Fousiani, K., Michaelides, M., & Stavriniğes, P. (2013). Cultural value orientation and authoritarian parenting as parameters of bullying and victimization at school. *International Journal of Psychology*, 48(1), 69-78.
- Georgiou, S. N., & Stavriniğes, P. (2013). Parenting at home and bullying at school. *Social Psychology of Education*, 16(2), 165-179. doi:10.1007/s11218-012-9209-z
- Goldstein, A. P. (2002). *The psychology of group aggression*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Gök, F. (2017). *Lise öğrencilerinde akran zorbalığına maruz kalma: Temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Greift, J. L. & Furlong, M. J. (2006). The assesment of school bullying. *Journal of School Violence*, 5(3), 33-50.
- Gunnell, K. E., Crocker, P. R. E., Wilson, P. M., Mack, D. E., & Zumbo, B. D. (2013). Psychological need satisfaction and thwarting: A test of Basic

- Psychological Needs Theory in physical activity contexts. *Psychology of Sport and Exercise*, 14(5), 599–607. doi:10.1016/j.psychsport.2013.03.007
- Gültekin, Z. (2003). *Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, İ., Sığırlı, D. ve Vural, A. P. (2020). Akran zorbalığı ile aile duygu dışı vurumu ve psikopatoloji arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 77-86.
- Gürsoy, E. C. (2010). *Ergenlerde sosyodemografik özelliklere ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hamburger, M. E., Hogben, M., McGowan, S., & Dawson, L. J. (1996). Assessing hypergender ideologies: Development and initial validation of a gender-neutral measure of adherence to extreme gender-role beliefs. *Journal of Research in Personality*, 30(2), 157-178. doi:10.1006/jrpe.1996.0011
- Hamidi, F., Bildik, T. ve Tatar, A. (2013). Ergenlerde depresyonla ilgili koruyucu ve risk etkenleri: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 145-151. doi: 10.5455/apd.34495
- Hamurcu, H. ve Sargın, N. (2011). Lise öğrencilerinin boyun eğme davranışları ile psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 171-187.
- Haskaya, S. (2016). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula yabancılaşma arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Hein, V., Koka, A., & Hagger, M. S. (2015). Relationships between perceived teachers' controlling behaviour, psychological need thwarting, anger and bullying behaviour in high-school students. *Journal of Adolescence*, 42, 103-114.
- Horney, K. (2018). *Çağımızın nevrotik kişiliği*. (Çev. Kıcırcı, B.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orjinal yayın tarihi, 1937)



- Huesmann, L. R., & Eron, L. D. (1984). Cognitive processes and the persistence of aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 10(3), 243-251. doi:10.1002/1098-2337(1984)10:3<243::aid-ab2480100308>3.0.co;2-6
- Inguglia, C., Ingoglia, S., Liga, F., Lo Coco, A., & Lo Cricchio, M. G. (2014). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: Relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*, 22(1), 1-13. doi:10.1007/s10804-014-9196-8
- Işık Terzi, Ş. (2013). Kişilik gelişimi. Işık Terzi, Ş. (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (s. 136-164). Ankara: Pegem Akademi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: What is optimal?. *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı, benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığın nedenleri ile ilgili algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 25-48.
- Kasser, T., & Ryan, R. M. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 410-422. doi:10.1037/0022-3514.65.2.410
- Keijsers, L. (2016). Parental monitoring and adolescent problem behaviors. *International Journal of Behavioral Development*, 40(3), 271-281. doi:10.1177/0165025415592515
- Kepenekci, Y. K., & Çinkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 193-204. doi:10.1016/j.chiabu.2005.10.005
- Kesici, Ş., Üre, Ö., Bozgeyikli, H. ve Sünbül, A. M. (2003). *Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği*. VII. Ulusal PDR Kongresi Bildiriler. Malatya.
- Kindap Tepe, Y., Deliser, B., Kuzan, G. ve İslamoğlu, R. (2018). İlköğretimin ikinci kademe öğrencilerinin ana-babadan algıladığı psikolojik kontrolün kendini

- belirleme düzeyi ve sosyal girişkenlikle ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 294-312.
- Koiv, K. (2012). Attachment styles among bullies, victims and uninvolved adolescents. *Psychology Research*, 2(3), 160-165.
- Kokkinos, C. M. (2013). Bullying and victimization in early adolescence: Associations with attachment style and perceived parenting. *Journal of School Violence*, 12(2), 174-192. doi:10.1080/15388220.2013.766134
- Kuzucu, Y., & Şimşek, Ö. F. (2013). Self-determined choices and consequences: The relationship between basic psychological needs satisfactions and aggression in late adolescents. *The Journal of General Psychology*, 140(2), 110-129.
- Ladd, G. W., & Ladd, B. K. (1998). Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten?. *Developmental Psychology*, 34(6), 1450-1458.
- Lam, S., Law, W., Chan, C., Wong, B. P. H., & Zhang, X. (2015). A latent class growth analysis of school bullying and its social context: The self-determination theory perspective. *School Psychology Quarterly*, 30(1), 75-90.
- Lamborn, S. D., Mounts N. S., Steinberg L. & Dornbusch S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Dev*, 62, 1049-1065.
- Lee, C. H. (2010). An ecological systems approach to bullying behaviors among middle school students in the united states. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(8), 1664-1693. doi:10.1177/0886260510370591
- Mabbe, E., Soenens, B., Vansteenkiste, M., & Van Leeuwen, K. (2015). Do personality traits moderate relations between psychologically controlling parenting and problem behavior in adolescents? *Journal of Personality*, 84(3), 381-392. doi:10.1111/jopy.12166
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation (3rd ed.). Glendale, CA: Pyrczak Publishing.

- Michiels, D., Grietens, H., Onghena, P., & Kuppens, S. (2008). Parent-child interactions and relational aggression in peer relationships. *Developmental Review, 28*(4), 522-540. doi:10.1016/j.dr.2008.08.002
- Middleton, R., & Putney, S. (1963). Political expression of adolescent rebellion. *American Journal of Sociology, 68*(5), 527-535.
- Morales, J. F., Yubero, S., & Larrañaga, E. (2015). Gender and bullying: application of a three-factor model of gender stereotyping. *Sex Roles, 74*(3-4), 169-180. doi:10.1007/s11199-015-0463-3
- Mynard, H., & Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer victimization scale. *Aggressive Behavior, 26*, 169-178.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psycho-social adjustment. *The Journal of the American Medical Association, 285*(16), 2094-2100
- Nazir, T., & Pişkin, M. (2015). School bullying: Effecting child's mental health. *The International Journal of Indian Psychology, 2*(4), 130-135.
- Neupane, D. (2014). Gender role in school bullying. *Journal of Chitwan Medical College, 4*(7), 37-41. Retrieved from <https://doi.org/10.3126/jcmc.v4i1.10847>
- Nikiforou, M., Georgiou, S. N. & Stavriniades, P. (2013). Attachment to parents and peers as a parameter of bullying and victimization. *Journal of Criminology, 1*, 1-9.
- Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. *Psychological Bulletin, 86*(4), 852-875. doi:10.1037/0033-2909.86.4.852
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology, 16*(6), 644-660. doi:10.1037/0012-1649.16.6.644
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *J. Child Psychol. Psychiat, 35*(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education, 12*(4), 495-510.

- Özada, A. (2018). *Gençlerin demografik özellikleri, aile ve arkadaşlık ilişkileri ile okul yaşamının akran zorbalığına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özgentürk, İ., Karğın, V. ve Baltacı, H. (2012). Aile içi şiddet ve şiddetin nesilden nesile iletilmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 14(4), 55-77.
- Özgül, O. (2017). *Lise öğrencilerinde öz denetim ve anne baba tutumu arasındaki ilişkinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi (Elazığ ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329-335. doi:10.1037/0003-066x.44.2.329
- Patton, D. U., Hong, J. S., Williams, A. B., & Allen-Meares, P. (2013). A review of research on school bullying among African American youth: An ecological systems analysis. *Educ Psychol Rev*, 25, 245-260.
- Pekel Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarıları ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pellegrini, A. D., & Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20(2), 259-280. doi:10.1348/026151002166442
- Perry, D. G., Williard, J. C. & Perry, L. C. (1990). Peers' perceptions of the consequences that victimized children provide aggressors. *Child Development*, 61(5), 1310-1325. doi:10.2307/1130744
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72(2), 583-598. doi:10.1111/1467-8624.00298
- Peterson, A. V. (2000). Choice Theory and reality therapy. *TCA Journal*, 28(1), 41-49. doi:10.1080/15564223.2000.12034563

- Phillips, D. A. (2007). Pinking and bullying. strategies in middle school, high school, and beyond. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(2), 158-178. doi:10.1177/0886260506295341.
- Pikas, A. (1961). Children's attitudes toward rational versus inhibitory parental authority. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(2), 315-321. doi:10.1037/h0044540
- Pişkin, M. (2010). Examination of peer bullying among primary and middle school children in Ankara. *Education and Science*, 35(156), 175-189.
- Pontzer, D. (2009). A theoretical test of bullying behavior: Parenting, personality, and the bully/victim relationship. *Journal of Family Violence*, 25(3), 259-273. doi:10.1007/s10896-009-9289-5
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Can J Psychiatry*, 48(9), 583-590.
- Rigby, K. (2004). Adressing bullying in schools. *School Psychology International*, 25(3), 287-300.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000a). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319-338.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000b). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychological Association*, 55(1), 68-78. doi: 10.1037//0003-066x.55.1.68
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: Guilford Publishing. Retrieved from <http://books.google.com/books>
- Sayıł, M. ve Kindap, Y. (2010). Ergenin anne-babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geğerlik ve gúvenirliđi. *Túrk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 62-71.
- Sayıł, M., Kindap Tepe, Y. ve Kumru, A. (2019). Ebeveyn çatışması ve ergenin uyum sorunları arasındaki ilişkiler: Anne babanın kontrol uygulamalarının aracı rolú. *Túrk Psikoloji Dergisi*, 34(83), 74-89. doi: 10.31828/tpd1300443320180618m000005

- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2017). *Theories of personality* (11th ed.). Boston: Change Learning.
- Schwartz, D. (2000). Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *28*, 181-192.
- Schwartz, D., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups. *Child Development*, *64*(6), 1755-1772.
- Schwartz, D., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (1997). The early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development*, *68*(4), 665–675. doi:10.1111/j.1467-8624.1997.tb04228.x
- Sheldon, K. M., & Niemiec, C. P. (2006). It's not just the amount that counts: Balanced need satisfaction also affects well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*(2), 331-341. doi:10.1037/0022-3514.91.2.331
- Shneidman, E. S. (1980). A possible classification of suicidal acts based on Murray's need system. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *10*(3), 175-181. doi:10.1111/j.1943-278x.1980.tb00777.x
- Slee, P. T., & Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully-victim behaviour in Australian schoolboys. *Personality and Individual Differences*, *14*(2), 371-373. doi:10.1016/0191-8869(93)90136-q
- Smith, P.K. (2013). School bullying. *Sociologia, Problemas e Practicas*, *71*, 81-98. Retrieved from <http://journals.openedition.org/spp/988>
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, *71*(4), 1072-1085. doi:10.1111/1467-8624.00210
- Staub, E. (1996). Cultural-societal roots of violence: The examples of genocidal violence and of contemporary youth violence in the United States. *American Psychologist*, *51*(2), 117-132. doi:10.1037/0003-066x.51.2.117
- Staub, E. (1999). The roots of evil: Social conditions, culture, personality, and basic human needs. *Personality and Social Psychology Review*, *3*(3), 179-192. doi:10.1207/s15327957pspr0303\_2

- Steinberg, L., Elmen, J. D., & Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development, 60*(6), 1424-1436. doi:10.2307/1130932
- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. ve Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at schools. *Journal of Youth and Adolescence, 31*(6), 419-428.
- Sullivan, K. (2011). *The anti-bullying handbook*. (2nd ed.). London: SAGE. Retrieved from <http://books.google.com/books>
- Sümer, N. ve Anafarta Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi, 24*(63), 86-101.
- Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 42-59.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 14*(44), 35-58.
- Şahin, E. S. ve Korkut Owen, F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, 4*(32), 64-67.
- Şahin, E. S. (2007). *Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenel, S. ve Alatlı, B. (2014). Lojistik regresyon analizinin kullanıldığı makaleler üzerine bir inceleme, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 5*(1), 35-52.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Thomas, H. J., Connor, J. P., & Scott, J. P. (2018). Why do children and adolescents bully their peers? A critical review of key theoretical frameworks. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 53*, 437-451.

- Tian, L., Tian, Q., & Huebner, E. S. (2016). School-related social support and adolescents' school-related subjective well-being: The mediating role of basic psychological needs satisfaction at school. *Soc Indic Res*, 128, 105-129.
- Totan, T. ve Deniz Yöndem, Z. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 8(2), 53-68.
- Troy, M., & Sroufe, L. A. (1987). Victimization among preschoolers: Role of attachment relationship history. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 26(2), 166-172. doi:10.1097/00004583-198703000-00007
- Tura, G. (2008). *Akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan özellikler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkdoğan, T. ve Duru, E. (2012). Üniversite öğrencileri temel ihtiyaçlar ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 81-91.
- Underwood, M. K., Galenand, B. R., & Paquette, J. A. (2001). Top ten challenges for understanding gender and aggression in children: Why can't we all just get along? *Social Development*, 10(2), 248-266. doi:10.1111/1467-9507.00162
- Unnever, J. D. (2005). Bullies, aggressive victims, and victims: are they distinct groups? *Aggressive Behavior*, 31, 153-171.
- Ünal, N. (2019). *Akran zorbalığı ile ergenlerin algıladıkları aile işlevselliğinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2001). Peer victimization and self-esteem of ethnic minority group children. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11, 227-234.



- Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35(1), 3-25. doi:10.1080/0013188930350101
- Yaban, E. H., Sayıl, M. ve Kındap Tepe, Y. (2013). Erkek ergenlerde anne babadan algılanan destek ile akran zorbalığı arasındaki ilişkide arkadaşlık niteliğinin aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 20-32.
- Yavuzer, H. (2009). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yavuzer, N. (2013). İnsanın saldırgan ve yıkıcı doğasını anlamak. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 43-57.
- Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2014). *Kişilik kuramları*. Ankrara: Pegem Akademi.
- Yerger, W., & Gehret, C. (2011). Understanding and dealing with bullying in schools. *The Educational Forum*, 75(4) 315-326.
- Yılmaz, A. (2000). Anne-baba tutum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(3) 160-172.
- Yıldız, E., & Erc, B. (2011). Anne baba tutumları ile adölesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 6-11.
- Young, R. & Sweeting, H. (2004). Adolescent bullying, relationships, psychological well-being, and gender-atypical behavior: A gender diagnosticity approach. *Sex Roles*, 50, 525-537.

## EK-A: Ölçek Kullanım İzinleri

### EK-A1: Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu Kullanım İzni

28.09.2019

Posta - Ayşe Zeliha TUĞRAN - Outlook

**Re: Yüksek Lisans Tezi- Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu**

Metin Piskin <metinpiskin@gmail.com>

25.07.2019 Per 17:52

**Kime:** Ayşe Zeliha TUĞRAN <a.zeliha@hotmail.com>

3 ek (283 KB)

1.Akran\_Zorbalığı\_Belirleme\_Ölçeği\_Ergen Formu.doc; AKRAN ZORBALIĞI BELİRLEME ÖLÇEĞİ ERGEN FORMU\_PUANLAMA BİLGİLERİ.docx; 50. Akran-zorbaligi-belirleme-olcegi-ergen-formu\_2015.pdf;

Merhaba Ayşe,  
Envanteri ekte gönderiyorum. Başarı dilekleriyle.

On Thu, Jul 25, 2019 at 7:37 PM Ayşe Zeliha TUĞRAN <a.zeliha@hotmail.com> wrote:  
Değerli hocam,

Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında yüksek lisans yapmaktayım. Ders dönemini tamamlayıp tez dönemine geçtim. Anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların lise öğrencilerindeki akran zorbalığına etkisini çalışmayı planlamaktayım. İncelemem için Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği-Ergen Formunu, ölçeğin puanlanması ve değerlendirilmesi hakkında bilgileri benimle paylaşabilirseniz çok sevinirim.

Saygılarımla,

Ayşe Zeliha TUĞRAN

## EK-A2: Anne Baba Tutum Ölçeği Kullanım İzni

28.09.2019

Posta - Ayşe Zeliha TUĞRAN - Outlook

### Re: Yüksek Lisans Tezi- Anne Baba Tutum Ölçeği-Lise

Aysen.Gure@ankara.edu.tr

29.07.2019 Pzt 12:10

**Kime:** Ayşe Zeliha TUĞRAN <a.zeliha@hotmail.com>

 1 ek (51 KB)

ABTÖ'nün Puanlanması.doc;

Merhaba Ayşe,  
ABTÖ10-18 yaş aralığı için uygun bir ölçektir. Çalışmanızda kullanabilirsiniz.  
Kolay gelsin,  
Ayşen Güre

2019-07-25 20:24, Ayşe Zeliha TUĞRAN yazmış:

- > Değerli Hocam,
- >
- > Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
- > programında yüksek lisans yapmaktayım. Ders dönemini tamamlayıp
- > tez dönemine geçtim. Anne baba tutumu ve temel psikolojik
- > ihtiyaçların lise öğrencilerindeki akran zorbalığına etkisini
- > çalışmayı planlamaktayım. İncelemem için Anne Baba Tutum
- > ölçeğinizi (ABTÖ), ölçeğin puanlanması ve değerlendirilmesi
- > hakkında bilgileri benimle paylaşırsanız çok sevinirim.
- >
- > Saygılarımla,
- >
- > Ayşe Zeliha TUĞRAN

## EK-A3: Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu Kullanım İzni

28.09.2019

Posta - Ayşe Zeliha TUĞRAN - Outlook

**Re: Yüksek Lisans Tez- Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise formu**

EKREM SEDAT ŞAHİN <ekremsedat33@gmail.com>

26.07.2019 Cum 19:55

**Kime:** Ayşe Zeliha TUĞRAN <a.zeliha@hotmail.com>

📎 1 ek (19 KB)

tpiö.docx;

Merhabalar Zeliha Hanım.

Öncelikle ders dönemini bitirip tez dönemine geçmiş olmanızı tebrik ederim.

Ölçeği ve ölçeğe ilişkin bilgileri ekte sunuyorum. Çalışmalarınızda kolaylık ve başarı dilekleriyle... Hoşçakalın.

Ayşe Zeliha TUĞRAN <[a.zeliha@hotmail.com](mailto:a.zeliha@hotmail.com)>, 26 Tem 2019 Cum, 13:44 tarihinde şunu yazdı:

Merhaba Hocam,

Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında yüksek lisans yapmaktayım. Ders dönemini tamamlayıp tez dönemine geçtim. Anne baba tutumu ve temel psikolojik ihtiyaçların lise öğrencilerindeki akran zorbalığına etkisini çalışmayı planlamaktayım. İncelemem ve araştırmamda kullanabilmem için Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği - Lise Formunu, ölçeğin puanlanması ve değerlendirilmesi hakkında bilgileri benimle paylaşabilirseniz çok sevinirim.

Saygılarımla,

Ayşe Zeliha TUĞRAN

## EK-B: Örnek Ölçek Maddeleri

### EK-B1: Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu Örnek Maddeler

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda öğrenciler arasında zaman zaman gözlenen bir takım söz ve eylemler yer almaktadır. Bazı öğrenciler bu söz ve eylemleri bazen tek başlarına bazen de arkadaşlarıyla birlikte yaparak kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı olarak **rahatsız** ederler. Sizden istenen bu söz ve eylemlerin size ne sıklıkla yapıldığını (**BANA YAPILDI**) ve bunları sizin ne sıklıkla yaptığınızı (**BEN YAPTIM**) ilgili maddenin karşısına işaretlemenizdir.

Sorulara lütfen **dürüst** cevap veriniz. Vereceğiniz cevaplar **gizli tutulacak** ve hiç kimseye gösterilmeyecektir. Hepinize şimdiden teşekkürler.

		BANA YAPILDI					BEN YAPTIM				
		Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman	Hemen hemen her gün	Haftada en az 1 defa	Ayda 1 defa	Dönem boyunca 1 defa	Hiçbir zaman
1	El-kol şakası yaparak rahatsız etme										
9	İtme, dürtme, kolunu bükme, çelme takma, yere düşürme										
10	Zarar vermek ya da rahatsız etmek amacıyla üzerine bazı cisimler atma, fırlatma										
16	Saç ve ten rengi, diş yapısı, diş görünüşü, giysileri, beden yapısı ya da bedensel özrüyle alay etme										
17	Aksanı, şivesi ya da konuşma tarzıyla alay etme										
20	Küfür etme, kaba ve çirkin sözler söyleme										
23	Oyuna ve çeşitli etkinliklere almama										
27	Diğer öğrencilerin de konuşmasını ve arkadaşlık yapmasını engelleme										
33	Sırlarını başkalarına anlatarak zor duruma düşürme										
34	Para ya da okul harçlığını zorla alma										
43	Çanta ya da diğer eşyalarını izinsiz karıştırma										
48	Rahatsız edici cinsel içerikli fiziksel şakalar yapma										
51	İstemediği halde cinsel konuları konuşmaya zorlama										

## EK-B2: Anne Baba Tutum Ölçeği Örnek Maddeler

Lütfen aşağıdaki sorulara kendi **anne** ve **babanızı** düşünerek dikkatle okuyunuz. Aşağıdaki durumun anne ve babanızın davranışına ne kadar benzediğini düşünün.

Eğer **TAMAMEN BENZİYORSA** aşağıdaki cümlelerin başındaki kutunun içine **4**;  
**BİRAZ BENZİYORSA 3**;  
**BENZEMİYORSA 2**;  
**HİÇ BENZEMİYORSA 1** yazınız.

<input type="checkbox"/>	1.	Herhangi bir sorunum olduğunda, eminim annem ve babam bana yardım ederler.
<input type="checkbox"/>	5.	Annem ve babam bazı konularda " <b>sen kendin karar ver</b> " derler.
<input type="checkbox"/>	8.	Annem ve babam kendi görüşlerinin doğru olduğunu bu görüşleri onlarla tartışmamam gerektiğini söylerler.
<input type="checkbox"/>	12.	Annem ve babam yapmak istediklerim konusunda kendi kendime karar vermeme izin verirler.
<input type="checkbox"/>	13.	Annem ve babam arkadaşlarımı tanırlar.
<input type="checkbox"/>	14.	Annem ve babam istemedikleri bir şey yaptığımda, bana karşı soğuk davranırlar ve küserler.

Aşağıdaki her ifadenin yanında bulunan kutulardan sadece size uygun olanın içine çarpı(X) işareti koyunuz.

Annen ve babanın aşağıdakiler hakkında ne kadar bilgileri vardır?

	Bilgileri yoktur	Çok az bilgileri vardır	Çok bilgileri vardır
24. Eğer gece bir yere gittiysen nereye gittiğin,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
25. Boş zamanlarınızda ne yaptığın,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
26. Okuldan çıktıktan sonra nereye gittiğin,	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

### EK-B3: Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği-Lise Formu Örnek Maddeler

Sevgili öğrenciler aşağıda sizlere 17 madde sunulmuştur. Bu maddelere kendi durumunuzu en iyi yansıtan cevabı vermeniz beklenmektedir. Kesinlikle hiçbir maddeyi boş bırakmayınız. Cevaplamada gösterdiğiniz ilgi ve yardım için teşekkür ederim.

MADDELER		HİÇ DOĞRU DEĞİL	DOĞRU DEĞİL	BİRAZ DOĞRU	DOĞRU	ÇOK DOĞRU
1	Hayatımı nasıl yaşayacağıma karar vermede kendimi özgür hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
4	Yaşamımda kendimi bastırılmış biri olarak görüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
10	Hayatımdaki insanlar bana önem verirler.	( )	( )	( )	( )	( )
11	Çoğu zaman yaptığım şeyler bende bir başarı hissi uyandırır.	( )	( )	( )	( )	( )
14	Yaşamımda kendime yakın hissettiğim çok fazla insan yok.	( )	( )	( )	( )	( )

## EK-B4: Kişisel Bilgi Formu

Sevgili Öğrenciler,

Aşağıda kişisel bilgilerinizle alakalı bazı sorular bulunmaktadır. Bu bilgiler Hacettepe Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yürütülen yüksek lisans tez çalışmasında kullanılacaktır. Vereceğiniz yanıtlar, tamamen gizli tutulacak ve araştırma dışında başka hiçbir amaçla kullanılmayacaktır. Araştırmanın tamamlanması için bütün soruları dikkatlice okuyup içtenlikle cevaplandırmanız büyük önem arz etmektedir.

Araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederim.

Ayşe Zeliha TUĞRAN

1- Cinsiyetiniz: ( )Kız ( )Erkek

2- Yaşınız: .....

3- Okulunuzun Adı: .....

4- Aile içi şiddet durumu:

	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
Ailemde kişiler, birbirine şiddet uygular.					